

Regeringskansliet
Utbildningsdepartementet
103 33 Stockholm

2009-10-01
1 (1)
Dnr 76-2007:3675

Redovisning av regeringsuppdrag om ämnet judiska studier i Stockholms kommun

Härmed redovisas uppdraget att utvärdera målen för och genomförandet av ämnet judiska studier i Stockholms kommun enligt förordningen (SKOLFS 2002:8) om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun samt undersöka effekterna på antagningen till gymnasieskolan för berörda elever, givet i regleringsbrev för Skolverket för budgetåret 2008.

Per Thullberg
Generaldirektör

Anna Mannikoff
Undervisningsråd

I ärendets slutliga handläggning har Camilla Asp, Ragnar Eliasson, Ann Charlotte Gunnarson, Kjell Hedwall, Eva Lindgren, Staffan Lundh samt Helen Ängmo i Skolverkets ledningsgrupp deltagit.

**Ämnet judiska studier i grundskolan i
Stockholms kommun**

En utvärdering

Rapport

2009-10-01

3 (97)

Förord

Sedan år 2001 finns en förordning som ger möjlighet att anordna och ge betyg i ämnet judiska studier på en skola i Stockholms kommun. I denna rapport redovisas ett regeringsuppdrag, att utvärdera målen för och genomförandet av ämnet judiska studier i Stockholms kommun samt undersöka effekterna på antagningen till gymnasieskolan för berörda elever. Syftet med utvärderingen är att belysa och granska hur Stockholms kommun och skolan Vasa Real har genomfört ämnet judiska studier och hur resultatet ser ut i förhållande till målen. Syftet är också att belysa effekterna på antagningen till gymnasieskolan för berörda elever, samt att fördjupa kunskapen om utbildningen ur den nationella minoriteten judars perspektiv.

Undersökningen har genomförts genom både intervjuer, enkäter, dokumentanalys, observationer och statistisk analys av registerdata om antalet elever, elevernas betyg och val av gymnasieprogram. Skolverkets projektgrupp har bestått av Birgitta Andrén, Ann Frisell Ellburg och Anna Mannikoff (projektledare). Även Gunhild Graseman, Skolverket, har bidragit i projektet.

Ett stort tack till alla som har medverkat i projektet och i synnerhet till alla elever, föräldrar, all skolpersonal och företrädare för judiska församlingen som ställt upp och svarat på frågor.

Per Thullberg
Generaldirektör

Anna Mannikoff
Undervisningsråd

Rapport

2009-10-01

4 (97)

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING	7
UPPDRAGET	11
TOLKNING AV UPPDRAGET	11
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	12
METOD	12
RAPPORTENS DISPOSITION	13
BAKGRUND	13
FÖRSÖKSVERKSAMHET MED START 1988	13
DISKUSSION OM BETYG I JUDISKA STUDIER 1999-2001	16
STYRDOKUMENT AV BETYDELSE	18
RESULTATREDOVISNING	22
ELEVERNA: ANTAL OCH BAKGRUND	22
<i>Antalet elever – utveckling över tid</i>	22
<i>Familjebakgrund</i>	25
<i>Skolbakgrund</i>	26
JUDISKA HÖGSTADIET	26
<i>Judiska högstadiet i dag</i>	26
<i>”En integrerad men separat verksamhet” - uppfattningar om judiska högstadiet</i>	30
ÄMNET JUDISKA STUDIER	33
<i>Kursplanen i judiska studier</i>	33
<i>Hur man genomför undervisningen i judiska studier</i>	35
<i>Uppfattningar om ämnet judiska studier</i>	37
SYFTET MED JUDISKA STUDIER	45
<i>Öppenhet och trygghet</i>	45
<i>En etnisk, kulturell och religiös grupp</i>	46
<i>Stärka den judiska identiteten</i>	47
SKOLSITUATIONEN FÖR ELEVERNA.....	50
<i>Stor arbetsbelastning och studiemotiverade elever</i>	50
<i>Stämningen i de judiska klasserna</i>	51
<i>Relationerna till andra elever</i>	52
ELEVERNAS BETYG OCH EFFEKTER PÅ ANTAGNINGEN TILL GYMNASIESKOLAN	54
<i>Betygsresultat</i>	54
FRAMTIDEN FÖR JUDISKA STUDIER OCH JUDISKA HÖGSTADIET	56
<i>Betyg i ämnet är en förutsättning</i>	57
<i>...alternativen är kvällskurser och/eller ortodox fristående skola</i>	58
ANALYS OCH DISKUSSION	59
EN JUDISK SKOLGÅNG I STOCKHOLM.....	59
<i>Svårigheter och möjligheter i organiseringen av verksamheten</i>	60
<i>Hur har man följt förordningens intentioner?</i>	62
EN ETNICITET, EN RELIGION, EN KULTUR OCH EN TRADITION	62
<i>Tro och handling</i>	63
<i>Judisk identitet – ett val</i>	64
<i>Etnicitet som organiserande princip</i>	65
JUDISKA STUDIER I TEORI OCH PRAKTIK	66
<i>Analys av innehållet i kursplanen</i>	66
<i>Kursplanen i praktiken - undervisningen</i>	69
BETYGSFRÅGAN	72

JUDISKA STUDIER OCH JUDISKA HÖGSTADIET UTMANAR FÖRESTÄLLNINGAR OM EN LIKVÄRDIG SKOLA.....	73
SKOLVERKETS SLUTSATSER.....	74
REFERENSER.....	77
LAGAR OCH FÖRORDNINGAR.....	78
ÖVRIGT MATERIAL.....	79
HEMSIDOR.....	79
BILAGA 1.....	80
METOD.....	80
BILAGA 2.....	83
INTERVJUGUIDE.....	83
BILAGA 3.....	85
BILAGA 4.....	86
ENKÄT OM JUDISKA STUDIER.....	86
BILAGA 5.....	89
SAMMANSTÄLLNING AV SVAR PÅ ENKÄT TILL ELEVER VID DE JUDISKA KLASSERNA PÅ VASA REAL.....	89
BILAGA 6.....	91
JUDISKA STUDIER.....	91
BILAGA 7.....	93
GUIDE TILL BETYGSNIVÅER I JUDISKA STUDIER.....	93
BILAGA 8.....	95
MÅLKRITERIER I HEBREISKA.....	95
MÅLKRITERIER I JUDISKA STUDIER.....	95
BILAGA 9.....	96
JUDISK ORDLISTA.....	96
BILAGA 10.....	97
TIMPLAN VASA REAL 2005/06.....	97

Rapport

2009-10-01

6 (97)

Sammanfattning

Denna studie är Skolverkets redovisning av ett regeringsuppdrag; att utvärdera målen för och genomförandet av ämnet judiska studier i Stockholms kommun enligt förordningen (SKOLFS 2002:8) om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun samt undersöka effekterna på antagningen till gymnasieskolan för berörda elever. Förordningen (SKOLFS 2002:8) om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun innebär att judiska studier får anordnas som ämne för elever vid Vasa Real (en grundskola från årskurs 4 till 9) i Stockholms kommun. Styrelsen för utbildningen (dvs. utbildningsnämnden) fastställer kursplan och betygskriterier för ämnet, inte regeringen som annars är fallet. Betyg i ämnet judiska studier ska beaktas vid urval av sökande till gymnasieskolan. Förordningen är tidsbegränsad men har förlängts vid flera tillfällen, senast till den 30 juni 2010.

1988 inleddes en försöksverksamhet med judiska klasser i skolåren 7-9 vid en skola (med kommunal huvudman) i Stockholm. Försöksverksamheten pågick med stöd av en särskild förordning mellan höstterminen 1988 och vårterminen 1993.¹ Verksamheten fortsatte därefter utan förordningsstöd till 1999 då en diskussion om betyg i judiska studier inleddes. Utan någon dokumenterad motivering utfärdade regeringen slutligen år 2001 förordningen om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun.

Ämnet judiska studier är kärnan i judiska högstadiet. Judiska högstadiet utgörs i dag av en klass i varje årskurs (7, 8 och 9) på grundskolan Vasa Real (årskurserna 4-9). Det utmärks av, utöver att eleverna läser ämnena judiska studier och hebreiska, att eleverna äter i en egen matsal där det serveras koshermat, att eleverna är lediga vid judiska helger, en jämkad timplan tillämpas, sammanhållna judiska klasser och integrerad undervisning i vissa ämnen.

Uppfattningarna om judiska högstadiet bland lärare, elever och föräldrar är i huvudsak positiva. Både lärare och föräldrar, uppfattar modellen med judiska klasser på en kommunal grundskola som ett intressant experiment. Elever och föräldrar uppskattar den ”successiva utslussning” från ett helt judiskt sammanhang (Hillelskolan, där de flesta av eleverna gått tidigare) till ett sammanhang som är etniskt mer heterogent, men där eleverna får behålla tryggheten i de sammanhållna judiska klasserna. Undervisning tillsammans med andra klasser i vissa ämnen har varit ett sätt att motverka utanförskap och ”vi-och-dom” känslor. Två starka skäl finns till att elever väljer de judiska klasserna; dels den sociala sammanhållningen och dels att få kunskaper om judisk kultur, tradition och religion.

Kursplanen i judiska studier har inte fastställts formellt av styrelsen för utbildningen sedan förordningen om judiska studier utfärdades 2001. Skolan har utgått från den kursplan (i judendomskunskap) som fastställdes av Länskolnämnden år 1990 när försöksverksamheten med judiska högstadielklasser

¹ Förordning (SÖ FS 1988:79) om försöksverksamhet med judiska högstadielklasser vid grundskola i Stockholm, som efter mindre justeringar omformulerades i Förordning (SKOLFS 1991:20) om försöksverksamhet med judiska högstadielklasser vid grundskola i Stockholm.

Rapport

2009-10-01

8 (97)

inleddes. Betygskriterierna har delegerats till rektor att fastställa. Ämnet judiska studier syftar till att ge eleverna kunskap om judendom, judisk historia samt Israel.

Diskussion, reflektion, existentiella och filosofiska frågeställningar lyfts fram som centrala delar i ämnet judiska studier. Att eleverna som judar själva måste ta ställning och förhålla sig till det de studerar är en viktig utgångspunkt i undervisningen.

Även om judiska studier beskrivs som en blandning mellan ämnena historia och religionskunskap så tonas det religiösa perspektivets betydelse ned av de flesta av lärarna. Gränsdragningar mellan vad som är religion, kultur och tradition är svåra att göra. Rektor och lärarna som arbetar i judiska högstadiet diskuterar återkommande balansen mellan att bejaka det som anses vara judiskt, och de nationella riktlinjer som finns för skolan, att vara icke-konfessionell.

Vasa Shabbat är det avslutande momentet i temat Judendomens olika inriktningar som eleverna läser i årskurs 9. Den judiska klassen genomför en gudstjänst, shabbat, i synagogan. Eleverna får själva i samråd med lärarna välja vilket moment de vill utföra. Syftet med momentet är, enligt lärarna i judiska studier, att ge eleverna en inblick i hur en gudstjänst går till i praktiken och att det ska bli en större upplevelse än att läsa om det i teorin. Medan flera lärare uppfattar att det handlar om att föra kulturarvet vidare menar andra att om det är något som kan tolkas som konfessionellt i judiska studier, så är det Vasa Shabbat. De flesta eleverna är positiva till Vasa Shabbat.

Både de intervjuade eleverna och föräldrarna har en i huvudsak positiv syn på ämnet judiska studier. Det finns dock elever som tycker att kritiskt tänkande och reflektioner är svårt. Läromedlen uppfattar eleverna som svårförståeliga.

Den övergripande målsättningen med både judiska studier och judiska högstadiet och är att stärka elevernas judiska identitet. Det har varit syftet med verksamheten från början. Den judiska identitet man vill främja hos eleverna är en öppen, prövande identitet, där ifrågasättande är en viktig beståndsdel. Även om gruppen och vi-känslan är en trygghet som eftersträvas och en förutsättning för att en judisk identitet ska kunna utvecklas, ser man att integration i samhället och delaktighet i andra kulturer och sammanhang också är en del av den judiska identiteten.

Relationerna mellan eleverna i de judiska klasserna och andra elever på skolan uppfattas i huvudsak som goda. Konflikter och trakasserier av de judiska eleverna tillhör ovanligheterna på skolan.

Skolgången för eleverna i de judiska klasserna uppfattas av de intervjuade lärarna som tuffare, mer krävande, än för övriga elever på skolan. Anledningen är att de läser två teoretiska ämnen mer än andra elever på skolan. Men eleverna i de judiska klasserna har också ofta mycket hög studiemotivation och höga krav på sig själva. Detta, tillsammans med engagerade föräldrar som kan stötta sina barn, gör att eleverna generellt sett trots allt klarar studierna mycket bra.

Eleverna i de judiska klasserna har generellt mycket goda studieresultat. I stort sett alla elever är behöriga till ett nationellt program i gymnasieskolan och det genomsnittliga meritvärdet är högt. Av eleverna som fick slutbetyg våren 2006 –

2008 fick ungefär hälften betyget mycket väl godkänt och en tredjedel betyget väl godkänt i ämnet judiska studier.

För drygt hälften av eleverna innebar betyget i ämnet judiska studier en meritvärdeshöjning. Åtta procent av eleverna höjde sitt meritvärde med 10 poäng. Hälften av eleverna höjde sitt meritvärde med 5 poäng. För drygt 40 procent av eleverna hade betyget i judiska studier ingen betydelse för meritvärdet. Betyget i judiska studier kan öka möjligheten att komma in på ett program på någon av de mest eftertraktade skolorna.

De intervjuade skolföreträdarna, eleverna och föräldrarna, är både optimistiska och pessimistiska vad gäller framtiden för ämnet judiska studier. Det sjunkande elevantalet är ett orosmoln även om man ser en naturlig förklaring i att demografin har ändrats generellt. Betygsfrågan är central för ämnet judiska studier och judiska högstadiets fortlevnad. Det ger ämnet status och ett erkännande. Utan det skulle eleverna inte komma till judiska högstadiet i lika stor utsträckning och de som skulle göra det skulle av taktiska skäl inte prioritera ämnet.

I frånvaron av judiska högstadiet skulle antagligen fler unga judar söka sig till den utbildning som judiska församlingen anordnar (Aaron Isacs skola). En annan möjlig utveckling är att en konfessionell och mer ortodoxt inriktad fristående skola eventuellt skulle starta.

Denna studie visar att genomförandet av ämnet judiska studier är präglat av de ursprungliga intentionerna med försöksverksamheten med judiska högstadielklasser i början av 1990-talet. Detta gäller såväl organisering av som innehållet i ämnet. Jämkningsen av ämnen för att göra plats för judiska studier (och hebreiska) riskerar emellertid att leda till att undervisningstiden i vissa ämnen (slöjd, musik och bild) underskrider det som är tillåtet.

I analysen av kursplanen och betygskriterier i judiska studier har Skolverket identifierat ett antal brister och problem:

- Kursplanen har inte fastställts av Utbildningsnämnden, vilket är ett problem ur styrnings- och rättssäkerhetssynpunkt.
- I jämförelse med nationella kursplaner i andra ämnen är kursplanen i judiska studier mycket kortfattad och följer inte samma struktur och rubriker. Kursplanen innehåller endast ett mål att sträva mot och detta mål är problematiskt då skrivningen indikerar en glidning mot "värdeöverföring" i judendom snarare än kunskap om densamma.
- I betygskriterierna för judiska studier är kunskapsformerna, t.ex. att eleven ska kunna *beskriva, förklara/analysera* osv., uppdelade på olika betygsnivåer. Enligt Skolverkets tolkning av styrdokumentet ska på varje betygsnivå finnas kriterier som anknyter till samtliga kunskapsformer.
- De kunskapsområden som finns i betygskriterierna täcker inte hela innehållet i undervisningen i ämnet.
- Betygskriterierna innehåller på varje betygsnivå beskrivningar som snarare handlar om elevens uppförande än om kunskap. Kriterier som *deltar i*

Rapport

2009-10-01
10 (97)

arbetet, visar intresse för och deltar aktivt, tar initiativ, arbetar självständigt, ska enligt styrdokumentens intentioner inte vara betygsgrundande.

- För de två högsta betygen finns betygskriterier som handlar om att eleverna ska redovisa kunskaper inom judisk liturgi (dvs. böner och recitationer beskrivna i den judiska böneboken siddur), såväl teoretiskt som praktiskt (t.ex. i momentet Vasa Shabbat). Detta är inte förenligt med kravet på att undervisningen ska vara icke-konfessionell.
- Ett betygskriterium i judiska studier handlar om att eleverna ska kunna använda hebreiska. Detta är ett problem eftersom betygskriterierna i ett ämne endast ska handla om det ämnet. Annars finns en risk för att elevernas kunskaper i ett ämne betygsätts i flera ämnen.
- Ett sätt att säkerställa kvaliteten i kursplanen och betygskriterierna i judiska studier är att dessa fastställs av Skolverket, efter samråd med experter i ämnet. Det skulle vara möjligt att inkludera judiska studier i den revidering som för tillfället pågår av de nationella kursplanerna i grundskolan, så att kursplanen i judiska studier får samma nya struktur och betygsskala som övriga ämnen.

Betyg i judiska studier innebär en möjlighet till en fördel för eleverna. I praktiken ger dock inte betyget i judiska studier ett stort antal elever fördelar vid antagningen till gymnasieskolan. Det principiella problemet kvarstår emellertid oförändrat sedan förordningen utfärdades 2001. Att eleverna på Vasa Real i Stockholm är de enda i landet som kan läsa och få betyg i ämnet strider mot skollagens krav på att utbildningen i det offentliga skolväsendet ska vara likvärdig oavsett var i landet den anordnas.

Skolverket konstaterar att minoriteternas behov och önskemål om särlösningar krockar med kravet på att skolan ska vara likvärdig och strävan efter ett sammanhållet skolsystem. Sverige har ratificerat internationella konventioner som rör nationella minoriteters rättigheter. Deras rättigheter har stärkts under senare år. De nationella minoriteternas önskan om anpassning av undervisningen för sina barn och ungdomar, oavsett om detta kan ske inom ramen för eller utanför gängse ramar och förordningar, kan utifrån det perspektivet vara rimliga att tillmötesgå. I vilken utsträckning detta görs är enligt Skolverkets uppfattning ytterst en politisk fråga.

Förordningen om judiska studier går ut den 30 juni 2010, varefter ett nytt beslut i frågan är att vänta. Skolverket vill i det här sammanhanget påpeka det problematiska med tillfälliga, tidsbegränsade lösningar. Det skapar en osäkerhet för dem som är berörda (skola, elever och föräldrar) om vilka ramar som gäller för verksamheten.

Uppdraget

Skolverket fick i regleringsbrev för år 2008 i uppdrag av regeringen att utvärdera målen för och genomförandet av ämnet judiska studier i Stockholms kommun enligt förordningen (SKOLFS 2002:8) om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun samt undersöka effekterna på antagningen till gymnasieskolan för berörda elever. Uppdraget skulle redovisas senast den 1 oktober 2009.

Denna rapport är redovisningen av detta uppdrag.

Tolkning av uppdraget

Av grundskoleförordningen framgår att betyg endast kan sättas i ämne som bedrivs inom ramen för av regeringen fastställda kursplaner. År 2001 utfärdade regeringen en förordning som innebär ett undantag från denna ordning; förordning om judiska studier i grundskolan i Stockholm.² Förordningen reglerar möjligheterna att anordna och ge betyg i ämnet judiska studier. I korthet formulerar förordningen att judiska studier får anordnas som ämne för elever vid Vasa Real (en grundskola från skolår 4 till skolår 9) i Stockholms kommun. Vidare föreskriver den att styrelsen för utbildningen (dvs. Utbildningsnämnden) fastställer kursplan och betygskriterier för ämnet, inte regeringen som annars är fallet, samt att betyg i judiska studier ska beaktas vid urval av sökande till gymnasieskolan. Förordningen är tidsbegränsad men har förlängts vid flera tillfällen. Nuvarande förordning gäller till och med den 30 juni 2010. Sammanfattningsvis innebär detta att statens inflytande över ämnet judiska studier kan anses mer begränsat än över grundskolans övriga ämnen.

Uppdraget kan delas in i två delar;

1. Målen och genomförandet av ämnet
2. Antagningen till gymnasieskolan

Förordningen om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun trädde i kraft våren 2002. Sedan dess har genomförandet av judiska studier inte utvärderats av någon utomstående. Skolverket gör därför tolkningen att regeringen, genom uppdraget till Skolverket, önskar få en *belysning* och *granskning* av hur styrelsen och skolan genomför ämnet samt en *värdering* av mål och genomförande utifrån nationella styrdokument.

Uppdraget formulerar också att effekterna på antagningen till gymnasieskolan för berörda elever ska undersökas. Platserna till gymnasieskolan fördelas utifrån elevernas meritvärde. Meritvärdet utgörs av summan av betygsvärdena för de 16 bästa betygen i elevens slutbetyg. Elever i grundskolan kan i dag få högst 19 betyg, under förutsättning att eleven läser ett språk i språkval, ett annat språk i elevens val och ett tredje språk i modersmål. Eleverna i de judiska klasserna kan alltså med betyg i judiska studier få 20 betyg. Detta skulle bl.a. kunna innebära en konkurrensfördel i förhållande till andra elever. Skolverket uppfattar att regeringen önskar få en *belysning* av dessa eventuella effekter.

² Förordning (SKOLFS 2002:8) om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun

Rapport

2009-10-01

12 (97)

Syfte och frågeställningar

Ur ett statligt styrningsperspektiv är efterlevnaden av de lagar och regler som gäller för verksamheten (judiska studier) en självklar utgångspunkt i studien. Men för att ge ett så brett underlag som möjligt syftar studien till att belysa såväl processer som resultat i verksamheten. En ambition är att inte bara ställa frågan om de insatser som vidtagits bidragit till resultatet, utan också varför de bidragit respektive inte bidragit.³

Det fyrdelade syftet med utvärderingen att belysa och granska hur Stockholms kommun och Vasa Real har genomfört ämnet judiska studier och hur resultatet ser ut i förhållande till målen. Studien syftar också till att göra en värdering av hur målen och genomförandet av ämnet förhåller sig till nationella styrdokument och/eller forskning. Vidare är syftet att belysa effekterna på antagningen till gymnasieskolan för berörda elever, samt att fördjupa kunskapen om utbildningen ur den nationella minoriteten judars perspektiv.

De frågeställningar som utvärderingen ska besvara är:

1. Vad var bakgrunden till att förordningen om judiska studier i Stockholms kommun fastställdes?
2. Hur ser syfte och mål med ämnet judiska studier ut i dag? Har de förändrats sedan starten?
3. Hur genomförs ämnet judiska studier? Vilka svårigheter och möjligheter har funnits/finns med genomförandet?
4. Hur förhåller sig mål och genomförande av ämnet till förordningen om judiska studier i Stockholms kommun, samt till andra relevanta nationella styrdokument?
5. Vilka är effekterna på antagningen till gymnasieskolan för berörda elever?

I det här sammanhanget handlar *genomförandet* om de insatser som vidtagits på olika nivåer. Hur har kommunen (Utbildningsnämnden, förvaltning och skolan) satt den särskilda förordningen i verket, dvs. hur har man ”följt” eller implementerat regeringens föreskrifter?⁴ Har fastställande av kursplan och betygskriterier skett i enlighet med intentionerna i förordningen? Med *genomförandet* avses också hur ämnet judiska studier organiserats och undervisningen genomförts på skolan.

Metod

Ämnets organisering och de praktiska förutsättningarna (i form av t.ex. tillgång på lärare, lokaler, kursplan, undervisningsmaterial, timplan, ekonomiska förutsättningar m.m.) är i det här sammanhanget relativt oproblematiskt att få en bild av. När det gäller hur själva undervisningen genomförts har en studie av detta

³ Detta karaktäriseras av Evert Vedung som en *förklarande processutvärdering*, Vedung, Evert., (1991)

⁴ Förordning (SKOLFS 2002:8) om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun

slag emellertid klara begränsningar. Den empiri som samlats in om genomförandet av undervisningen utgår främst från elever och lärares uppfattningar om denna.⁵

De metoder som Skolverket använt i genomförandet av studien är intervjuer, enkäter, dokumentanalys, observationer och statistisk analys av registerdata om antalet elever och elevernas betyg. Skolverket har även gjort sökningar i Stockholms skolstyrelsens arkiv samt Norrmalms stadsdelsnämnds arkiv.⁶

Rapportens disposition

Rapporten inleds med en bakgrundsbeskrivning av den tidigare försöksverksamheten, diskussionen om betyg i judiska studier samt de styrdokument som är av betydelse i det här sammanhanget.

Resultaten redovisas i sju olika delar. Den första delen handlar om eleverna, hur många de är och deras bakgrund. Den andra delen behandlar judiska studiers organisatoriska kontext, judiska högstadiet. I del tre koncentreras redovisningen till ämnet judiska studier. Hur har man genomfört undervisningen och vilka uppfattningar har olika personer om ämnet och undervisningen? Den fjärde delen fokuserar mål och syfte med judiska studier, vilka, som redovisningen visar, också sammanfaller med mål och syfte för judiska högstadiet. Den fjärde delen handlar om hur elevernas skolsituation ser ut. Vilka konsekvenser får genomförandet av judiska studier för elevernas sociala situation på skolan? Del fem innehåller en redovisning av elevernas betyg och hur dessa påverkar antagningen till gymnasieskolan. Den sjätte och sista delen i resultatredovisningen handlar om hur olika intervjupersoner ser på framtiden för judiska studier och judiska högstadiet.

Nästa del av rapporten är en analys och diskussion om vad som kommit fram i studien. Här relateras det som framkommit i studien till styrdokumenten och relevant forskning och teori.

Avslutningsvis sammanfattas Skolverkets slutsatser och förslag i ett eget avsnitt.

Bakgrund

För att kunna sätta in ämnet judiska studier i ett sammanhang, värdera och göra en helhetsbedömning är den historiska bakgrunden viktig.

Försöksverksamhet med start 1988

1987 anhöll föreningen Chinuch (nu Hillel) hos Stockholms skolstyrelse om att få inrätta ett högstadium för judiska barn med en läroplan som skulle anpassas till undervisning i judendom och hebreiska. Skolförvaltningen var positiv och föreslog en försöksverksamhet. Tillsammans med Chinuch anhöll skolförvaltningen hos regeringen om att få starta detta.

⁵ Ett antal observationer genomförs emellertid av Skolverket. Se vidare i bilaga 1.

⁶ Se vidare om metod i bilaga 1.

Rapport

2009-10-01

14 (97)

En bakgrund till denna önskan är Hillelskolan i Stockholm som funnits sedan 1955. Hillelskolan är en F-6 skola som drivs av föreningen Hillel som ett föräldrakooperativ.⁷ Skolan har en judisk profil som i dag utmärks av profilämnena hebreiska och judiska studier.⁸ Efter skolgång på Hillelskolan fanns innan 1988 möjligheten för eleverna att fortsätta med studier i t.ex. judendom och hebreiska i årskurserna 7 till 9 på Ahlströmska skolan inom ramen för hemspråk och fria aktiviteter genom ett samarbete mellan Ahlströmska skolan och Hillelskolan.⁹ Skälen till att man ändå önskade starta en försöksverksamhet med enbart judiska barn i klasserna uppges ha varit flera. Bland annat skulle den judiska prägeln kunna framhävas starkare genom att judendom och hebreiska gavs samma tyngd som övriga ämnen (ämnen låg tidigare utanför schemat och var inte betygsatta varför det var svårt att fånga elevernas intresse för studierna). Andra skäl till att man önskade en försöksverksamhet var att skoldagarna blev långa för barnen (undervisningen i judendomen föll utanför schemat i samband med införandet av Lgr 80 och hebreiska lästes som hemspråk, förlagt till idrotts- och slöjdtimmarna). Ansvar för de judiska ämnena, vad gäller rekrytering och fortbildning av lärare liksom anskaffning av läromedel, låg på en skola medan undervisningen skedde på en annan. Splittringen försvårade arbetet. Ytterligare en svårighet var att de icke-judiska eleverna var i minoritet (man ”fyllde upp” klasserna med icke-judiska elever) och hade svårt att hävda sig.¹⁰

De lärarfackliga organisationerna (Lärarnas riksförbund, som representerade lärarna på Ahlströmska skolan, samt Skolledarna och Sveriges lärarförbund) var motståndare till inrättandet av ett judiskt högstadium. I en utvärdering av försöksverksamheten som genomfördes av Lärarhögskolan 1991 skriver författarna så här om Lärarnas riksförbunds synpunkter (som framfördes i två skrivelser till Utbildningsdepartementet):

”Man [Lärarnas riksförbund] menade att integrationen mellan de judiska och de icke-judiska barnen utfallit mycket väl, att försöket istället skulle innebära en segregering vilket kunde få konsekvenser för relationerna mellan grupperna. Man vände sig också emot att även de icke-judiska ämnena skulle ges en judisk prägel och uttryckte oro för att de enskilda lärarnas frihet att planera undervisningen skulle inskränkas.”¹¹

Skolöverstyrelsen och regeringen var emellertid positiva och försöksverksamheten med det judiska högstadiet inleddes således höstterminen 1988 på Ahlströmska skolan i Stockholm, som var en skola med kommunal huvudman. Verksamheten reglerades i en förordning som bl.a. reglerade var försöksverksamheten skulle anordnas, att avvikelser från grundskolans läroplan fick göras och att

⁷ Föreningen Hillel driver förutom Hillelskolan också förskolan Hillelgården, Hillelskolans fritidshem samt Hillelköket.

⁸ ”Genom undervisningen i dessa ämnen ges eleverna grundläggande kunskap i den judiska kulturen, historien och religionen. Ämnena skall bidra till elevens förmåga att skapa sig en stark judisk identitet.” Se www.hillel.nu (2009-01-13)

⁹ Hammarberg, Lena & Mattsson, Kerstin (1991)

¹⁰ Hammarberg, Lena & Mattsson, Kerstin (1991)

¹¹ Hammarberg, Lena & Mattsson, Kerstin (1991)

länskolnämnden skulle fastställa kursplaner för ämnena hebreiska och judendomskunskap.¹² Förordningen var tidsbegränsad till försöksperioden läsåren 1988/89 till 1992/93, och Stockholms skolstyrelse skulle fortlöpande utvärdera verksamheten för att senast 1990 komma med förslag om fortsättningen – om verksamheten skulle fortsätta eller avvecklas.

Enligt en utvärdering av försöksverksamheten utgjorde de judiska klasserna två mindre parallella klasser per årskurs (alltså i årskurs 7, 8 och 9) och skolan fick extra medel för att kunna ha mindre klasser eftersom de judiska eleverna inte fyllde två hela klasser. Utvärderingen visade också att eleverna trivdes med att gå tillsammans på högstadiet samt att deras betyg och standardprov genomgående var höga. Eleverna önskade emellertid att i större utsträckning studera tillsammans med icke-judiska barn.¹³

Vidare visade utvärderingen att timplanen hade, i enlighet med förordningen som styrde verksamheten, utökats med 3 stadiesveckotimmar för att göra plats för hebreiska och judendom. Dessutom hade timantalet i praktisk-estetiska ämnen skurits ner, liksom i SO-ämnet där religionskunskapen helt flyttats till judendomsundervisningen och en timme tagits av vardera ämnena geografi, historia och samhällskunskap. Fria aktiviteter hade också skurits ner. Eftersom eleverna slutade tidigare på fredagar för att kunna fira shabbat var man tvungen att kompensera detta med att förlänga några dagar i veckan till 9 timmar, vilket stred mot skolförordningen som angav att skoldagen ska vara max 8 timmar. Genom den jämkade timplanen samt extra läsning på sommarlovet kunde eleverna vara lediga på de judiska helgerna, men till priset av ett relativt sett tyngre schema med fler läxor och längre skoldagar än andra barn.

Något egentligt syfte med försöksverksamheten hade inte formulerats skriftligt. På förfrågan till de personer som intervjuades i utvärderingen framkom ”att högstadiet ska ge de judiska barnen en stark identitet och en självkänsla genom god kunskap om sitt ursprung, dess kultur och religion”.¹⁴

Utvärderarna kom också fram till att ”det judiska högstadiet kan sägas ge ett viktigt bidrag till befastandet av den judiska identiteten hos eleverna. De sammanhållna klasserna, den status de judiska ämnena judendom och hebreiska fått i och med att de ligger schemalagda som andra ämnen och betygsätts, är viktiga faktorer som den judiska gruppen är mycket angelägen om att bevara.”¹⁵

Kritiska röster bland lärarna menade att fler kontakter mellan judiska och icke-judiska elever skulle vara positivt för båda parter. Utvärderingen gör tolkningen ”att det pris man får betala för skapandet av en trygg identitetskänsla hos en minoritetsgrupp är ett visst främlingskap inför majoriteten”.¹⁶

¹² Förordning (SÖFS 1988:79) om försöksverksamhet med judiska högstadieklasser vid grundskolan i Stockholm

¹³ Hammarberg, Lena & Mattsson, Kerstin (1991)

¹⁴ Hammarberg, Lena & Mattsson, Kerstin (1991) Citat sidan 13.

¹⁵ Hammarberg, L, Mattsson, K (1991). Sammanfattningen (inget sidnummer)

¹⁶ Hammarberg, Lena & Mattsson, Kerstin (1991)

Rapport

2009-10-01

16 (97)

Samtidigt uttrycktes det i en annan utvärdering som genomfördes av länskolnämnden i Stockholm bl.a. att verksamhetens organisation präglades av ”en kultursegregation som är svårförenlig med grundskolans grundläggande principer och med vad som från skolsynpunkt gäller för övriga religiösa och etniska grupper i det svenska samhället”.¹⁷

Lärarhögskolans utvärdering av Judiska högstadiet gav fyra olika förslag på alternativ för fortsättningen av verksamheten. Egentligen genomfördes inget av de alternativen, utan ett ”femte” alternativ. En ny, i några detaljer justerad förordning utfärdades som fastställde att försöksverksamheten skulle pågå t.o.m. 30 juni 1993.¹⁸ Därefter fortsatte verksamheten utan förordningsstöd fram till 1999 då en ny diskussion om betyg i judiska studier inleddes.

Diskussion om betyg i judiska studier 1999-2001

1999 anhöll rektor på Vasa Real (Ahlströmska skolan flyttades i mitten av 90-talet till Vasa Real) hos regeringen om att eleverna i de judiska högstadielklasserna skulle få tillgodoräkna sig betyg i ämnena hebreiska och judiska studier vid intagningen till gymnasieskolan. Bakgrunden till detta var att när förordningen som reglerade verksamheten i de judiska klasserna upphävdes i juni 1993 fanns inte längre laglig grund för att ge betyg i ämnet. Regeringen beslutade emellertid att avslå rektors ansökan med motiveringen att betyg i hebreiska och judiska studier endast kunde sättas om studierna bedrevs inom ramen för av regeringen fastställda kursplaner. Regeringen ansåg också att det fanns utrymme att bedriva undervisning i judiska studier inom ramen för elevens val och skolans val:¹⁹

”Ett flertal kursplaner innehåller moment av internationella och historiska jämförelser mellan olika kulturer. Detta gäller framför allt i ämnena geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap men även ämnena hemkunskap och musik innehåller sådana moment. Det är alltså möjligt att använda utrymmet i timplanen för elevens val och skolans val till att bedriva judiska studier inom ramen för kursplanen för de angivna ämnena.”²⁰

Skolan kan även erbjuda undervisning i hebreiska som tredje främmande språk som elevens val, som b-språk eller inom ramen för modersmålsundervisningen, påpekade regeringen i skrivelsen.

På detta avslag följde en relativt omfattande diskussion där judiska församlingen, understödda av dåvarande skolborgarrådet (Jan Björklund) i Stockholm, under perioden 2000-03-22 till och med 2001-03-15 i fyra brev och två sammanträden med skolminister Ingegerd Wernersson (s), två brev från skolborgarrådet, framför sina önskemål och synpunkter på regeringens beslut.

¹⁷ Länskolnämnden i Stockholms län (1990 a)

¹⁸ Förordning (SKOLFS 1991:20) om försöksverksamhet med judiska högstadielklasser vid grundskolan i Stockholm

¹⁹ Se vidare om elevens val och skolans val i avsnittet Styrdokument av betydelse.

²⁰ Utbildningsdepartementet (1999)

I sitt första brev framhåller Judiska församlingen att beslutet kan innebära att det judiska högstadiet inte kan överleva eftersom det utan betyg är svårt att få målinriktade elever att välja denna extra krävande skolform. Man vänder sig också mot att regeringen hänvisar till modersmålsundervisningen: ”Vi vill med kraft påminna om att de svenska judarna är **svenskar och judar**. Hebreiskan är varken deras modersmål eller ett C-språk, då många har läst hebreiskan sedan skolstarten.” Betydelsen av ämnet judiska studier poängteras också: ”I ämnet judiska studier läggs själva grunden till den specifikt judisk-svenska kulturkompetensen och identiteten.” Slutligen hänvisar Judiska församlingen till judars status som nationell minoritet, vilket enligt dem ger dem vissa rättigheter bl.a. vad gäller skolundervisningen. Regeringsbeslutet har ”en nedvärderande syn på de skolämnen som är specifikt kopplade till den judiska minoritetskulturen”, skriver församlingen i sitt svar.²¹

Skolborgarråd Jan Björklund ger sitt stöd till de judiska klasserna på Vasa Real, där han menar att eleverna får kämpa hårdare än andra elever. Han menar att regeringen genast bör fastställa kursplaner i ämnena hebreiska och judiska studier. Statusen som nationell minoritet är ett viktigt motiv enligt Björklund:

”Judarna i Sverige utgör en nationell minoritet i Sverige. De judiska klasserna vid Vasa Real är ett utmärkt exempel på hur man kan arbeta för att tillgodose denna minoritets rättigheter och bevara och utveckla det judiska kulturarvet i Sverige. Det vore tråkigt om regeringen genom ett negativt beslut i denna viktiga fråga nu i praktiken försämrar villkoren för en nationell minoritet som man i andra sammanhang sagt sig vilja värna.”²²

Vid ett möte i juni framgår det att frågan om betyg för hebreiskan löst sig genom att beteckningarna B- och C-språk tagits bort i de nya kursplanerna. Frågan om betyg i judiska studier är emellertid inte löst. Judiska församlingen upprepar betydelsen av judars status som nationell minoritet och att ”våra ungdomar erhåller samhällets erkännande för studier om sin identitet och sitt judiska kulturarv.”²³

Judiska församlingen och skolborgarrådet Björklund upprepar sina synpunkter och kräver besked i ytterligare tre brev under hösten och vintern 2000.²⁴ Skolminister Wärnersson vidhåller i sitt svar sina tidigare ståndpunkter.²⁵

I april 2001 skickar Utbildningsdepartementet ett antal frågor på remiss till Skolverket. Frågorna handlar om förutsättningarna för att tillmötesgå Judiska församlingens önskemål om tillgodoräknande av betyg i ämnet judiska studier. Kan

²¹ Brev från Judiska församlingen 20 mars 2000, dnr U2000/1371/S

²² Brev från Jan Björklund, 6 april 2000, dnr U2000/1371/S

²³ Brev från Judiska församlingen 19 juni 2000, dnr U2000/1371/S

²⁴ Brev från Judiska församlingen 22 september samt 23 november 2000, samt brev från Jan Björklund 28 februari, dnr U2000/1371/S

²⁵ Skolminister Wärnersson tydliggör att de förändringar i läroplanen som gjorts med anledning av de nationella minoriteterna ”innebär att alla eleverna i den svenska grundskolan skall ha kunskaper om de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia. Undervisningen ska ske inom ramen för de ämnen som finns i dag och medför ingen ändring av kursplaner eller betygssystem”. Brev från skolminister Wärnersson, 16 oktober 2000, dnr U2000/1371/S.

Rapport

2009-10-01
18 (97)

man göra en kursplan för samtliga nationella minoriteters kulturarv? Vilka skulle konsekvenserna bli för andra etniska minoriteter, och skulle detta skapa orättvisa vid antagningen till gymnasieskolan för andra elever (eftersom de studerande i minoriteternas kulturarv skulle kunna få betyg i ett ämne mer än alla andra elever)?²⁶

I sitt yttrande konstaterar Skolverket att det för närvarande inte finns några kursplaner som är specifikt utformade för studier av en nationell minoritets, eller andra minoriteters, folkgruppers eller kulturars kulturarv. Frågan om att betyg endast kan sättas i ämne för vilket det finns en fastställd kursplan är inte enbart en teknisk fråga, framhåller Skolverket, utan dessa ämnen representerar och har sammanvägts för att svara upp mot samhälleliga och individuella behov.

”Skolverket anser det inte skäligt att utarbeta en kursplan för just judiska studier, utan menar att frågan bör behandlas i ett vidare perspektiv med hänsynstagande till samtliga nationella minoriteters eventuella behov.”²⁷

I remissen framhåller Skolverket också att grundskolans kursplaner ger utrymme för studier av även specifika kulturarv och kulturaspekter, och att fördjupade kunskaper i detta kan vägas in vid bedömningen av elevens kunskaper i skolans olika ämnen.

Utan någon dokumenterad motivering utfärdar regeringen i november 2001 förordningen om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun. Förordningen tidsbegränsas till och med läsåret 2003/2004.²⁸ Efter detta förlängs förordningen till och med 2006/2007, för att sedan förlängas till den 30 juni 2010.²⁹

Styrdokument av betydelse

Hur ser möjligheterna att anordna ett ämne som judiska studier ut i dag? Vilka bestämmelser finns, och hur har staten valt att stödja etniska eller religiösa minoriteter? Vilka ”särlösningar” finns för andra nationella minoriteter? Nedan följer en kort presentation av de möjligheter till lokala variationer som finns inom det svenska skolsystemet, inom områden som den här studien rör.

Villkor för organisering av profilverksamhet/fördjupning

Det är i dag möjligt att inom ramen för elevens val eller skolans val fördjupa undervisningen i ett visst ämne, t.ex. i form av en judisk profil, förutsatt att man även följer andra relevanta bestämmelser (t.ex. att undervisningen ska vara icke-

²⁶ Remiss till Skolverket 23 april, dnr U2000/4452/S, U2001/1022/S

²⁷ Yttrande av Skolverket, 21 maj 2001, dnr 2001:1870

²⁸ Förordning (SKOLFS 2002:8) om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun

²⁹ Förordning (SKOLFS 2004:16) om fortsatt giltighet av förordningen (SKOLFS 2002:8) om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun, samt förordning (SKOLFS 2007:14) om dels fortsatt giltighet av förordning (SKOLFS 2002:8) om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun, dels ändring i samma förordning.

konfessionell).³⁰ Elevens val syftar till att fördjupa och bredda elevens kunskaper i ett eller flera ämnen. Undervisningen i elevens val ska dock till sitt innehåll vara förenligt med den eller de kursplaner som regeringen fastställt för det ämne eller de ämnen som utgör elevens val. Det ska vara en fördjupning av ett ”redan befintligt” ämne.³¹ På liknande sätt kan skolan inom ramen för skolans val använda ett visst antal timmar till undervisning i ett eller flera ämnen, under förutsättning att innehållet och inriktningen på undervisningen är förenligt med målen i den kursplan eller de kursplaner som regeringen fastställt för det ämne eller de ämnen som utgör skolans val.³² För att göra utrymme till skolans val får undervisningstiden i ett ämne eller en ämnesgrupp minskas med högst 20 procent.³³

Elevens prestationer i fördjupningar inom ramen för elevens val eller skolans val ska vägas in i betyget i det ämne som fördjupningen görs inom. Det kan inte ges separat. I fallet med judiska studier på Vasa Real i Stockholms kommun innebär den särskilda förordningen att regeringen gjort ett undantag från detta som innebär att skolan får sätta betyg i judiska studier och att dessa ska beaktas vid antagningen till gymnasieskolan.³⁴ Verksamheten i den judiska profilen ska i övrigt rymmas inom de ordinarie ramarna för skolan.

Åtaganden i förhållande till de nationella minoriteterna och modersmål

Sedan Sverige år 2000 ratificerade den europeiska konventionen om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk, har judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar status som nationella minoriteter. Samer är också ett ursprungsfolk som har folkrättsliga krav på en kulturell särbehandling i Sverige. Jiddisch är ett av fem nationella minoritetsspråk.³⁵ Valet av nationella minoriteter motiverades bl.a. med att det i dessa grupper finns en uttalad samhörighet och att de har funnits i Sverige under en längre tid.³⁶ Konventionerna innebär att Sverige förbinder sig att skydda minoriteternas språk, men också kultur, tradition och religion. I ramkonventionens inledning konstateras att:

³⁰ Timplanen för grundskolan innehåller bestämmelser om det totala antalet timmar som ska garanteras eleven. Den anger antalet timmar för ämnen, ämnesgrupper, språkval och elevens val, samt antalet timmar som får avsättas (inom den totala ramen) för skolans val. 2 kap., 2 § grundskoleförordningen (1994:1194)

³¹ 2 kap., 19 § grundskoleförordningen (1994:1194)

³² 2 kap., 21 § grundskoleförordningen (1994:1194)

³³ Bilaga 3, skollagen (1985:1100). När det gäller språk finns olika möjligheter att inom ramen för språkval, elevens val och skolans val, utöver att erbjuda undervisning i två av språken franska, tyska spanska också erbjuda undervisning i andra språk (t.ex. modersmål). Grundskoleförordningen (94:1194)

³⁴ Förordning (SKOLFS 2002:8) om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun

³⁵ Övriga nationella minoritetsspråk är samiska, finska, meänkieli samt romani chib.

³⁶ Prop. 1998/99:143, avsnitt 6: ”De tillhör etniska, religiösa eller språkbaserade minoritetsgrupper med uttalad samhörighet som till antalet i förhållande till resten av befolkningen har en icke dominerande ställning. Samtliga har funnits i Sverige under en längre tid och flertalet identifierar sig med den grupp de tillhör. Många arbetar dessutom aktivt i sina egna organisationer för att bevara gruppens särart.”

Rapport

2009-10-01
20 (97)

”...ett pluralistiskt och i sann mening demokratiskt samhälle inte endast bör respektera den etniska, kulturella, språkliga och religiösa identiteten för varje person som tillhör en nationell minoritet utan även skapa lämpliga förutsättningar för att göra det möjligt att uttrycka, bevara och utveckla denna identitet.”³⁷

När det gäller utbildning formulerar konventionen att staterna ska vidta lämpliga åtgärder för att främja kunskaperna om minoriteternas kultur, historia, språk och religion. Tillgången till lämpliga läromedel berörs, samt rätten för personer som tillhör en nationell minoritet att lära sig sitt minoritetsspråk.³⁸

Samer har särskilda rättigheter inom utbildningen i Sverige. Samers barn får fullgöra sin skolplikt i sameskolan istället för den kommunala grundskolan.³⁹ Sameskolan, som omfattas av skolåren 1-6, är en skolform likvärdig med grundskolan men utformad och profilerad efter samernas behov av en utbildning som tillvaratar och utvecklar det samiska språket och kulturarvet. Läroplanen för sameskolan är densamma som för grundskolan. Sameskolan ska utöver grundskolans mål ansvara för att varje elev efter genomgången sameskola är förtrogen med det samiska kulturarvet samt kan tala, läsa och skriva samiska.⁴⁰ Grundskolans kursplaner ska användas i sameskolan. För sameskolan finns därutöver en kursplan i samiska som Skolverket fastställt. Det är också möjligt för en kommun att efter avtal med Sameskolstyrelsen, anordna så kallad integrerad samisk undervisning för samiska barn i grundskolan.⁴¹ Utbildningen ska vara en fördjupning för de samiska eleverna och samordnas med motsvarande utbildning för andra elever i grundskolan. Den omfattar alla grundskolans årskurser och är ett komplement till sameskolorna. Vidare blir samordnad, integrerad samisk undervisning i årskurserna 7-9 en naturlig fortsättning för elever som genomgått sameskola. För närvarande finns fem sameskolor i Sverige, samt integrerad samisk undervisning i ett drygt tiotal skolor runtom i Sverige.⁴²

När det gäller de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken i övrigt finns det sedan år 2008 större krav på kommunerna att anordna undervisning i modersmål i dessa språk än när det gäller övriga språk. Detta innebär bl.a. att minoritetsspråket inte behöver vara dagligt umgängesspråk i hemmet för att eleven ska erbjudas modersmålsundervisning, vilket krävs för övriga språk.⁴³ Inte heller krävs det att minst fem elever vill ha undervisning i minoritetsspråket för att kommunen ska vara skyldiga att anordna undervisning i det, vilket reglerna föreskriver för övriga modersmål.⁴⁴

Modersmålsämnet är ett annat sätt att ge möjlighet för elever med annat modersmål än svenska att få kunskaper om sitt modersmål, men även om historia, traditioner och samhällsliv i sin ursprungskultur. Ett syfte med

³⁷ Europeiska konventionen om skydd för nationella minoriteter

³⁸ Ibid, artiklarna 12-14

³⁹ 8 kap., 3 § skollagen (1985:1100)

⁴⁰ Läroplanen, Lpo-94

⁴¹ Sameskolförordningen (1995:205)

⁴² www.sameskolstyrelsen.se, per 2009-09-04

⁴³ 2 kap., 9 § grundskoleförordningen (1994:1194)

⁴⁴ 2 kap., 13 § grundskoleförordningen (1994:1194)

modersmålsundervisningen är att främja elevernas utveckling till flerspråkiga individer med flerkulturell identitet. Ett mål som eleverna ska ha uppnått i slutet av det nionde läsåret är att ”ha kunskaper om den egna kulturen – historia, traditioner och livsvillkor – samt ha kännedom om dess normer och värderingar och kunna jämföra med motsvarande svenska förhållanden.”⁴⁵

Den icke-konfessionella skolan och religionsfriheten

Undervisningen i skolan ska vara icke-konfessionell. Undervisningen ska vara saklig och allsidig. Alla föräldrar ska med samma förtroende kunna skicka sina barn till skolan förvissade om att barnen inte blir ensidigt påverkade till förmån för den ena eller andra åskådningen.⁴⁶ Detta betyder att undervisningen inte ska innehålla moment av privat bekännelsekaraktär. Eleverna i skolan ska inte behöva bekänna sig till en viss tro eller religion.

Samtidigt är religionsfriheten en viktig och självklar princip i ett demokratiskt samhälle. Religionsfriheten i Sverige har garanterats i en särskild lag sedan 1951 samt i regeringsformen från 1974. Europakonventionen om mänskliga rättigheter, som också tryggar religionsfriheten, är sedan 1995 integrerad i svensk lagstiftning. I denna formuleras följande om religionsfriheten i samband med undervisning:

”Ingen må förvägras rätten till undervisning. Vid utövandet av den verksamhet staten kan påtaga sig i fråga om uppfostran och undervisning skall staten respektera föräldrars rätt att tillförsäkra sina barn en uppfostran och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse.”⁴⁷

Som framgår är det framförallt föräldrars religionsfrihet som står i centrum, dvs. föräldrars rätt att värna sina barns religionsfrihet. Lite översiktligt kan innebörden av religionsfriheten sammanfattas som frihet *från* och frihet *till* religion. Friheten från religion innebär att ingen ska tvingas till någon religion i skolan. Friheten till religion innebär således att det ska vara möjligt att leva som troende i skolan, och att följa och respektera religiöst påbudna principer och handlingar, så länge dessa inte strider mot skolans värdegrund.

Friskolereformen öppnade möjligheten för en fristående skola att ha en konfessionell inriktning.⁴⁸ I och med detta uppfyller Sverige de krav som formuleras i Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna (se ovan). Undervisningen i fristående skolor med en konfessionell inriktning ska i alla ämnen, även i fördjupningar inom ramen för elevens val och skolans val, vara allsidig och saklig. Det betyder att undervisningen, på samma sätt som i det

⁴⁵ Kursplan för modersmål.

⁴⁶ Lpo 94

⁴⁷ Europarådet (1995) Den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna: översättning av konventions- och protokolltexterna.

⁴⁸ Syftet med reformen var emellertid inte att möjliggöra fristående skolor med en konfessionell inriktning utan snarare att öka valfriheten för föräldrar och barn när det gäller alternativa pedagogiska metoder och inriktningar. Konkurrensen mellan olika skolformer sågs som en annan viktig faktor som skulle stimulera och utveckla skolväsendet. Möjligheten att starta fristående skolor med en konfessionell inriktning befästes emellertid 1991 och den första muslimska fristående skolan startade i Malmö 1993. Roth, Hans Ingvar (1998).

Rapport

2009-10-01
22 (97)

offentliga skolväsendet, inte får handla om att övertyga eleverna till att omfatta de tankar och idéer som olika religioner innehåller. Undervisningen ska ge kunskaper om dessa tankar och idéer. Däremot får man inom ramen för den övriga verksamheten i den fristående konfessionella skolan, dvs. utanför undervisningen, ha moment som t.ex. morgonbön eller andra andakter med obligatorisk närvaro. Ingen elev ska dock behöva delta aktivt i bön eller religiös utövning mot sin vilja. Detta gäller såväl i det offentliga skolväsendet som i fristående konfessionella skolor.⁴⁹ Betyg får inte heller ges separat i en fördjupning.

Resultatredovisning

Nedan följer en redovisning av den här studiens insamlade empiri. En viktig etisk princip har varit att de intervjuades anonymitet ska bevaras. Att studien behandlar verksamheten på en namngiven skola gör detta extra svårt, nästintill omöjligt. Därför har Skolverket anpassat vissa formuleringar i citat för att försäkra oss om att dessa inte ska kunna kopplas till en viss person. Dock enbart då detta inte förändrat något av innebörden i informationen. Ibland används begreppet ”skolföreträdare”. Med detta avses en person som arbetar eller arbetat på skolan.

En ambition i redovisningen har varit att så långt det är möjligt särskilja fakta kring hur man genomfört verksamheten och varför, från värderingar, åsikter och uppfattningar om denna.

Eleverna: Antal och bakgrund

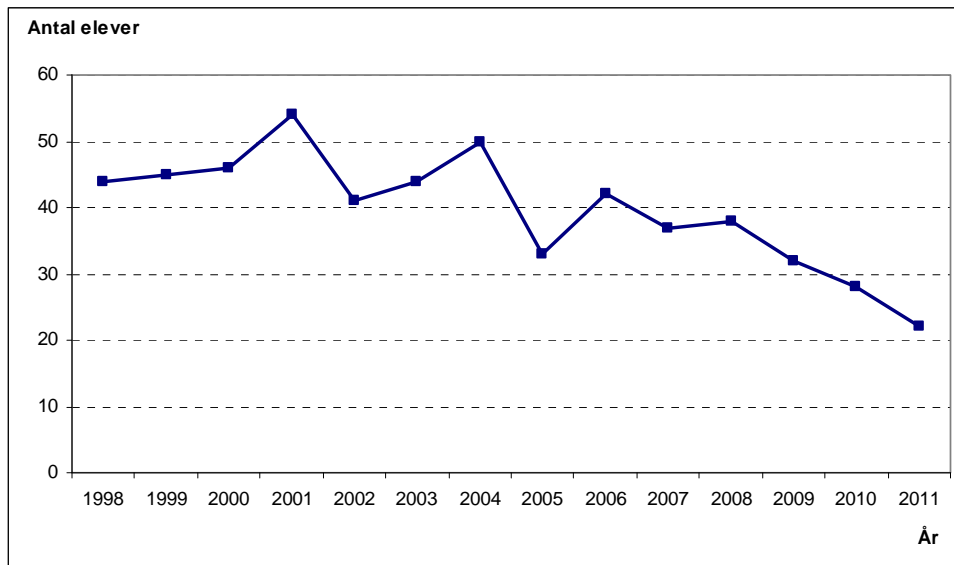
År 2000 utgjorde de judiska eleverna en större andel av elevgruppen än nu, cirka 150 elever av totalt cirka 880. Läsåret 2008/09 var antalet elever på judiska högstadiet 83 av sammanlagt cirka 750 elever på Vasa Real.

Antalet elever – utveckling över tid

Som tidigare nämnts (se metodavsnittet i bilaga 1) är det i den årliga statistiken över slutbetyg från grundskolan som uppgifter om antalet elever som läser ämnet judiska studier kan hämtas. Antalet elever som gått ut årskurs 9 har över en elvaårsperiod (1998 - 2008) minskat från 44 till 38 elever. Utifrån skolans uppgifter om antalet elever i årskurs 7 läsåret 2008/09 är prognosen att antalet elever som går ut årskurs 9 kommer att minska till 22 elever år 2011. Även om antalet elever tidigare har varierat kraftigt från ett år till ett annat så är trenden när det gäller elevantal neråtgående, vilket framgår av diagram 1.

⁴⁹ I förslaget till ny skollag införs två nya begrepp i bestämmelserna om den icke-konfessionella skolan; utbildningen respektive undervisningen. Dessa innebär i praktiken att nuvarande praxis, där undervisningen ska vara icke-konfessionell både i det offentliga skolväsendet och i fristående konfessionella skolor, men där utbildningen i de senare skolorna får ha en konfessionell inriktning, förs in i skollagen om förslaget går igenom. Ds 2009:25.

Diagram 1. Antal elever med slutbetyg från årskurs 9, judiska klasser. (2008/09-2010/11 prognos utifrån elevantalet i åk 7, 8 och 9 läsåret 2007/08)

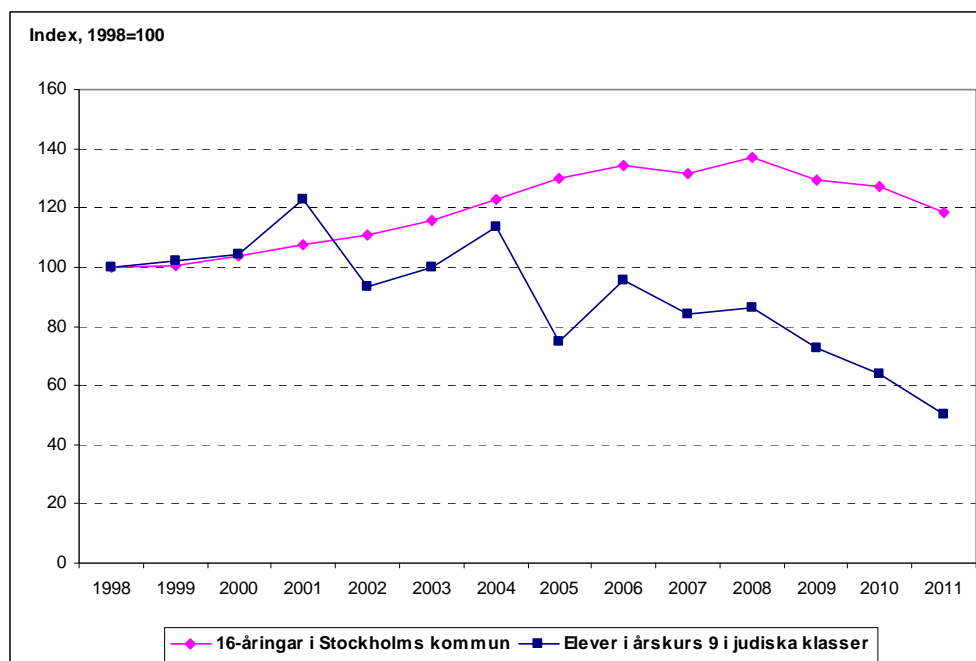
Hur antalet elever kommer att utvecklas efter läsåret 2010/11 är osäkert, men antalet elever på Hillelskolan ger en fingervisning om detta. Läsåret 2008/09 går 15 elever i årskurs 6 på Hillelskolan. Detta indikerar att minskningen håller i sig åtminstone ett år till. Hillelgården, den judiska förskolan som finns i anslutning till Hillelskolan, är dock för närvarande fullbelagd och tvingas för första gången att säga nej till föräldrar som vill att deras barn ska gå där.

Diagram 2 visar antalet elever i årskurs 9 i de judiska klasserna på Vasa Real och prognos för åren 2009-2011, samt hur antalet 16-åringar i Stockholms kommun sett ut och prognos för utvecklingen fram till 2011.

Rapport

2009-10-01
24 (97)

Diagram 2. Elever i årskurs 9 i judiska klasser och 16-åringar i Stockholm. (2009-2011 prognos utifrån elevantalet 2008/09 respektive antalet 13-15-åringar 2008)

Om man jämför utvecklingen av antalet elever i de judiska klasserna på Vasa Real med antalet 16-åringar i Stockholms kommun så kan man se att elevutvecklingen de första åren följer denna. Minskningen av antalet elever har dock de senaste åren varit betydligt större i de judiska klasserna än för 16-åringarna och minskningen kommer att fortsätta att vara större de närmaste åren.

Intervjupersonernas uppfattningar om elevminskningen

Den demografiska utvecklingen, att barngrupperna i grund- och början av gymnasieskolan för tillfället är små, är huvudförklaringen till att antalet elever i de judiska klasserna minskar, anser skolföreträdarna och föräldrarna. Det går också färre elever på Hillelskolan.

En annan bidragande orsak till att antalet elever minskar kan vara den ökande konkurrensen från olika fristående skolor. I valet mellan inriktning är den judiska utbildningen inte lika viktig längre för många judiska familjer, uppfattar flera skolföreträdare. Många judiska familjer är väl integrerade i det svenska samhället, ett samhälle som blir allt mer sekulariserat och där traditioner och andra kulturer än de dominerande får ett allt mindre utrymme, erfar flera lärare. Även eleverna menar att judar i allt större utsträckning assimileras och ”mer och mer ger upp sitt judiska liv helt och hållet”, som en elev säger. Så här säger en lärare på skolan:

”De föräldrar som sätter sina barn här, tänker jag, är de föräldrarna som tycker att det här [judisk gruppkänsla, vi-känsla] är viktigt. De föräldrarna som tycker att det är viktigt men kanske inte det viktigaste, de har sina barn kvar där de bor. För det finns ju fullt med judar som inte går här.”

Ytterligare en förklaring enligt skolföreträdarna kan vara att det blir ett glapp i övergången från mellanstadiet till högstadiet för elever som inte gått på Hillel. Eftersom högstadiet numera i många skolor börjar i sjätte klass kan det innebära att eleverna byter klass eller skola då. Att sedan byta till ny klass eller ny skola igen i 7:an, då judiska högstadiet börjar, kan uppfattas innebära för många byten.

Eleverna ser även andra anledningar till det minskade elevantalet, att unga judar inte vill läsa hebreiska, ett språk som av några elever uppfattas som komplicerat och tråkigt. Så här säger en elev:

”Jag tror att det är färre elever för att dom tycker att det är jobbigt med judendom och hebreiska, att det blir för mycket i skolan. Vi får ju mer lov och det är ju skönt, men det blir ändå för mycket. Det blir för långa skoldagar. Det blir för mycket att lära in.”

Familjebakgrund

Eleverna som går i de judiska klasserna har välutbildade föräldrar.⁵⁰ Ungefär 80 procent av eleverna som gick ut årskurs 9 våren 2006, 2007 eller 2008 hade minst en förälder med högskoleutbildning. Det är en betydligt högre andel än i Stockholmsskolor i allmänhet, där andelen var knappt 60 procent. Vasa Real har överlag fler elever med högskoleutbildade föräldrar än i Stockholm som helhet, men andelen är ännu något högre i de judiska klasserna. Drygt 70 procent av eleverna som gick ut Vasa Real våren 2006-2008 hade minst en högskoleutbildad förälder, eleverna i de judiska klasserna inräknade.

Andelen elever med utländsk bakgrund var högre i de judiska klasserna än i Vasa Real sammantaget. Var fjärde elev i de judiska klasserna hade utländsk bakgrund, dvs. var född utomlands eller född i Sverige med båda föräldrarna födda utomlands. Ungefär hälften av dessa var själva födda utomlands. I Vasa Real som helhet hade bara var åttonde elev utländsk bakgrund. I Stockholm var andelen elever med utländsk bakgrund densamma som i de judiska klasserna, dvs. 25 procent.

Vanligaste födelseland för de elever i de judiska klasserna som var födda utomlands var Ryssland. Tre av tolv utlandsfödda elever var födda i Västeuropa eller USA, övriga i länder i forna Sovjetunionen eller Östeuropa.

Andelen elever i de judiska klasserna som växer upp i familjer där inte båda föräldrarna är judar har ökat över åren, enligt en lärare i judiska studier. Läraren uppskattar att när judiska högstadiet startade var andelen som hade två judiska föräldrar ca 70 procent. Drygt tio år senare var förhållandet det omvända, ca 70 procent hade minst en förälder som inte var jude. Det betyder, enligt läraren, att det nu är färre elever som är judar enligt den traditionella judiska lagen Halacha, att

⁵⁰ Uppgifterna om bakgrundsförhållanden kommer från statistiken om slutbetyg från grundskolan åren 2006, 2007 och 2008. Eftersom antalet elever med slutbetyg från de judiska klasserna är få (42, 37 och 38 respektive år) redovisas uppgifter för de tre åren sammanslagna. Detta för att inte ”slumpen” - en enstaka elev - ska få så stor inverkan på andelsberäkningarna.

Rapport

2009-10-01
26 (97)

man är född av en judisk mor.⁵¹ Judiska högstadiet har riksintag. Att vara jude är självklart inget krav och det är ingenting som skolan frågar om.

Skolbakgrund

De intervjuade skolföreträdarnas erfarenhet är att tidigare kom cirka en tredjedel av eleverna från andra skolor än Hillelskolan, men de senaste åren har mycket få elever kommit från andra skolor. Av de elever som besvarade Skolverkets enkät hade ca 70 procent (49 elever) tidigare gått på Hillelskolan, resterande hade gått på andra skolor. Andelen som gått på Hillelskolan är störst bland de svarande i årskurs 7. Detta bekräftar den trend som skolföreträdarna sett.

Judiska högstadiet

Judiska högstadiet var, som vi kunde se i bakgrundsavsnittet, när försöksverksamheten inleddes ett sätt att inom ramen för grundskolan organisera en högstadiutbildning med en judisk profil. Kärnan i den judiska profilen var ämnena judendom (nu benämnt judiska studier) och hebreiska. Judiska högstadiet är fortfarande judiska studiers organisatoriska kontext. Eller omvänt, judiska studier är kärnan i judiska högstadiet. Att särskilja judiska studier från judiska högstadiet är svårt. Så här reflekterar rektor på skolan om ämnets betydelse i sammanhanget:

”Hebreiska är ju det andra ämnet men judiska studier är själva essensen i det här tycker jag. Hebreiska är ett språk som pratas i och för sig av väldigt många judar men det här [judiska studier] handlar ju om deras identitet på ett annat sätt än språket. Seder, bruk, traditioner, alltså alla de här bitarna som finns kring att vara jude. Jag tror att tar man bort det då kan vi lägga ner alltihopa. För att bara ha ett judiskt högstadium med hebreiska tycker jag är fullständigt värdelöst. Det [judiska studier] är det centrala ämnet.”

Även om den här studien inte haft syftet att utvärdera judiska högstadiet i sin helhet så är det svårt att särskilja judiska högstadiet från ämnet judiska studier, hur man genomfört ämnet, hur resultatet blir osv. Genomförandet av judiska studier hänger ihop med, går in i och förutsätter judiska högstadiet. Därför är det relevant att så här inledningsvis ställa sig frågan, vad är judiska högstadiet, i korthet, i dag?

Judiska högstadiet i dag

Judiska högstadiet är en integrerad men samtidigt separat del av den kommunala grundskolan Vasa Real (årskurserna 4-9) i Stockholm. Det består läsåret 2008/09 av en klass i varje årskurs (7, 8 och 9), men har tidigare läsår varit två klasser i varje årskurs. Av information på Vasa Reals hemsida framgår att utbildningen på judiska högstadiet följer den nationella läroplanen i alla ämnen, eleverna deltar i nationella prov och utbildningen följer det nationella betygssystemet. Som elevens val respektive skolans val läser eleverna ämnena judiska studier och hebreiska, i vilka de får betyg från och med höstterminen i årskurs 8. Det finns även möjlighet för elever i vanlig klass i årskurs 6 på Vasa Real att läsa profilämnena judiska studier

⁵¹ Se Halacha i judiska ordlistan, bilaga 9.

och hebreiska inom ramen för judiska högstadiet. Det ställs inga krav på förkunskaper för att få gå på judiska högstadiet. Eleverna behöver inte vara knutna till någon judisk organisation eller ha någon judisk tillhörighet överhuvudtaget. Eleverna i de judiska klasserna kommer såväl från den judiska Hillelskolan som från andra skolor i och runt om Stockholm. På skolans hemsida formuleras följande målsättning med verksamheten:

”Vi strävar efter att genom kunskap och bildning ge våra elever en möjlighet att finna en egen judisk identitet. I en öppen, icke-religiös atmosfär får våra elever kunskaper om det judiska folkets historia, nutid och traditioner såväl som om judisk tro och religiös praxis.”⁵²

Koshermatsalen, ledighet vid judiska helger

Utöver detta utmärks det judiska högstadiet av att man har en egen matsal där det serveras koshermat.⁵³ De judiska eleverna måste äta i denna matsal medan andra elever kan äta där om man anmäler det i förväg. Eleverna är lediga på judiska helger och deras schema är anpassat så att de slutar tidigare på fredagar för att ha möjlighet att fira den judiska shabbaten traditionsenligt vid solens nedgång. Ledigheten vid de judiska helgdagarna innebär att ingen ytterligare ledighet beviljas från skolans sida. De elever som i årskurs åtta åker med på den sk. Israelresan (se vidare nedan) beviljas emellertid som regel ledighet för det. I år (2009) handlar det om 11 dagar. Beroende på hur de judiska helgerna infaller påverkas man olika från år till år. Läsåret 2008/09 faller 7 dagar bort under höstterminen och två under vårterminen. Men det finns år då bara två dagar faller bort. Utslaget över en treårsperiod räknar man med att det är mindre än 10 dagar som går bort. Aktivitetsdagar utnyttjas bl.a. för att kompensera den tid som går bort i samband med de judiska helgdagarna.

Tidigare kompenserades ledigheten vid de judiska helgdagarna med en resa till Israel i slutet av vårterminen i årskurs 8 och några veckor in på sommarlovet. Denna resa genomförs numera helt utanför skolan, av föreningen Deshe.⁵⁴ Vanligtvis deltar de flesta eleverna i den här resan, som kan vara upp till sex veckor lång och som bekostas av barnens familjer, eller om familjen har svårt att själva stå för finansieringen med hjälp av olika stipendier och bidrag. Israelresan innebär dock vanligtvis att de elever som deltar är lediga några veckor i slutet av vårterminen.

Jämkad tidplan

För att garantera undervisningstiden har de judiska eleverna mer undervisningstid per vecka.⁵⁵ I årskurs 7 har man 1 lektion mer i veckan, i årskurs 8 har man 2 lektioner mer och i årskurs nio har man 2,5 lektioner mer i veckan än motsvarande klasser har. Timplanen är jämkad. Med undantag för några ytterligare justeringar används den timplan som beslutades när försöksverksamheten med judiska

⁵² Enligt information på skolans hemsida, www.stockholm.se/vasareal, 2008-05-16.

⁵³ Angående begreppet koshermat, se den judiska ordlistan i bilaga 9.

⁵⁴ Det kom hösten 2008 in en anmälan till Skolverket om att Israelresan skulle genomföras inom skolans regi. Skolan/kommunen menar i sitt svar på anmälan att det är felaktigt.

⁵⁵ Se Vasa Reals timplan, bilaga 10.

Rapport

2009-10-01
28 (97)

högstadiet inleddes i början av 1990-talet. För närvarande innebär det att eleverna i de judiska klasserna i årskurs 7, till skillnad från övriga elever i 7:an på skolan, inte har ämnena slöjd och musik. De har också lite mindre undervisningstid i idrott och hälsa. I årskurs 8 har de ingen undervisning i bild, till skillnad från övriga elever, samt lite mindre tid för idrott och hälsa. I 9:an har de judiska eleverna lite mindre undervisningstid i ämnena svenska, matematik, SO-ämnena samt idrott och hälsa. Eleverna i de judiska klasserna har inte elevens val, vilket de övriga eleverna läser cirka 80 minuter i veckan. Istället läser de judiska eleverna emellertid hebreiska 120 minuter i veckan varje årskurs, samt judiska studier 120 minuter i veckan, vilket alltså innebär att de totalt sett, oaktat ledigheten på de judiska helgerna, har mer undervisningstid än övriga elever.

Sammanhållna judiska klasser

Eleverna som läser på judiska högstadiet är alltså organiserade i egna klasser. Två huvudlinjer kan skönjas när det gäller motiven till det. Den första handlar om det praktiska. Eftersom man jämkat i vissa ämnen för att göra plats för judiska studier och hebreiska, och för att eleverna ska kunna sluta tidigare på fredagar och är lediga på de judiska helgerna, skulle det vara svårt att göra ett schema som skulle fungera för alla elever. Det andra motivet är att sammanhållna klasser stärker gruppens sammanhållning, skapar trygghet och främjar identitetsskapandet.

Lärarna som undervisar i de judiska klasserna tillhör ett och samma arbetslag. En lärare har funktionen profilansvarig. Hennes ambition är att den judiska profilen inte bara ska märkas i ämnena judiska studier och hebreiska, utan vara en helhet som påverkar alla ämnen.

Integrering i vissa ämnen

Sedan några år tillbaka arbetar man med att integrera eleverna i de judiska klasserna med eleverna i Vasa Reals övriga klasser i undervisning i flera ämnen (matematik, NO-ämnena och b-språk). Så här beskriver en lärare i judiska studier bakgrunden till detta:

”När vi tittar på utvärderingar, eleverna som slutade på skolan sa att de ansåg sig vara som ett getto inom en stor skola. De hade ingen kontakt med de andra eleverna. Samtidigt, när årskullarna minskar blir det också så att eleverna har gått i samma klass med varandra till och med från dagis. Jag tycker inte att det är en okej situation för ett barn att vara i samma kompiskrets hela tiden. Och tänk om man kanske inte trivs i kompiskretsen? Var ska man få andra kompisar ifrån?”

Eftersom de judiska klasserna sedan några år endast är en klass i varje årskurs är möjligheten att bryta upp och blanda eleverna från Hillelskolan mindre. Integreringen väger upp detta. De judiska elevernas erfarenheter och önskemål om att i större utsträckning vara en del av skolan har varit en pådrivande faktor i arbetet med att i större utsträckning ha integrerad undervisning i fler ämnen. Även de judiska eleverna ska vara ”Vasa Realare” och känna sig inkluderade i skolans gemenskap, menar en lärare i judiska studier. Skolan har även arbetat med andra insatser för att främja förståelsen för de judiska eleverna och judiska högstadiet. I årskurs 6 när man har tema judendom brukar elever i de judiska klasserna delta vid

en lektion för att svara på elevernas frågor och berätta om sina traditioner, judiska högstadiet osv., och eleverna äter i koshermatsalen. Nyanställda lärare brukar få gå en fortbildningsdag där de bl.a. får veta mer om det judiska högstadiet och det judiska Stockholm. Fortbildningsdagen brukar profilansvariga för judiska högstadiet hålla i och den kan innehålla besök i judiska centret, i en synagoga och måltid i koshermatsalen.

Finansiering, styrning och uppföljning

De judiska klasserna kostar mer att driva än de andra klasserna på Vasa Real. Skillnaden var emellertid större när det gick fler elever i de judiska klasserna eftersom det då var två parallellklasser och antalet elever i klasserna var mindre än i klasserna generellt sett på Vasa Real. Koshermaten är särskilt kostsam. Judiska högstadiet är en av Stockholms stads fem profilklasser och skolan erhåller ett särskilt profilbidrag från kommunen. Det finns en överenskommelse att andra kommuner, som har elever som går på judiska högstadiet, ska betala Stockholms stads interkommunala ersättning.

Vasa Real (inklusive judiska högstadiet) är organiserade under Utbildningsförvaltningen och Utbildningsnämnden som har delegerat beslutanderätten när det gäller fastställandet av betygskriterier för judiska studier till rektor på Vasa Real.⁵⁶ Någon delegering av beslutanderätt angående fastställandet av kursplanen finns emellertid inte.

Rektor beskriver att intresset från stadens sida angående judiska högstadiet har växlat under åren. Några skolborgarråd har varit särskilt intresserade, man har träffats för att diskutera olika frågor och skolborgarråden har besökt verksamheten.

Judiska studier och hebreiska redovisas som en del i de totala betygen i skolans kvalitetsredovisning, men i övrigt finns inget specifikt om judiska studier eller judiska högstadiet i kvalitetsredovisningen. Enligt en företrädare för skolan är det på grund av att judiska högstadiet utgör en så liten del av skolan och man ser det inte som ett problem. Men det finns också andra aspekter och baksidor av att öppet redovisa eller marknadsföra sin verksamhet, som rädsla för att man ska skrämja bort andra elever, liksom säkerhetsaspekter. Så här säger en lärare i judiska studier:

”Tyvärr är det så att ibland när man skriver judiskt är det någonting som kan skrämja bort andra. De kanske inte väljer Vasa Real.”

Kontakterna med Judiska församlingen

Relationerna till och kontakterna med Judiska församlingen beskrivs lite olika. Det historiska bandet mellan församlingen och judiska högstadiet märks dock fortfarande. Som ursprunglig initiativtagare till judiska högstadiet, och värnare av den judiska gruppens situation, har den Judiska församlingen ett intresse och engagemang för utbildningen och de judiska elevernas situation på skolan.

⁵⁶ Ärende nummer 230 i Delegationsordning för utbildningsnämnden. Uppdaterad med ändringar till och med december 2008.

Rapport

2009-10-01

30 (97)

I tider då judiska högstadiet har varit ifrågasatt eller när man velat lyfta vissa principiella frågor kring utbildningen, har skolan agerat tillsammans med församlingen gentemot t.ex. Utbildningsdepartement. Andra frågor man diskuterat är utveckling av judiska högstadiet och hur man ska kunna attrahera fler elever. En företrädare för skolan beskriver kontakterna med judiska församlingen som att man arbetar väldigt mycket tillsammans, t.ex. med kompetensutveckling och seminarier för lärarna på skolan. Rabbiner och kantorer deltar också i vissa moment i undervisningen i judiska studier, där lärarna känner att deras kompetens inte räcker till.⁵⁷ Men även om kontakterna med judiska församlingen är många och samarbetet omfattande så sker det på skolans villkor, menar en lärare i judiska studier.

”En integrerad men separat verksamhet” - uppfattningar om judiska högstadiet

I dag märks judiska högstadiet inte så mycket på skolan som tidigare. Verksamheten har funnits länge och är etablerad. Skolpersonalen ser judiska högstadiet som en självklar del av skolan. Det är knappt något man reflekterar över längre, menar flera skolföreträdare. Eleverna är färre och det är bara en klass i varje årskurs. Tidigare påverkade saker som hände på judiska högstadiet skolan mycket mer än vad det gör i dag, erfar rektor.

Både lärare och föräldrar uppfattar modellen med judiska klasser på en kommunal grundskola som ett intressant experiment och exempel på hur man kan skapa en utbildning för en etnisk minoritet som bygger på respekt för olika sätt att leva. Den statliga tillsynen över och det kommunala kvalitetsansvaret för verksamheten motverkar att inriktningen skulle kunna utvecklas till att bli extremt religiös. Samtidigt, som en förälder säger, ”sänder man en signal från statsmakterna, vi respekterar era traditioner, men inom de ramar som är”.

Integration, i ett större perspektiv, är också en fråga som berörts i flera intervjuer, både av föräldrar och lärare. Hur påverkar den här utbildningen integrationen av judar? En vanlig uppfattning är att integrering inte är ett problem för den judiska gruppen. Problemet är snarare att gruppen riskerar att assimileras totalt. Hillelskolan och de judiska klasserna på Vasa Real blir en ”judisk oas” eller motkraft till detta, som en förälder uttrycker det, och fortsätter:

”Det är lite annorlunda i vår grupp. Vi jobbar ju inte på att integreras i det svenska samhället, vi jobbar på att inte assimileras totalt. Så att vi måste sätta in massa styrka och kraft på att lära ut om det judiska. Vi är så pass integrerade att annars försvinner den biten.”

I intervjuerna jämför eleverna Vasa Real med Hillelskolan när de ska beskriva hur de tycker att det är att gå på Vasa Real. Eleverna upplever en större rörelsefrihet, både fysisk och social, på Vasa Real jämfört med Hillelskolan. Eleverna får vistas utanför skolans område på rasterna tillsammans med både judiska och icke-judiska kamrater.

⁵⁷ Se judiska ordlistan, bilaga 9.

Hur uppfattar elever som inte har gått på Hillelskolan innan de börjar på Vasa Real sin situation? Flera av dessa elever beskriver att de gått i icke-judisk skola, men lärt känna judiska barn på det judiska lägret Glämsta om somrarna.⁵⁸ Det finns också elever som har tyckt att det inte varit lika lätt att känna social gemenskap med övriga elever. Det hänger samman med ens personlighet, menar de intervjuade eleverna.

Även de intervjuade föräldrarna uppskattar den successiva övergången, eller ”slussningen” som en förälder uttrycker det, från det ”trygga boet” på Hillelskolan till de judiska klasserna på Vasa Real. På Vasa Real blir sammanhanget ett annat, och eleverna blandas med elever i andra klasser. Den här förändringen är positiv, menar flera föräldrar.

Lite vi-och-dom är priset man får betala

Integreringen i vissa ämnen uppfattas av personalen på skolan, trots att det inneburit vissa praktiska anpassningar i de blandade klasserna i samband med de judiska elevernas ledighet, generellt sett fungera bra. Man kanske till och med skulle integrera i fler ämnen, tycker en lärare. En baksida av de intensifierade kontakterna kan vara mer bråk, anser en lärare i judiska studier. Det kan också vara en fördel om de judiska eleverna inte är för få i gruppen eftersom de då kan känna sig udda och i minoritet och kontrasten till den enhetliga judiska klassen blir för stor, hävdar en annan lärare.

De judiska eleverna upplever också de integrerade lektionerna överlag som positiva, inte minst för att de kan utöka sina sociala kontakter genom att blandas med andra klasser: ”Jag tycker att det är jätteskönt, så att man inte bara har judiska vänner. Det känns lite segt... Det är bara kul att ha kompisar som inte är exakt samma”.

Flera skolföreträdare talar om en balansgång mellan integrering och att behålla särarten. För mycket integrering blir som ”mellanmjölk”, lite urvattnad, och då försvinner en del av vitsen med de judiska klasserna. Samtidigt riskerar de sammanhållna judiska klasserna att skapa vi-och-dom känslor. Detta är någonting man är medveten om men samtidigt är det, som denna lärare i judiska studier uttrycker det, nästan omöjligt att komma ifrån:

”Nackdelarna är att folk utifrån kan tycka att varför håller de sig för sig själva? För det är ju vanligt – vad gör de där uppe? Det blir en sådan här vi-och-dom och det vill man inte ha. Samtidigt som det är svårt. Positiv identitet har ju med vi-och-dom att göra, men ett positivt vi-och-dom. Vi-och-vi på något sätt. Men det är en utmaning. Men jag tycker absolut att fördelarna [med de sammanhållna klasserna] överväger nackdelarna.”

En majoritet av de intervjuade föräldrarna uppskattar kombinationen med sammanhållna judiska klasser och integrerad undervisning i vissa ämnen. De erfar att deras barn har fått fler icke-judiska vänner sedan de började på Vasa Real. En annan uppfattning bland föräldrarna är emellertid att integreringen splittrar de

⁵⁸ Glämsta är ett sommarläger där judiska barn från hela Sverige (och ibland från andra länder) träffas och umgås ett par veckor om sommaren. Även hela familjer och äldre kommer dit för att umgås (se www.glamsta.se/).

Rapport

2009-10-01
32 (97)

sammanhållna klasserna, vilka ses som själva kärnan i judiska högstadiet. Enligt denna uppfattning kan integrationen göras på andra sätt, och i det långa perspektivet är inte detta ett problem eftersom detta är en begränsad tid i elevernas liv.

Varför går eleverna på judiska högstadiet?

Två starka skäl utkristalliserar sig till varför eleverna valt att gå i judiska klasserna på Vasa Real. Dels är det sociala skäl, dels att få kunskaper om judisk kultur, traditioner och religion. Många elever som gått tillsammans i Hillel vill fortsätta att gå ihop med sina judiska klasskamrater. Dessutom har flera elever syskon som gått här tidigare och föräldrarna har velat att de ska fortsätta att gå där.

Inte minst blir eleverna uppmuntrade av sina föräldrar, som vill att deras barn ska bli stärkta i sin judiska identitet. De tror, enligt elevernas utsagor, att judiska högstadiet kan bidra till att bevara och stärka elevernas kunskaper om sitt judiska ursprung. En flicka berättar:

”Det var mer mamma som bestämde det [att dottern skulle gå på Vasa Real]. Hon ville att jag skulle få lite mer så här judisk inriktning, förstå saker och ting bättre och hamna med människor som jag, fast det låter kanske lite konstigt, men... så att man har en slags gemenskap.”

Just bevarandet av kunskaper kring det judiska för att kunna föra det vidare till sina barn framstår som ett av huvudskälen till varför eleverna har valt att gå i judiska klasser. En elev menar att Vasa Reals judiska klasser är det enda sättet att bevara judendomen i Sverige: ”Det hjälper förmodligen rätt mycket. Eftersom de som har gått i judisk klass känner den här samhörigheten, gemenskapen. Att man inte är jätte annorlunda, att alla är likadana. Man känner sig hemma. Det känns bra”.

En annan elev menar att judar alltid har kämpat i tusentals år för att bevara sin kultur och vara ett folk: ”Därför finns det djupt inom oss att vi vill bevara det här... och därför har man skapat den här skolan. Det kanske inte finns några tydliga skäl till det för att det är så vi fungerar och har agerat i många århundraden”.

En annan fördel med Vasa Real är att eleverna också får chansen att lära känna andra icke-judiska personer. En elev uttrycker sig på följande vis:

”Det kan bli väldigt isolerat med bara judar. Men det som är bra med Vasa är att man har chans att lära känna de som går i de vanliga klasserna för att vi har b-språk, No och matte med dem. Det är ändå rätt mycket. Då blir det inte bara judar.”

Elevernas skäl till varför de går på judiska högstadiet känns igen i föräldrarnas utsagor. För de intervjuade föräldrarna framstår det viktigaste skälet att deras barn ska ingå i ett judiskt sammanhang, att de ska ”få en judisk uppfostran och tillgång till ett judiskt nätverk”, som en förälder uttrycker det. Kunskaper i de judiska ämnena är också viktiga, men sammanhanget är det viktigaste. Så här säger en förälder:

”Det intressanta är liksom hela kontexten. Och sedan är det ju naturligtvis viktigt att de har riktiga sakkunskaper, men för mig är det judiska att de får det i en kontext och en miljö viktigare.”

En vanlig uppfattning bland föräldrarna är att skolan har möjligheten att skapa en judisk kontext i vardagen på ett annat sätt än vad man kan göra i familjen. I skolan kan man vara mycket mer systematisk med detta. På det sättet undviker man att det judiska blir någonting som man gör vid enstaka tillfällen, som t.ex. kollo på sommaren eller middagar hos mor- och farföräldrar, uppfattar föräldrarna. Samtidigt så gick valet för flera elever snarare till Hillelskolan. Judiska högstadiet på Vasa Real blev en naturlig fortsättning.

Ämnet judiska studier

Om judiska högstadiet är det sammanhang som judiska studier genomförs och organiseras inom, hur genomförs då själva ämnet? I det här avsnittet avgränsas redovisningen till ämnet judiska studier. Hur har man tagit fram kursplanen och vad innehåller den? Hur genomförs undervisningen och vilka uppfattningar har lärare, annan skolpersonal, elever och föräldrar, om denna?

Kursplanen i judiska studier

Rektor beskriver kursplanen i judiska studier som en nationell kursplan. Detta ger en tyngd och status åt ämnet, menar han. Skolverket har i kontakterna med skolan fått ta del av olika versioner av kursplaner och andra dokument som innehåller skrivningar om mål och betygskriterier i judiska studier.⁵⁹ Enligt förordningen om judiska studier ska kursplanen fastställas av styrelsen för utbildningen.⁶⁰ Norrmalms stadsdelsnämnd har, enligt rektor, fastställt kursplanen en gång. Det är dock oklart när och vilken version som fastställdes.⁶¹ Betygskriterierna i ämnet har, som tidigare nämndes, delegerats till rektor att fastställa.

Det har funnits olika kursplaner under den tid som verksamheten i judiska högstadiet bedrivits, erfar en lärare i judiska studier. Det beror främst på att kraven på kursplanen har förändrats. Framförallt innebar den generella betygsreformen på 90-talet att nya krav också ställdes på kursplanen i judiska studier. Kursplanen har enligt rektor och profilansvariga lärare tagits fram av lärarna i judiska studier, och sakkunniga på Judiska församlingen har rådfrågats. De nationella kursplanerna i religionskunskap och historia har fungerat som förebilder i arbetet med kursplanen i judiska studier, menar en lärare i judiska studier.

⁵⁹ De dokument som enligt profilansvariga lärare innehåller de mål och betygskriterier som man använder i ämnet är de som finns i bilagorna 6, 7 och 8.

⁶⁰ Förordning (SKOLFS 2002:8) om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun

⁶¹ Skolverket har, utöver att ställa frågor till de berörda på skolan angående detta, gjort sökningar på judiska högstadiet i stadsarkivet samt i Norrmalms stadsdelsförvaltnings arkiv. Den enda handling som handlar om fastställande av kursplan i judiska studier (judendomskunskap) som hittades är Länskolnämnden i Stockholms län (1990 b)

Rapport

2009-10-01

34 (97)

Minst två gånger om året ser man över kursplanen i judiska studier, detta görs på samma sätt med alla ämnen på skolan. Så här säger en lärare i judiska studier om hur man arbetar med att utveckla kursplanen:

”Ja, det måste man. Det gör vi för att nu ska man ha tydligare mål, framförallt eftersom vi håller på med de individuella utvecklingsplanerna. Och då måste man ju revidera kursplanen hela tiden för att se, funkar det här, funkar det inte?”

Sammanfattningsvis så har det varit svårt att få en entydig bild av vem/vilka som arbetat fram kursplanen och vilken version som är den nu gällande och om denna är fastställd av styrelsen för utbildningen.

Innehållet i kursplanen

Av förordning om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun framgår att kursplanen ska innehålla mål att sträva mot samt mål som eleverna ska ha uppnått det nionde läsåret.⁶²

Kursplanen för judiska studier innehåller rubrikerna Mål, Mål att sträva mot, samt Betygskriterier.⁶³ Betygskriterier för betygen Väl godkänt och Mycket väl godkänt är också något som ska finnas enligt förordningen om judiska studier, som dock inte föreskriver att de ska finnas i kursplanen.

I kursplanen för judiska studier formuleras ett mål att sträva mot:

”Ämnet syftar även till att ge Dig insikt i värdet av grundläggande etiska principer i frågor som existensen av gott och ont, rätt och orätt, människosyn, kulturmöten, könsroller, eget ansvarstagande och liknande spörsmål i vilka judendomen kan hjälpa Dig att förstå och fatta egna ställningstaganden.”

Under rubriken Mål finns en syftestext med en övergripande beskrivning av det innehåll som man vill ge eleven kunskap om:

”Ämnet syftar till att ge Dig kunskap om:

- a) **Judendom:** Judiska källor, traditioner och handlingar; hebreiska språkets betydelse för judendomen.
- b) **Historia:** Judiska folkets historia i världen; den svenska judenhetens historia.
- c) **Israel:** Landet och staten; judiska folkets samhörighet med Israel.”

I de betygskriterier som finns i kursplanen formuleras elevens kunskapsprogression utifrån begreppen *beskriva* (betyg godkänt), *förklara/analysera* (betyg väl godkänt) och *förtrogen med/jämföra/härleda* (betyg mycket väl godkänt).⁶⁴ Dessa färdigheter/kunskapsformer ska på samtliga betygsnivåer relateras till innehållet i de tre områdena 1) den judiska livscykeln från tonåren till döden, 2) judisk historia

⁶² Förordning (SKOLFS 2002:8) om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun

⁶³ Se kursplan i judiska studier, bilaga 6.

⁶⁴ Dessa begrepp kan kopplas till läroplanens skrivningar om olika kunskapsformer. I Lpo 94, sidan 6, beskrivs kunskapsformerna fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet.

från första världskriget till nutid med särskild betoning på andra världskriget och förintelsen; den svenska judenhetens historia, samt 3) landet och staten Israel.⁶⁵

Andra kriterier formuleras utifrån elevernas beteende eller uppförande i samband med undervisningen. Eleverna ska bedömas utifrån uttryck som *deltar i arbetet* (betyg Godkänt), *visar intresse för* och *deltar aktivt* (betyg Väl godkänt), *tar initiativ i och arbetar självständigt* (betyg Mycket väl godkänt).

Ytterligare andra kriterier handlar om att eleven ”redovisar kunskaper inom judisk liturgi och judiska texter såväl teoretiskt som praktiskt” (betyg Väl godkänt och Mycket väl godkänt) samt att eleven ”kan använda hebreiska på ett sätt som befäster Dina kunskaper i ämnet” (betyg Mycket väl godkänt).

Hur man genomför undervisningen i judiska studier

Undervisningen är indelad i ca två teman per termin. För närvarande studerar man i årskurs 7 det judiska året, Israels uppkomst, Bibelns berättelser och Talmud samt en fördjupning som eleverna får välja själva.⁶⁶ Temat om Israel är viktigt av flera skäl, anser profilansvariga lärare. Staten Israel är ett viktigt element i att vara jude, och som jude boende i andra länder är det vanligt att man ställs till svars för saker som händer i Israel, landets politik osv. Detta är något som lärarna i judiska studier är måna om att eleverna ska kunna bemöta och förhålla sig till. I årskurs 8 är temana medeltidens historia, helgen Purim och Esters bok samt helgen Shavout och Ruts bok.⁶⁷ I årskurs 9 är temana judendomens olika inriktningar och Vasa shabbat, ”döden” (hur en jude ska begravas), samt förintelsen och Sveriges judar (modern historia). I regel avslutas varje tema med ett prov. Dessa har ibland karaktär av flervalfrågor, ibland kombinerade med en fördjupningsfråga.

Läromedlen varierar efter tema i undervisningen, men Judisk historia del 1 och del 2 av Sol Scharfstein, är huvudbok.⁶⁸ För fördjupningar använder man multimedia, t. ex. landguiden om det gäller landet Israel. Ursprungstexter i Bibeln och moderna tidskrifter från judiska församlingen används också.

Själva undervisningen beskrivs av lärarna i judiska studier som ganska traditionell; katederundervisning, diskussioner och mycket inläsning på egen hand. Men diskussionerna ska bygga på fakta, understryker lärarna. Man genomför också studiebesök i synagogor, besöker Judiska museet och tittar på dokumentärfilmer. Man tar in rabbiner och kantorer för vissa moment där det krävs särskild

⁶⁵ I dokumentet Guide till betygsnivåer i Judiska studier, bilaga 7, utvecklas vad som krävs för de olika betygen. Likaså förtydligar dokumentet Målkriterier hebreiska och judiska studier, bilaga 8, vad som krävs för att nå målen i årskurs sju. Det är dock oklart vilken status dessa skrivelser har i förhållande till de andra betygskriterierna, varför detta inte tagits med i analysen av betygskriterierna här.

⁶⁶ I momentet det judiska året uppmärksammas särskilt helgerna Rosh hashana, Yom kippur, Sukkot och Simchat Tora i månaden Tishrei. Angående de judiska helgerna som refereras, se judiska ordlistan i bilaga 9.

⁶⁷ Se judiska ordlistan, bilaga 9.

⁶⁸ Andra böcker man använder är Israels uppkomst och historia av Patrik Öhberg, Så här går det till, av Harry Gersh, samt den skönlitterära boken Marranerna, av Peter David.

Rapport

2009-10-01

36 (97)

yrkeskunskap.⁶⁹ Och så strävar man efter att relatera innehållet till andra ämnen och religioner. Det är, som en lärare i judiska studier säger, inte bara det judiska som ska in i andra ämnen. Andra ämnen/religioner ska också in i det judiska.

Enligt profilansvarige deltar eleverna i planeringen av undervisningen på så sätt att varje arbetsmoment utvärderas efteråt, och utifrån vad som kommer fram anpassar lärarna undervisningen nästa gång momentet genomförs. Det finns också utrymme i vissa moment att inrikta sig på något man är särskild intresserad av. T.ex. när det gäller fördjupningen om svenska judar kan eleverna välja vilken organisation de vill skriva/tala om eller om man t.ex. är särskilt intresserad av judar i Malmö, kan man fördjupa sig i det.

Tre lärare på skolan undervisar i judiska studier. Av dessa har två behörighet att undervisa i andra SO-ämnen, och man arbetar för att den tredje också ska få det. Vid sidan av den pedagogiska kompetensen och lärarbehörigheten är kunskap i de judiska ämnena självklart en viktig förutsättning för att man ska kunna undervisa i ämnet. Ett sätt att få det är genom Paideia (The European Institute for Jewish Studies in Sweden) som anordnar kurser i judiska studier på eftergymnasial nivå. Det är dock inte lätt att hitta lärare som är kvalificerade att undervisa på Vasa Real, menar profilansvariga lärare och rektor.

Samtliga tre lärare är själva judar. En lärare i judiska studier anser att det är en fördel eftersom man som lärare också är förebild för eleverna genom den man är. Så här reflekterar läraren om betydelsen av att lärarna i judiska studier är judar:

”Jag tror att teoretiskt så kan ju en icke-judisk lärare vara lärare i judiska studier, absolut, men om det är viktigt att ge dem en trygg identitet så tror jag att lärare är förebilder. Och det kanske är lättare för mig att vara en förebild såsom själv varande jude.”

Vasa Shabbat är det avslutande momentet i temat ”Judendomens olika inriktningar” som eleverna läser i årskurs 9. Den judiska klassen genomför en gudstjänst, shabbat, i synagogan vanligtvis en lördag förmiddag i december. Eleverna får själva i samråd med lärarna välja vilket moment de vill utföra. Man kan delta genom att läsa ur Toran, läsa böner, sjunga psalmer och en elev läser en egen predikan. Elevernas shabbat avslutas med en gemensam sång. Ceremonin i synagogan föregås av intensiva repetitioner för eleverna, både i grupp och enskilt där eleverna ska läsa för sina lärare. Att gudstjänsten genomförs i synagogan innebär att man måste ta hänsyn till och anpassa sig till de regler som gäller där. Detta innebär bl.a. att det bara är elever som är judar enligt den religiösa definitionen i Halacha som får läsa texter och böner när Tora-rullarna, som förvaras längst fram i Synagogan, är framme.

Syftet med momentet är, enligt lärarna i judiska studier, att ge eleverna en inblick i hur en gudstjänst går till i praktiken och att det ska bli en större upplevelse än att läsa om det i teorin. Samtidigt är det också examinationen på temat judendomens olika inriktningar, och någonting som eleverna får betyg på. Elever som inte vill vara med behöver inte delta enligt lärarna. Man kan istället göra en annan

⁶⁹ Se förklaringar till benämningarna ”rabbin” och ”kantor” i den judiska ordlistan, bilaga 9.

fördjupning och vara med på gudstjänsten som räknas som ett studiebesök. För de få elever som inte har velat delta har det vanligaste skälet varit att de går i den ortodoxa synagogan, och därför inte vill delta i den konservativa Stora synagogan.⁷⁰ Ett annat skäl till att inte delta har enligt en lärare i judiska studier varit att ”man är ateist och man tror inte på det här”. För att alla elever, oavsett vilken religiös inriktning man har, ska kunna delta i gudstjänsten genomförs den numera i både den konservativa Stora Synagogan och i den ortodoxa Jeschurun.⁷¹

Uppfattningar om ämnet judiska studier

Judiska studier beskrivs av flera lärare, både de som undervisar i ämnet och de som inte gör det men har en viss inblick i det, som ett SO-ämne och en blandning mellan historia och religionskunskap. Ämnet behandlar de judiska skrifterna, den judiska historien, och varför man gör som man gör. Diskussion, reflektion, existentiella och filosofiska frågeställningar lyfts fram som centrala delar i ämnet. Det är en utmaning att stimulera och lära eleverna att reflektera utifrån sina kunskaper, anser lärarna i judiska studier. Det är ett intellektuellt krävande ämne, och det är inte självklart att eleverna i den här åldern har förmågan att reflektera. Följande uttalande av en av lärarna i judiska studier belyser hur det kan gå till:

”Undervisningen om judisk historia är intressant för den börjar som någon form av mytisk historia och slutar som någon form av vanlig historia. Och var sker övergången, och hur ska man se på det? Då är det viktigt att prata om det, och det gjorde vi i åttan när vi gjorde den här bibelkritiken. Okej, så här kan man se på Bibeln, att den är skriven av människor, enligt de här kriterierna. Om man är ortodox och verkligen vill tro på det kan man se det från det här hållet, men båda möjligheterna finns. Och igen, ni måste fundera på vad ni vill tänka om det här.”

Att eleverna själva måste ta ställning och förhålla sig till det de studerar är en viktig utgångspunkt i undervisningen. Man är dock noga med att påpeka att vad eleverna tycker, och vilka de vill vara i förhållande till detta, måste eleverna själva komma fram till. Det handlar inte om att eleverna okritiskt ska anamma ett visst synsätt eller vissa värderingar. Eleverna i klasserna, eller elevernas föräldrar, representerar själva olika religiösa inriktningar samtidigt som en del också betecknar sig som icke-religiösa, sekulära. Därför är det viktigt med en balanserad och saklig redogörelse för judendomens inriktningar, anser lärarna i judiska studier, som en illustration av att det finns olika sätt att vara jude på.

Jämfört med andra SO-ämnena ges i judiska studier möjlighet till större fördjupning. Att undervisningen handlar om elevernas egen identitet och ursprung ger andra förutsättningar till detta, menar rektor:

”Man går på ett djup som man sällan i grundskolan kommer till tycker jag. När man går ner, vrider och vänder på saker från olika perspektiv. Det hinner du inte göra i so eller andra ämnen. Det blir mycket ytligare på något sätt. Om jag sitter och

⁷⁰ Se förklaringar kring judendomens olika inriktningar (reform, konservativ och ortodox) i den judiska ordlistan i bilaga 9.

⁷¹ Se begreppen ”konservativ” och ”ortodox” i den judiska ordlistan, bilaga 9.

Rapport

2009-10-01

38 (97)

diskuterar buddhismen då gör jag det utifrån att jag inte är buddhist. Här diskuterar man utifrån sin egen identitet. Det blir en annan sak. Det är en fördjupning.”

Undervisning om judendom, inte i

Även om judiska studier beskrivs som en blandning mellan ämnena historia och religionskunskap så tonas det religiösa perspektivets betydelse ned av de flesta av lärarna. Man undervisar *om* religionen, t.ex. om hur helgerna firas. Men i jämförelse med Hillelskolan, där traditioner och förberedelser inför olika högtider är en mer central del enligt en förälder, har detta inte en lika framträdande plats i judiska studier på Vasa Real. Man använder sig av Bibeln i undervisningen, sk. bibelkritik, men det är också i perspektivet *om* religionen/Bibeln, och inte *i*. ”Och då använder jag den [Bibeln] som en litterär bok mer, där man kan se olika tolkningar till olika saker”, säger en lärare i judiska studier. Samtidigt är ju religionen grunden för allt, som en annan lärare i judiska studier säger.

Både lärare på skolan och föräldrar menar att lärarnas egna inställning till religionen, huruvida de själva är troende/praktiserande eller ej, kan spela roll för hur undervisningen bedrivs. Så här resonerar en lärare kring detta:

”Jag tror att de lägger det på en väldigt icke-religiös nivå. Lärarna har ju varit av väldigt olika slag. Vi har judiska kollegor som är väldigt icke-religiösa, och sådana som är mer eller mindre religiösa. Sådana som har jobbat som har varit väldigt religiösa. Det är klart att allting färgar av sig. Men jag har ingen känsla av att de har försökt pracka på religionen på dem.”

En fråga i intervjuerna var om, och i så fall hur, man fört resonemang om religionens plats i studierna och gränsdragningar för den icke-konfessionella skolan. Av reaktionerna som temat konfessionalitet väckt kan vi konstatera att det är en känslig men ändå närvarande fråga i skolan. Så här reflekterade en lärare i judiska studier kring detta:

”Det finns alltså ingen lärare i de judiska högstadielklasserna som skulle säga att, okej, för att vara en god jude nu så ska man tro, för så är det inte. Judendomen är inte en tro-religion, utan det är en göra-religion. Och då förklarar man.”

Gränsdragningar mellan vad som är religion, kultur och tradition är svåra att göra. För rektor och lärarna som arbetar i judiska högstadiet är det här emellertid en pågående diskussion där man hela tiden balanserar mellan att bejaka det som är judiskt, och de nationella riktlinjer som finns för skolan, att vara icke-konfessionell. Hur mycket kan man jämka utan att särarten försvinner? Kippan är något som diskuterats återkommande under åren. Skolan har tagit fram egna kippor som det står Vasa Real på. Meningarna om huruvida det är obligatoriskt för pojkarna att bära kippan i koshermatsalen går emellertid isär bland skolföreträdarna. Vissa menar att det inte är obligatoriskt, men att alla pojkar ändå uppmanas av lärarna att ha det. Lärarna i judiska studier betraktar inte kippan som en religiös symbol, utan snarare en kulturell företeelse och tradition. En annan lärare anser emellertid att kippan inte kan vara obligatorisk för då blir det konfessionellt. Så här säger profilansvariga lärare:

”Det är bara en enda elev som har tjafsat om det [kippa]. Och då sa jag bara att, okej, tar vi bort kippa vad ska vi ta bort sen? Ska vi ta bort koshermatsalen? Ska vi äta allihop tillsammans? Ska vi ta bort hebreiska? Ska vi ta bort judiska studier? Var går gränsen? Och då sa han till mig, okej, du knäckte mig, ge mig kippan [skratt].”

En förälder tror att judiska högstadiet i ortodoxa kretsar inte anses tillräckligt religiöst, att eleverna inte lär sig tillräckligt om religionen och att det blivit alldeles för sekulariserat. Skolans ambition är emellertid att alla judiska elever, även ortodoxa, ska kunna gå i skolan. Men mycket ortodoxa elever kan ha svårt att gå på judiska högstadiet, bl.a. eftersom maten inte är tillräckligt kosher för dem, menar en lärare i judiska studier.

En gräns för den icke-konfessionella skolan verkar gå vid att hålla böner i skolan. Det är man enligt rektor nogga med att det inte får förekomma. En elev berättar att för några år sedan höll eleverna på eget initiativ bönestund i skolan innan skolan börjat, men det förkommer inte nu.

Övriga lärare och skolpersonal verkar inte ha märkt av så många diskussioner i dessa frågor. En fråga på det konfessionella temat som emellertid har varit aktuell på Vasa Real såväl som på andra skolor är skolavslutningen, om den ska hållas i kyrkan eller inte. På Vasa Real har man löst det så att de judiska eleverna har avslutning i synagogan och övriga i kyrkan. Rektor deltar i båda tillställningarna.

Luciafirandet är ett moment där det är frivilligt för de judiska eleverna att delta. De flesta väljer enligt lärarna att ta sovmorgon istället, något som en lärare uppfattar som lite provocerande. Det finns ingen anledning till att de inte ska vara med, anser läraren, eftersom luciafirande handlar om ”tradition” och inte ”religion”. En förälder är dock av motsatt uppfattning. För minoriteter som muslimer och judar är luciafirande någonting konfessionellt, anser föräldern. Frågan om konfessionella inslag i den svenska skolan är överhuvudtaget absurd, eftersom ingen verkar ifrågasätta jul- och påskfirande i skolan som konfessionellt. Frågan om konfessionalitet i skolan har majoritetens perspektiv, menar föräldern.

Det finns emellertid ett moment i judiska studier som kanske kan tolkas vara på gränsen för vad som anses som konfessionellt, menar en lärare i judiska studier. Det är Vasa Shabbat.

Vasa Shabbat – gudstjänst i synagogan

Vasa Shabbat är examination i undervisningsmomentet ”Judendomens olika inriktningar”, då eleverna håller en gudstjänst i synagogan. Lärarnas ambition är att alla ska kunna vara med och delta på något sätt. Momentet Vasa Shabbat uppfattas av flera lärare på skolan vara viktigt eftersom många elever inte har kunskapen om hur en gudstjänst går till med sig hemifrån. En period gick det i klasserna många elever från Ryssland och andra länder som inte haft möjlighet att utöva sin religion överhuvudtaget, menar en lärare, och då fyller Vasa Shabbat en viktig funktion. Det handlar om att få en insikt i och kunskap om hur det går till. Så här förklarar en lärare i judiska studier varför Vasa Shabbat är viktigt:

”De här traditionerna, om man aldrig går i synagogan, och helt plötsligt behöver man gå i synagogan, hur ska man veta vad man ska göra? Hur ska man känna sig

Rapport

2009-10-01
40 (97)

hemma? Därför är det viktigt att ha synagogan som ett undervisningsmoment. Inte för att tvinga folk att gå dit, men att veta när något händer.”

Uppfattningarna om Vasa Shabbat, om det är att betrakta som ett konfessionellt inslag eller inte, går delvis isär bland de intervjuade personerna. Medan flera lärare uppfattar att det handlar om att föra kulturarvet vidare menar andra att om det är något som kan tolkas som konfessionellt i judiska studier, så är det Vasa Shabbat. Av en lärares (lärare i judiska studier) resonemang kring betygsättningen framgår att å ena sidan betingar det ett högt betyg att vara med och genomföra många olika delar av gudstjänsten eller att man ”håller i gudstjänsten”. Men å andra sidan måste även de som av olika skäl inte vill eller kan vara med ha möjlighet att få ett högt betyg, annars ”blir det ju konfessionellt”, som läraren uttrycker det. Läraren uppfattar att detta inte hittills varit ett problem och att det gått att hitta lösningar.

Bland de intervjuade föräldrarna menar somliga att det går att skilja på det rituella och det religiösa. Ritualen är central i den judiska kulturen, men att utföra ritualer, t.ex. i synagogan, behöver inte innebära att man är religiös. Enligt judisk tradition ska varje församlingsmedlem själv kunna gå upp och leda en gudstjänst, läsa ur Toran eller åtminstone veta vad som händer så att man kan delta på det sätt som förväntas, menar en förälder som ser detta som ett motiv till att Vasa Shabbat ska finnas i judiska studier.

Samtidigt som flera föräldrar menar att Vasa Shabbat ”inte är en så stor sak” så förefaller det betyda mycket för eleverna som genomför den. Både föräldrar och skolföreträdarna uppfattar att de flesta eleverna är stolta och nöjda efter att de varit med och genomfört Vasa Shabbat. Det märks bland annat genom att eleverna talar om det i skolan. En förälder berättar att hennes son i efterhand ångrade att han inte deltog på ett mer aktivt sätt eftersom det blev en så positiv upplevelse för många.

De flesta eleverna är positiva till Vasa Shabbat eftersom de får lära sig hur en gudstjänst går till. Däremot tycker några av eleverna att de andra judiska klasserna borde närvara för att stödja dem som utför gudstjänsten.

Lärarna i judiska studier beskriver hur deltagandet i Vasa Shabbat får en del elever att på djupet reflektera över det religiösa utövandet och egna, individuella ställningstaganden vad gäller traditioner och förnyelse. Vad kan man själv ställa upp på, och vad är förenligt med den egna övertygelsen? En lärare i judiska studier menar att då har man nått dit man vill, när eleverna förstår att synagogan inte bara är vilken plats som helst, utan att det finns en annan innebörd.

Vasa Shabbat kan skapa ett dilemma för eleverna, särskilt för flickorna. Tidigare var läsning ur Toran förbehållet pojkarna, men nu är det fritt fram för flickorna att läsa ur den, åtminstone i den konservativa Stora synagogan. En flicka berättar:

”Först skulle jag läsa en text från Toran. Men sen när vi hade pluggat den så kände jag att det inte var rätt för mig. Så jag bytte till en annan text som var mer jag. Kanske är det så att jag inte är van vid att tjejer får läsa ur Toran och jag kanske ville vara på den säkra sidan. Det har alltid varit så för mig att tjejer inte ska läsa och då kanske det ska vara så just för mig... Jag har egentligen vuxit upp på ett mer ortodox vis. Ändå är vi inte riktigt ortodoxa.”

Flickan menar att det är just det momentet, att läsa ur Toran som hon invänder emot, inte jämställdhet i allmänhet:

”Jag är verkligen för jämställdhet. Jag tycker verkligen att tjejer och killar ska få göra samma sak, men ändå när det väl kommer till mig, så vet jag inte om jag vill göra det. För tanken att läsa ur Toran är liksom bättre än att verkligen göra det just för mig. Jag känner att det är skrämmande. Ändå känner jag att det är fantastiskt att tjejer får göra det.”

Flickan berättar att de har haft många diskussioner om Vasa Shabbat i klassen. Hon har känt att lärarna har respekterat hennes åsikt och blivit väl bemött av både lärare och personal i synagogan. En pojke säger bestämt att han inte tycker att flickor ska få läsa i synagogan:

”Min familj har varit sån att vi har gått i Stora synagogan på helgerna och det har jag gjort i hela mitt liv. Jag är uppvuxen med att tjejer inte har kippa. Vi har våra grejer och dom har sina grejer. Nu är det mycket snack om jämställdhet och så, men jag tycker att inom religion så stämmer inte det.”

”Man vill bevara det gamla” replikerar den andra pojken.

De flesta eleverna uppskattar ämnet

Skolföreträdarna uppfattar att de flesta eleverna som läser judiska studier tycker om ämnet. Elever som gillar historia och andra humanistiska ämnen, och som tycker om att ”diskutera, prata, höra sig själv och höra andra argumentera för sin sak”, är de som särskilt uppskattar ämnet, tror en lärare i judiska studier. De lär sig plugga. Framförallt är det möjligheten att på djupet diskutera och reflektera i frågor om judisk identitet och vad det kan innebära som eleverna uppskattar, tror lärarna. En lärare i judiska studier upplever att eleverna gärna ställer personliga frågor till dem och att eleverna uppfattar ämnet som ett forum för ”livsutforskning”, som en lärare i judiska studier uttrycker det.

Denna bild bekräftas av eleverna. De intervjuade eleverna har en i huvudsak positiv syn på ämnet judiska studier. Även eleverna uppfattar att judiska studier är ett ämne där man går djupare in i olika frågeställningar än i andra SO-ämnen. Att reflektera är centralt i undervisningen uppfattar de intervjuade eleverna. Så här beskriver en elev ämnet:

”I andra ämnen, till exempel so går man inte in så djupt i olika frågor. Man lär sig mer i js [judiska studier] än i so. Det handlar mycket om att framföra egna tankar. Det är det roliga med js – att vi uppmanas att tänka efter. Vad har du sett? Vad har du för tankar? Inte bara att det finns ett rätt och fel svar. Reflektion och kritiskt tänkande är det viktiga. Andra ämnen är mer styrda, man ska hinna med olika bestämda moment. Js är friare.”

En fråga i enkäten till eleverna handlade om reflektion och kritiskt tänkande.⁷² Resultatet bekräftar bilden som eleverna gav i intervjun, att reflektion och kritiskt tänkande är en viktig del i ämnet. 65 elever (av 69 svarande elever) anger att

⁷² Se enkäten i bilaga 4, samt svarssammanställning i bilaga 5.

Rapport

2009-10-01
42 (97)

påståendet ”Läraren uppmuntrar oss elever att reflektera och tänka kritiskt i ämnet” stämmer mycket eller ganska bra.

Det finns dock elever som tycker att kritiskt tänkande och reflektioner är svårt och att läraren glömmer vilken nivå eleverna befinner sig på och undervisar dem som om de befann sig på gymnasienivå. ”Jag tycker att det kan vara lite jobbigt ibland. Det kan vara jätteintressant verkligen, men jag kan ibland inte förstå vad läraren menar. Det är vissa saker som X [läraren] går in på för mycket”, säger en elev.

En annan uppfattning bland eleverna är att ämnet kompletterar SO-ämnet genom att det vinklar t.ex. historiska företeelser på ett annat sätt. Ett exempel som en elev ger är att eleverna lär sig *en* version om korstågen i historia och *en* om korstågen ur ett judiskt perspektiv i judiska studier. På så sätt befruktar ämnena varandra. Det säger sig själv att om man har extra mycket engelska så blir man bättre i engelska, som en elev uttrycker det. Det är lite samma med judiska studier och SO-ämnena, menar han.

Ett starkt motiv till att eleverna vill läsa judiska studier är att många av dem vill veta mer om vad som hände under andra världskriget. I ämnet får de en mer grundlig undervisning om andra världskriget och kan koppla det till det de hört av sina släktingar.

Det finns elever som uppfattar vissa moment som tråkiga. En flicka tycker att ”det är pest” att läsa om till exempel kosher, medan en pojke anser att om man väljer att leva ett, som han uttrycker det ”vanligt judiskt liv” som vuxen och man har bestämt sig för att hålla kosher, så då blir kunskaperna om kosher viktig. En sak som eleverna upplever som negativt är att det är ganska pratigt och stökigt på lektionerna i judiska studier, något som flera elever uttryckte i elevenkäten. ”Det har varit ganska stökigt på lektionerna och ibland har man nästan inte kommit någon vart. X har inte kunnat föra en ordentlig genomgång eftersom han blir avbruten”, skriver en elev.

Läromedlen uppfattar eleverna som svårförståeliga, därför att de är skrivna på vad de uppfattar som gammaldags svenska. Lärarna får ofta förklara vad som står i böckerna.

Betygsättningen av ämnet judiska studier bidrar till elevernas motivation att läsa ämnet. ”Jag skulle inte ge 100 procent i det ämnet ifall jag inte skulle få betyg. Då skulle jag satsa mer på de andra ämnena”, säger en elev. ”Det är bra att läsa och få betyg i fler ämnen, då har man fler man kan ta bort i meritvärdet. Vissa i andra klasser säger att det är orättvist att vi får fler betyg, men man måste fortfarande jobba lika hårt för att få MVG”, säger en annan elev.

Eleverna kan till skillnad från sina icke-judiska kamrater välja bort två ämnen från meritvärdet, vilket är en fördel:

”Vi får ju ett extra betyg också när vi ska börja på gymnasiet. Jag kan ju inte säga att det är därför man går här, men man kan ju säga att det är ett plus, för vi har ju två extra betyg och dom andra har bara två betyg att välja bort och vi har ju tre betyg att välja bort och det är ju liksom en fördel för oss.”

För somliga av de judiska eleverna är judiska studier inte riktigt lika viktigt som att ha höga betyg i matematik, svenska och engelska. En elev menar att det ändå inte bara handlar om betyget utan om kunskaperna:

”Jag tycker det är viktigt att vi lär oss kunskapen, att det inte bara är för att få ett bra betyg utan att vi också lär oss någonting. Det är klart att jag vill ha högsta betyg i allting, men om man inte lär sig någonting så känns det lite meningslöst att läsa det här ämnet.”

”Jag är ganska nöjd med det jag ser”

Föräldrarna har en i huvudsak positiv bild av ämnet och undervisningen. En förälder lyfter fram svårigheter med att rekrytera kvalificerade lärare, något som gäller både Hillelskolan och judiska högstadiet. Lärarnas kompetens har varierat under åren, tycker en annan förälder. Samtliga föräldrar anser att för närvarande verkar lärarkompetensen vara bra. En annan förälder anser att huvudboken *Judarnas historia*, är för svår för årskurs sju.

En förälder lyfter fram den judiska tolkningstraditionen och hur man förhåller sig till sina texter/skrifter, som han beskriver som kärnan i den judiska traditionen. Han anser att det är viktigt att eleverna får möjlighet att lära sig om denna på högstadiet, men att det är en krävande uppgift för lärarna. Kanske är man bättre på att lära ut om den ”externa historien”, dvs. den judiska historien i förhållande till omvärlden, än den ”interna” som handlar om utvecklingen av den judiska livsåskådningen, religionen och filosofin, där tolkningstraditionen är det centrala. Det menar i alla fall denna förälder.

Ytterligare två andra föräldrar tycker att ämnet i större utsträckning borde handla om traditioner och att man i större utsträckning skulle kunna ha fler ceremonier och fira högtider i skolan.

De flesta föräldrarna har trots allt kanske inte så mycket åsikter om själva undervisningen i judiska studier, tror en förälder. Det viktiga är för de flesta det sociala sammanhanget:

”Alltså jag är ganska nöjd med det jag ser. Jag tror att jag bryr mig mer om det [undervisningen i judiska studier] än många av mina föräldra-kollegor gör. Man utgår från att skolan fixar det där. Man sträcker sig inte längre än att barnen ska ingå i ett socialt judiskt nätverk.”

Elevernas uppfattningar om krav, betyg och inflytande i ämnet

I enkäten till eleverna ställdes ett antal frågor om lärarna och undervisningen samt mål och betyg i judiska studier.⁷³

Resultatet visar att när det gäller lärarnas krav på eleverna i judiska studier angav 58 elever att kraven är lagom. 8 elever anger att kraven är för höga, och 2 elever att de är för låga.

En fråga handlade om lärarnas tydlighet kring vilka förväntningar de har på eleverna i ämnet. Här angav 59 elever att påståendet ”Läraren är tydlig med vad

⁷³ Se enkäten i bilaga 4, frågorna 4, 5 och 7.

Rapport

2009-10-01
44 (97)

han/hon förväntar sig av oss i ämnet” stämmer bra eller ganska bra. 6 elever ansåg att det stämmer ganska dåligt.

Frågorna om betyg besvarades endast av eleverna i årskurs 9, dvs. 25 elever. 22 av eleverna som svarade på frågan angav att påståendet ”Vi får tydligt reda på vad vi ska klara för att få olika betyg i ämnet” stämde mycket bra eller ganska bra.⁷⁴ I den andra frågan om betyg fick eleverna ta ställning till påståendet ”Läraren ger mig rättvisa betyg i ämnet”. En stor majoritet, 23 elever, ansåg att detta stämde mycket eller ganska bra.

Eleverna fick också ta ställning till två påståenden om inflytande över undervisningen. Alla utom en elev angav att påståendet ”Om jag har synpunkter och förslag i ämnet tas de på allvar av läraren” stämmer mycket eller ganska bra. När det gäller påståendet ”Läraren och eleverna diskuterar tillsammans vad undervisningen i ämnet ska handla om” så angav 62 elever att det stämmer mycket eller ganska bra.

Sammantaget visar alltså resultaten från enkäten att de flesta eleverna tycker att lärarens krav i ämnet är lagom. De flesta av eleverna tycker att lärarna är tydliga med sina förväntningar på eleverna i ämnet. De allra flesta av eleverna som får betyg tycker också att de vet vad som krävs för att få olika betyg, och de tycker dessutom att de betyg de får är rättvisa. När det gäller inflytande och möjligheten att påverka innehållet i undervisningen så är andelen elever som anser att de kan göra det också hög.

Hebreiska en fördel, inte ett måste

Eleverna som läser på judiska högstadiet läser förutom profillämnat judiska studier även hebreiska. Men även i kursplanen för judiska studier formuleras ett betygs-kriterium för mycket väl godkänt som handlar om hebreiska: ”Du kan använda hebreiska på ett sätt som befäster Dina kunskaper i ämnet”.⁷⁵ I intervjuerna med skolföreträdarna framkommer det att hebreiska är viktigt eftersom en del av texterna man studerar är på ursprungsspråket hebreiska. I samband med Vasa Shabbat i synagogan läser eleverna bl.a. ur Toran på hebreiska. De flesta skolföreträdarna anser att det är en fördel om man kan hebreiska, men inte att det är ett måste för att kunna läsa judiska studier. Det förekommer att elever som har svårt att klara skolarbetet p.g.a. inlärningssvårigheter eller annat, befrias från ämnet. Samtidigt är det en del av profilen judiska högstadiet och eleverna som väljer att gå där förväntas läsa både judiska studier och hebreiska. Så här resonerar en lärare i judiska studier kring frågan om man måste läsa hebreiska:

”Vi har sagt det förut, och det är klart att det hjälper. För går man till originaltexten, orden, när man översätter dem rakt av så kan man tolka det annorlunda. Men när man kan ord i sin originalbemärkelse så har man mer, ett rakare budskap. Så har man grundläggande hebreiska så hjälper det. Fast det är någonting som vi diskuterar, utvärderar, för att se hur viktigt det är.”

⁷⁴ Se svarssammanställningen av enkäten i bilaga 5.

⁷⁵ Se kursplan i judiska studier, bilaga 6.

De intervjuade elevernas uppfattning om hebreiska är att det inte nödvändigtvis är en förutsättning att behärska hebreiska för judiska studier, men att det kan utgöra en fördel. Dessutom uppfattar några elever hebreiska som både svårt och komplicerat.

Syftet med judiska studier

Den övergripande målsättningen med både judiska studier och judiska högstadiet är att stärka elevernas judiska identitet. Det har varit syftet med verksamheten från början. Men hur ser den identitet ut som skolan vill stärka, och varför tycker man att det är viktigt? Hur reflekterar skolföreträdare, elever och föräldrar kring detta?

Öppenhet och trygghet

Så här säger profilansvariga lärare om vad som är syftet med verksamheten i de judiska klasserna:

”Att utveckla en judisk identitet. Speciellt i tonåren när identiteten är viktig. Att ge kunskaperna att kunna behålla identiteten. Och sedan att kunna också välja bort den om man så vill. Det får absolut inte hamna i en ’vi har den enda sanningen’.”

Den judiska identitet man vill främja hos eleverna är en öppen, prövande identitet, där ifrågasättande är en viktig beståndsdel. Även om gruppen och vi-känslan är en trygghet som eftersträvas och en förutsättning för att en judisk identitet ska kunna utvecklas, ser man att integration i samhället och delaktighet i andra kulturer och sammanhang också är en del av den judiska identiteten. Så här beskriver en lärare i judiska studier detta:

”Om det blir som jag vill så blir de kunniga, öppna, toleranta judar. Som kan känna sig hemma med ett ben i vardera kulturen. Då har vi lyckats, om de är ifrågasättande, funderande, men ändå trygga. Och det är väl det som är den stora utmaningen, att få elever på just ett högstadium, att vara trygga i sitt ifrågasättande.”

En förälder beskriver att det varit viktigt att barnen ska ingå i andra sammanhang, fotboll, simning, dans osv., utanför skolan eller ”hemmavid”, som hon uttrycker det. Tillsammans med det judiska som barnen får i skolan skapar det en stark judisk identitet, menar hon.

Tryggheten skapas också genom den kunskap skolan förmedlar i ämnet judiska studier. Eleverna får kunskap om sitt kulturarv och sin historia, och med den här kunskapen i ryggen är det lättare att förstå och stå för vem man är, upplever flera lärare och även föräldrar. Det är en styrka för de judiska eleverna att vara i grupp, menar en lärare i judiska studier. ”Många judiska elever som går ensamma i skolor, vanliga skolor, de talar aldrig om att de är judar.” Som jude blir man, självpåtagat eller av omgivningen, i olika sammanhang ofta utsedd till talesperson för den judiska gruppen, upplever både lärare i judiska studier och föräldrar. Vare sig man kan eller inte kan förväntas man kunna svara för detta. Här fyller kunskapen en viktig funktion. Kunskapen skapar, i idealfallet, en medveten judisk identitet, något som en lärare i judiska studier upplever vara en bristvara bland judiska ungdomar i

Rapport

2009-10-01

46 (97)

Sverige i dag. ”Ja, min uppfattning är att de nog vet att de är judar, men de vet inte alltid riktigt varför de är judar.”

Kunskapen om det judiska behövs också för att man ska veta vad man väljer bort om man vill göra det. Judiska studier ger dem att val, att leva judiskt eller inte i framtiden, ett val de kanske inte annars kunde göra, erfar flera skolföreträdare. Och att leva judiskt kan innebära att vara religiöst praktiserande, troende jude, eller sekulär, men där man ändå vill följa och bevara vissa traditioner.

Historien är en smärtsam påminnelse om hur viktig sammanhållningen i den judiska gruppen är, menar en lärare. Och just på grund av att historien innehållit så mycket tragiska händelser för det judiska folket är det viktigt att identiteten fokuserar på och utgår från det positiva, anser en lärare i judiska studier. Att identiteten är positiv och någonting att vara glad och stolt över. Det är viktigt även för föräldrarna.

En etnisk, kulturell och religiös grupp

Ett återkommande tema i intervjuerna är vilken roll religionen spelar för den judiska identiteten. Man kan inte riktigt jämföra, menar många, religionens roll för den judiska minoriteten med den roll religionen spelar för den svenska majoritetsbefolkningen. En judisk identitet kan, enligt flertalet av de intervjuade lärarna och föräldrarna, ha både etniska, kulturella och religiösa aspekter, och de olika aspekterna kan vara olika viktiga för olika personer. ”Judarna är ett folk, inte en religion”, menar en lärare i judiska studier. Judar är först och främst en etnisk grupp, menar en förälder, men ses av det övriga samhället som en religiös grupp.

Förhållandet mellan etnicitet, kultur och religion ter sig komplext och i förändring. Man särskiljer inte det religiösa på samma sätt som kanske många svenskar är vana att göra, menar en förälder. De olika sfärerna, de religiösa och övriga, genomkorsar varandra på ett annat sätt. Det har också med minoritetsstatusen att göra, menar föräldern. Flera intervjupersoner, både skolföreträdare och föräldrar, uttrycker en frustration över att kristendomen ofta får agera måttstock och norm för vad som är att betrakta som religion och för hur man ska förstå religioner överhuvudtaget.

Ytterligare en annan person (lärare i judiska studier) poängterar den kulturella aspekten: ”Det är det som är så skönt med judendomen, att den är ju nästan inte som en religion, upplever jag, med protestantiska mått mätt. Det blir mycket mer av en kultur.”

Oavsett vilken innebörd man lägger i kultur och traditioner, så spelar dessa en stor roll för den judiska gruppen, menar flera av de intervjuade lärarna och föräldrarna. ”Judar är ju ett folk vars land har varit dess kultur, för de har inte haft något land.” Kontinuiteten genom historien och känsla av sammanhang är viktiga motiv för att föra den judiska kulturen och traditionerna vidare. En förälder beskriver hur ritualer och ceremonier skapar stabilitet och gränser. En lärare i judiska studier beskriver sitt förhållande till traditioner så här:

”Jag kommer från ett icke-religiöst hem. Jag kan alltså beteckna mig som sekulär. Men jag har en stor respekt för tradition, och för traditioner som går vidare. Och

jag tycker att det är fantastiskt vackert att det finns en sådan etnisk grupp som har behållit en så unik tradition i så många år. Jag tycker att det är rätt häftigt att jag har vissa traditioner som min mormors mor gjorde. Och att förmodligen mina barn kommer att göra på samma sätt, och deras barn, osv.”

En representant för judiska församlingen beskriver hur viktigt det är att kunskapen om kulturarvet får ta plats i en som person. En judisk utbildning är viktig för att barnen ska kunna föra den judiska traditionen vidare, anser hon. Annars blir det något man passivt kan delta i men inte aktivt ta över.

”För det judiska året och de judiska helgerna är ju väldigt traditionsbärande. Det är ju både historia och kultur och tradition. Och det är ju liksom det som det judiska livet är uppbyggt på.”

Skolans utbildning har genom tiderna varit den judiska gruppens viktigaste traditionsbärande institution. Att studera uppfattas av flera av de intervjuade lärarna och föräldrarna som centralt i den judiska kulturen. Man slutar aldrig med det, som en lärare i judiska studier säger.

Stärka den judiska identiteten

Judiska studier och judiska högstadiet ger eleverna, generellt sett, en trygghet och en känsla av samhörighet, menar både lärare och föräldrar. Men också kunskap och mod att våga stå för vem man är. ”Du kan vara jude även i skolan. Du behöver liksom inte bara vara det hemma”, säger en förälder. Elevernas judiska identitet stärks genom judiska studier, erfar skolföreträdarna. Så här reflekterar en lärare i judiska studier kring betydelsen för eleverna utifrån den återkoppling hon fått från före detta elever:

”De säger att det var fantastiskt att de gick där för att det gav dem så mycket. Och det gav dem så mycket judisk kunskap. Känslan har de med sig hemifrån, eller inte, det är svårare att förmedla i en skola. Men kunskap och mod att stå för det man är. Det är väldigt många som nämner det, framförallt de som kommer ifrån familjer som inte har så många andra judiska vänner eller inte har en stor släkt i Sverige.”

Några föräldrar kan göra jämförelser mellan egna barn som gått på judiska högstadiet och egna barn eller deras kusiner som inte gjort det. Barn som inte gått på judiska högstadiet har en mer diffus judisk identitet, upplever flera föräldrar. De kan vara mer ambivalenta eller vilsna, beroende på hur de är uppfostrade, menar en förälder, kanske främst på grund av att de inte har samma kunskap för att aktivt ta ställning.

På skolan upplever lärarna att de judiska eleverna öppet visar att de är stolta över sin judiska identitet. Detta märks till exempel i uppehållsrummet där de judiska eleverna gärna berättar om de olika högtiderna man firar och varför. De kan också berätta om släktingar som varit med i andra världskriget och om judiska församlingen, erfar en lärare. Utanför skolan kan det dock finnas situationer eller tillfällen då det inte är lika självklart att vara öppen med sin judiska identitet. Dessa har, enligt lärare och föräldrar, ofta koppling till den politiska situationen i Mellanöstern. Det är inte heller självklart att det ses som positivt av andra att gå på judiska högstadiet på Vasa Real och läsa judiska studier, menar en annan förälder. I

Rapport

2009-10-01

48 (97)

föräldrarnas judiska bekantskapskrets är det emellertid självklart någonting positivt, men i andra sammanhang kan det vara en nackdel att visa upp betyget i judiska studier för t.ex. en arbetsgivare, tror föräldrarna.

"Måste jag vara jude jämt?"

Vad säger eleverna själva? Att gå i judiska klasser och läsa judiska studier tycks ha stor betydelse för elevernas identitetsskapande som judiska personer, "så att vi inte glömmer vårt förflutna, så att vi vet vilka vi är", som en elev uttrycker det. Det finns olikheter inom elevgruppen: vissa elever går ofta till synagogan och vissa håller kosher och håller shabbat, men som en flicka uttrycker det: "Men det märks ju inte av så mycket, för att i grund och botten så är vi ju alla judar.". En pojke fyller i: "Vi respekterar varandra".

"En judisk identitet är en ryggrad. Man vet på ett sätt vem man är", säger en annan elev.

I enkäten till eleverna fick de ta ställning till ett påstående som handlar om vilken användning de har av sina kunskaper i judiska studier i sin vardag. En tolkning är att detta säger någonting om i vilken utsträckning eleverna "lever judiskt" (praktiserar judiska traditioner). Resultatet visar att 53 elever anser att påståendet "Jag har användning av mina kunskaper i judiska studier i min vardag" stämmer mycket eller ganska bra. 13 elever angav att det stämmer ganska eller mycket dåligt. 3 elever svarade inte på frågan. En möjlig slutsats att dra av detta är att en majoritet av eleverna på något sätt lever judiskt, är praktiserande judar, eller åtminstone förhåller sig till det judiska i någon form, medan det för en mindre andel inte är lika viktigt.

Studierna bidrar, menar eleverna, till att ge eleverna kunskaper om det judiska, som de kan föra vidare till sina eventuella framtida barn. Att leva judiskt måste byggas på ett fritt val, anser de flesta av de intervjuade eleverna: "Jag skulle uppfostra mina barn lite judiskt, men de skulle få välja själva", säger en elev. En annan menar att det kanske inte alltid är så lätt om man är uppfostrad till att vara jude, att helt upphöra med det: "Om man tröttnar kan man sluta vara jude. Det är lättare [att sluta] om man inte är uppfostrad så judisk". "Att bryta med judendomen skulle förändra relationen till familjen", säger ännu en elev.

Men samtidigt som judiska studier och judiska högstadiet kan innebära att eleverna får en reell möjlighet att välja att leva judiskt så kan det av vissa också upplevas mer som ett tvång. Hur långt kan den kollektiva identiteten gå, och hur kan man vara individ i ett sammanhang där den judiska identiteten, trots att skolan uppmanar eleverna att själva ta ställning, står så i centrum? Detta borde kanske diskuteras mer, anser en skolföreträdare:

"En gång var det en kille som sa till mig, bara så där som en lite provokativ fråga, men samtidigt så fanns det faktiskt en undran i det; 'måste jag vara jude jämt?' Han undrade, kan jag välja fritt? Och det blev en spännande diskussion av det."

Skolföreträdaren resonerar vidare om friheten att vara den man vill i olika sammanhang och hur de judiska eleverna kan förhålla sig till det. Det kan finnas, menar skolföreträdaren, både fördelar och nackdelar med att ingå i det här judiska

sammanhanget. Eleverna verkar stolta över sin tillhörighet, och på gott och ont upplever man sig nog både lite *särskild* och *särskild*, uppfattar skolföreträdaren. Men kanske blir det ibland ett överdrivet och lite onyanserat fokus på gruppen, på bekostnad av det individuella. Kanske borde man lyfta sådana diskussioner lite, och ge eleverna en möjlighet att reflektera lite mer kring den känslan, anser skolföreträdaren.

Enstaka elever kan, att döma av intervjuutsagorna, känna en kluvenhet gentemot det judiska. En elev upplever sig begränsad och vill ha större rörelsefrihet, t.ex. att inte alltid behöva vara hemma på fredagar för att fira shabbat.

Att leva i Sverige som jude är inte alltid helt enkelt. En elev, som migrerat till Sverige från ett land i Östeuropa menar att det kan leda till en kluvenhet. Parallellt med den judiska identiteten har eleverna även andra identiteter:

”Det är ju rätt jobbigt att ha ett land som inte har judendomen som en huvudreligion. Det är rätt mycket så att man måste vara två olika personer. Man har ju ungefär två olika identiteter. Man vill ju känna att man tillhör någonting, men det är svårt när man är två olika saker...”

Israelresan – ”det största man varit med om”

Några elever har en stark önskan om att åtminstone temporärt bosätta sig i Israel. Flera av eleverna har kopplingar till Israel där några av dem bott eller genom släktingar som bor där och som de besökt. Israel betyder mycket för deras identitet. Landet utgör en särskild plats för några av eleverna och blir ett ”hemland” att längta efter och bo i. Bland annat finns en önskan om att prova att bo på kibbutz eller göra sin militärtjänst. En pojke berättar att han gillar känslan i Israel och därför tänker han ta ett sabbatsår och vistas där efter gymnasieskolan. En äldre syster är där och jobbar nu, och familjen har ett hus i Israel.

De flesta av eleverna i årskurs nio har också varit på en resa till Israel tillsammans vilket uppskattats mycket av eleverna. Vistelsen har inte minst svetsat klassen samman. En flicka berättar: ”Det känns som bland det största man har varit med om ändå. Att alla, så många i samma ålder åker tillsammans i fem veckor”. ”Man kommer varandra närmare för man lever med varandra 24 timmar om dygnet i fem veckor och man måste lära känna varandra”, säger en annan. En pojke säger till sist:

”Det är nog svårt för icke-judar att förstå hur det var, eftersom det är hela vår historia, hela vår bakgrund som finns där. Vi har någonting i oss alla judar, att man vill resa tillbaka och bosätta sig i Israel, för att det är vårt hemland. Det finns nån känsla i en. Bara att få komma dit är jätteskönt och man känner sig avslappnad och så där.”

Framtiden för eleverna

Vad betyder judiska studier i övrigt för elevernas framtida studier och liv? Skolföreträdarna har ingen entydig bild av detta. Det är en fråga som många tycker är svår att besvara. En uppfattning är att även om eleverna splittras efter högstadiet så brukar de vara bättre än andra klasser på att hålla kvar kontakten. Många elever uttrycker en vilja att fortsätta läsa hebreiska, erfar några av skolföreträdarna.

Rapport

2009-10-01
50 (97)

Möjligheterna till detta är begränsade, men vissa år har man inom Stockholms stad anordnat undervisning i hebreiska för elever som läser på gymnasieskolan. Tidigare har gymnasieskolan Östra Real haft kurser i judiska studier (A och B), men för närvarande anordnas inte dessa.⁷⁶ Men man kan också behöva bryta med det judiska ett tag, erfar en lärare i judiska studier: ”Jag tror att de flesta barn som slutar här behöver gå ifrån det judiska och stå på sina egna ben. För att sedan komma tillbaka till det. Det är vad vi ser att de gör.”

Skolsituationen för eleverna

Hur ser elevernas skolsituation ut i stort? Hur är arbetssituationen och arbetsbelastningen, och hur ser elevernas sociala relationer på skolan ut? Dessa frågor är relevanta att ställa sig för att få en uppfattning om vilka konsekvenser genomförandet av judiska studier får för elevernas sociala situation.

Stor arbetsbelastning och studiemotiverade elever

Skolgången för eleverna i de judiska klasserna uppfattas av de intervjuade lärarna som tuffare, mer krävande, än för övriga elever på skolan. Detta beror främst på att eleverna har två extra teoretiska ämnen samtidigt som man slutar tidigare på fredagar för att kunna fira shabbat. Detta gör att schemat är mer komprimerat, med kortare raster och inga håltimmar eller sovmornar. Ledigheten vid de judiska helgerna kan vissa år innebära att de missar mycket i de ämnen där man läser tillsammans med andra klasser. Möjligheten till extra stöd för att kompensera för det man missar i samband med ledigheten är något som föräldrarna uppmärksammat skolan på. En lärare beskriver det som att skolledningen har svängt lite i den frågan så att eleverna i de judiska klasserna i dag i högre utsträckning än tidigare erbjuds att ta igen laborationer eller lektioner som de missat. Men det är lite upp till ansvariga lärare.

Eleverna har en mer krävande skoltid men har också ofta mycket hög studiemotivation och höga krav på sig själva. Detta gör att eleverna generellt sett trots allt klarar studierna mycket bra, menar flera lärare. Många elever kommer från hem med studietradition och har föräldrar som kan stötta sina barn med läxläsning och annat. Även för elever som inte har lika goda förutsättningar kan den studiemotiverande miljön innebära ett lyft erfar rektor.

En vanlig inställning bland de judiska eleverna är att man inte får misslyckas, man ska klara av det helt enkelt, erfar en skolföreträdare. Detta skapar en stor press på de elever som har svårare att hänga med. Även en del av de intervjuade eleverna uppfattar att det är mycket betygshets i klassen.

Bland de elever som nyligen invandrat till Sverige finns de som klarat studierna på judiska högstadiet över förväntan, men det finns också de som har haft det svårt, erfar skolföreträdarna. Ofta går de eleverna om ett år eftersom det tar tid att lära sig svenska på ett sådant sätt att man kan tillgodogöra sig undervisningen. Någon

⁷⁶ Enligt uppgift från företrädare på judiska församlingen anordnas inte kursen i judiska studier pga. att skolan generellt sett blivit mer restriktiv med att anordna lokala kurser.

förberedelseklass finns inte på Vasa Real. Alla elever som inte fått godkänt i ett eller flera basämnen eller som varit sjuka eller av annan anledning kommit efter i undervisningen, har möjlighet till stödundervisning i den sk. Studion. Studion är en uppskattad verksamhet bland eleverna på skolan. Det kan dock dröja innan elever i de judiska klasserna kommer dit, och det har inte hänt att de gjort det för att ta igen sådant de missat i samband med ledighet vid de judiska helgerna, erfar en lärare.

Stämningen i de judiska klasserna

Fler skolföreträdare uppfattar att de judiska klasserna ofta är ganska stökiga när de kommer i sjuan, men att det rättar till sig fram till nian. De är jobbigare än andra sjuor, och de är bättre, mer högpresterande när de går ut. Så här reflekterar en klassföreståndare i en judisk klass kring varför det är så:

”Det är väl att det har varit så trångt på något vis ändå i Hillelskolan, så kommer de ut i en stor skola. Sedan så är det nytt, de kanske inte uppfattar reglerna. Och det är ju lite andra regler på högstadiet. Det är friare.”

Elevernas skolgång utmärks också av mer diskussion i klasserna. En diskussion som också kan uppfattas som stökig, menar en lärare. Men eleverna upplevs också av flera skolföreträdare som duktiga på att tala och diskutera med vuxna.

Trots ett visst mått av stökighet och pratighet i klasserna så uppfattar rektor att det finns en stark sammanhållning i klasserna. Många elever känner varandra sedan länge och har gått i samma klass sedan förskolan. Ibland går syskonen och kusiner också på judiska högstadiet. Föräldrarna känner varandra och umgås i högre utsträckning än i andra klasser. Detta skapar en speciell gruppdynamik och jargong, som kan gynna vissa elever men missgynna andra, menar en lärare. Bland annat kan ryktesspridning snabbt ta fart i gruppen. Elevernas olika religiösa inriktningar uppfattas inte vara något som splittrar eleverna eller som en källa till konflikter.

Även eleverna uppfattar att det finns en särskild sammanhållning i de judiska klasserna. Men liksom i andra klasser uppstår konflikter i de judiska klasserna som kan handla om t.ex. ”bråk mellan pojkar” eller trakasserier mellan flickor över Internet. I jämförelse med icke-judiska klasser uppfattar några av de judiska eleverna emellertid att de har bättre sammanhållning just för att många känner varandra sedan de var små:

”När man är på andra lektioner, så brukar man se att de andra är otrevligare mot varandra, i alla fall vad jag tycker, än vad vi är mot varandra i vår klass. För de känner ju inte riktigt varandra, så det är ju enklare då att försöka att spela tuff. Men eftersom vi har gått med varandra så himla länge, så behöver man inte spela någonting, utan man är ju bara sig själv.”

Eleverna tycker att deras lärare tar tag i konflikter som uppstår: ”Man känner att hon bryr sig”, säger en elev. Överhuvudtaget verkar eleverna ha ett nära förhållande till sina lärare i judiska studier. En elev förklarar: ”Det tror jag också är för att de är judar. Det känns som att vi står mycket närmre våra judendoms lärare och hebreiskalärare än de andra lärarna. Vi träffar ju dem när vi går i synagogan och utanför skolan också”.

Rapport

2009-10-01

52 (97)

Relationerna till andra elever

Relationerna mellan eleverna i de judiska klasserna och andra elever på skolan uppfattas i nuläget i princip som goda, av skolföreträdare, elever och föräldrar. Ett praktiskt hinder för kontakt är emellertid att de judiska klasserna främst har sin undervisning i en del av skolan, och att de äter lunch för sig själva i koshermatsalen som finns i anslutning till den del av skolan där de har mesta delen av sin undervisning. I uppehållsrummet kan elever från alla klasser mötas och där brukar även elever från de judiska klasserna vara på rasterna. En lärare upplever att de judiska eleverna har hög status på skolan: ”Jargongen är att de judiska eleverna är bättre än andra elever”. Särskilt de elever som är duktiga i skolan har hög status. Andra elever kan säga att de ”aldrig hade klarat att gå där [i de judiska klasserna]”, menar läraren. De intervjuade eleverna erfar att i början kunde de bli bemötta med skepsis och fördomar av andra elever på skolan, men när de väl lärt känna varandra har de icke-judiska eleverna snarare varit nyfikna på de judiska eleverna och på det judiska.

En källa till irritation bland de icke-judiska eleverna är att de judiska eleverna har mer ledighet, upplever flera skolföreträdare. Det är dock inte lika vanligt numera att eleverna uppfattar det som orättvist.

Konflikter mellan de judiska och icke-judiska eleverna

Nazistsymboler, Förintelsen och Israel-Palestina konflikten kan ibland vara slagträn i konflikter mellan de judiska och icke-judiska eleverna. Det har förekommit att elever ritat hakkors på bänkar och skåp. Nyligen satte en elev upp en lapp på en anslagstavla med en bild på ingången till Auschwitz. Skolan tar allvarligt på den här typen av händelser menar rektor. Det är nolltolerans som gäller. Eleverna upplever att de fått ett starkt stöd av främst sina judiska lärare när det gäller trakasserier av detta slag, men även av skolledning och övrig personal. Men erfarenheten är också, bland både lärare och elever, att den här typen av agerande främst är ett sätt för enskilda elever att få uppmärksamhet och att man kanske inte alltid inser innebörden av det man gör. Att det kan vara ett uttryck för okunskap. ”Dom tror att dom är coola, men dom vet ju inte vad dom gör”, som en elev uttrycker det. En lärare i judiska studier uppfattar det som positivt att eleverna har den synen. Att konflikter sker öppet är trots allt positivt: ”Hellre att det är öppet än att man går runt och tänker saker”, säger läraren.

Det har också hänt enstaka gånger att elever gett de judiska eleverna nazisthälsning, särskilt icke-judiska pojkar i årskurs 9 har bemött judiska pojkar med nazisthälsning i årskurs 8.

Verbala trakasserier med anspelning på Förintelsen har i enstaka fall lett till slagsmål, främst mellan pojkar. En elev berättar att en pojke kom fram till en annan och sa: ”Det var mina förfäder som gasade ihjäl dina farföräldrar och nu är det min tur att gasa dig”. Den judiska eleven blev arg och slog den andra eleven. Eleverna för ett resonemang kring händelsen och menar att trakasserier av den här typen bottenar i okunskap:

”Det är brist på kunskap för att den där killen han visste ju inte att det [Förintelsen] inte bara drabbade judar, för han [som trakasserade] är ju själv utländsk, eller hur?”

(...) Jag tror att om han hade levat på den tiden då så hade han inte heller fått så mycket respekt av Hitler.”

Eleverna betonar att konflikter och trakasserier av de judiska eleverna tillhör ovanligheterna på skolan. För det mesta är relationerna mellan judiska och icke-judiska elever goda. ”Det är ju inte alla icke-judiska elever som är emot judar” säger en flicka och en annan fyller i: ”Dom är ju en minoritet”.

Israel-Palestina konflikten kan, på olika sätt, få återverkningar i skolan. Ett exempel på detta är en situation som uppstod för några år sedan i samband med en fotbollsturnering. Två klasser, en judisk klass och en icke-judisk, tog matchen som tillfälle att markera sina olika ställningstaganden i Israel-Palestinakonflikten. Stämningen blev så laddad att man fick avbryta matchen. På detta följde ett stort pådrag där skolan, föräldrar och elever redde ut vad som hänt. En lärare tolkar händelsen som att en alltför stark sammanhållning i de judiska klasserna kan provocera andra elever och utgöra grogrund för konflikter:

”Jag lärde mig massor, men det var ganska jobbigt för de [olika klasserna] kunde knappt mötas i dörren. Men det var specifika grupper som tog specifik ställning. Annars så har jag inte varit med om det så tydligt. Och det berodde nog mycket på att de här två niorna [judiska klasserna] som vi hade då var väldigt ihopsvetsade, och de ville inte vara med någon annan. Och det provocerade lite.”

”Judebarnen”, ”judeklassen” och de avvikande

Även om de flesta skolföreträdarna inte tycker att relationerna mellan de judiska eleverna och icke-judiska elever på skolan kan beskrivas i termer av vi-och-dom i någon negativ bemärkelse så innebär särskiljandet och de sammanhållna judiska klasserna att de judiska eleverna blir en tydlig grupp på skolan. Eleverna är medvetna om att de tillhör en minoritet på skolan som kan kategoriseras som avvikande, men som mestadels inte gör det. Majoriteten av de judiska eleverna menar att de betraktas och behandlas som alla andra av elever och lärare. Så här resonerar en lärare:

”Det [vi och dom] finns lite grann. Det kan man inte komma ifrån. ’Är judarna lediga igen idag’, när de säger så. De säger judarna, klumpar ihop dem i en grupp.”

Läraren tolkar detta som ett sätt att uttrycka sig, och inget man säger av elakhet. Istället för att eleverna i de judiska klasserna refereras till som elever i b- eller c-klassen, så kan de bli kallade ”judebarnen”, erfar en lärare i judiska studier. På samma sätt kan även icke-judiska elever klumpas ihop som ”kristna” av de judiska eleverna, erfar en annan lärare:

”Jag har ingen känsla av att det är så [vi och dom]. Det har väl varit lite grann, men det har väl varit från båda håll. Då har väl de andra eleverna tyckt att de kallar oss för de kristna, och vi är inte kristna allihop, utan det finns ju både muslimer och hinduer och så. Men de har dragit dem så att säga över en kam.”

Självva begreppet jude är emellertid komplext och kan uppfattas som negativt laddat. En lärare i judiska studier berättar hur hon arbetat för att avdramatisera ordet jude och få fler lärare på skolan att använda det:

Rapport

2009-10-01
54 (97)

”Många av lärarna, de kan säga judiska elever, de kan säga judiska ämnen, judiska klasser. Men att säga judar, det är så negativt laddat att många säger fortfarande inte det.”

Läraren menar att det är förklarligt, eftersom ordet jude ibland används som skällsord på samma sätt som t.ex. ordet neger. Men om det inte är menat på det sättet finns ingen anledning till varför man inte kan använda orden jude eller judinna, förklarar läraren. Det händer också att de judiska eleverna ironiserar över sin judiska identitet. Det kan yttra sig i en jargong av typen ”är det för att vi är judar eller?”. Men det är ”på skoj” som eleverna uttrycker det.

Att benämningen jude och ”judeklassen” både kan vara ett vanligt sätt att uttrycka sig men också kan användas i nedsättande syfte, ger även eleverna uttryck för. Ibland vet eleverna inte riktigt hur de ska tolka hur olika elever använder benämningarna. I enkäten uttrycker ett flertal elever att en sak som de tycker är dåligt med att gå i judisk klass är att man får ”höra ordet jude som skällsord”, att ”man lätt blir utpekad som jude”, osv.⁷⁷ Det kan kännas som att man betraktas som helt annorlunda jämfört med icke judiska elever i andra klasser, menar flera elever. De andra klasserna, eller övriga skolan, betraktas som ”de normala” medan de judiska klasserna blir ”onormala” eller avvikande. Så här skriver en elev:

”Det enda som känns lite konstigt ibland är när andra elever som går i vanliga klasser brukar kalla oss för judeklasser. Det känns bara att vi inte är som alla andra. Men jag brukar inte bry mig.”

Ibland kan liknande händelser leda till spänningar mellan eleverna. Det kan handla om konstiga blickar och kommentarer.

Elevernas betyg och effekter på antagningen till gymnasieskolan

Som vi kunde se i avsnittet om elevernas skolsituation uppfattar både skolföreträdare och elever att eleverna i de judiska klasserna ofta är mycket studiemotiverade och att de har höga krav på sig själva. Detta återspeglar sig också i elevernas betyg som är de högsta på Vasa Real.

Betygsresultat

Eleverna i de judiska klasserna har mycket goda studieresultat. I stort sett alla elever är behöriga till ett nationellt program i gymnasieskolan och det genomsnittliga meritvärdet är högt. I tabell 1 visas några betygsresultat för de elever som avslutade årskurs 9 våren 2006 - 2008 i alla Stockholmskolor, i Vasa Real och i de judiska klasserna.⁷⁸

⁷⁷ Den öppna frågan (10) i enkäten lyder: ”Hur tycker du att det är att gå i en judisk klass? Motivera ditt svar.”. Se enkäten i bilaga 4.

⁷⁸ Det genomsnittliga betygsresultatet för Vasa Real inkluderar de judiska klasserna.

Tabell 1. Betygsresultat för elever med slutbetyg från grundskolan 2006-2008. (Andelar i %)⁷⁹

	Andel behöriga till gymnasieskolan	Andel med meritvärdet 320	Andel med meritvärde över 240	Genomsnittligt meritvärde
Stockholm	88	3	43	216
Vasa Real	95	7	55	243
Judiska klasser	98	15	69	262

Som framgår av tabellen är betygsresultaten överlag mycket goda i Vasa Real men ännu bättre i de judiska klasserna än i övriga klasser i Vasa Real. Bara ett par procent av eleverna uppnådde inte behörighet till nationellt program i gymnasieskolan i de judiska klasserna, dvs. uppnådde inte betyget godkänt i alla tre ämnena svenska eller svenska som andraspråk, matematik och engelska. I Vasa Real som helhet var andelen fem procent, i hela Stockholm 12 procent.

Betyg i ämnet judiska studier

Eleverna i de judiska klasserna har betyg i åtminstone ett ytterligare ämne jämfört med de flesta andra elever som avslutar grundskolan, ämnet judiska studier. Vid beräkning av meritvärdet kan detta vara en fördel eftersom bara de 16 bästa ämnena medräknas. Om betyget i judiska studier höjer meritvärdet räknas det med, om det skulle sänka meritvärdet behöver det inte tas med.

Av eleverna som fick slutbetyg våren 2006 – 2008 fick ungefär hälften betyget mycket väl godkänt och en tredjedel betyget väl godkänt i ämnet judiska studier. 14 procent fick betyget godkänt medan tre procent inte fick betyg, dvs. de uppnådde inte målen för ämnet.

Tabell 2. Betyg i ämnet judiska studier i slutbetygen från grundskolan 2006-2008.

	Andel elever (%)
Mycket väl godkänt	49
Väl godkänt	34
Godkänt	14
Ej uppnått målen	3

⁷⁹ Meritvärdet 320 innebär betyget Mycket väl godkänt i 16 ämnen, dvs. maximalt meritvärde. Meritvärdet 240 betyder i genomsnitt betyget Väl godkänt i 16 ämnen. Slutbetyget kan omfatta fler än 16 ämnen, i så fall medräknas de 16 bästa i meritvärdet. Vid meritvärdesberäkningen ger betyget Mycket väl godkänt = 20, Väl godkänt = 15, Godkänt = 10, Ej uppnått målen = 0. Resultaten för Vasa Real inkluderar de judiska klasserna.

Rapport

2009-10-01
56 (97)

Judiska studier och betydelsen för meritvärdet

För drygt hälften av eleverna, 57 procent, innebar betyget i ämnet judiska studier en meritvärdeshöjning. Åtta procent av eleverna höjde sitt meritvärde med 10 poäng. De hade betyget mycket väl godkänt i judiska studier, i det ämne som skulle ha medräknats annars var betyget godkänt. 49 procent av eleverna höjde sitt meritvärde med 5 poäng, från betyget godkänt i det ämne som annars skulle ha tagits med i meritvärdet, till väl godkänt i judiska studier eller från väl godkänt till mycket väl godkänt. För 43 procent av eleverna hade betyget i judiska studier ingen betydelse för meritvärdet. I tabell 3 framgår meritvärdesfördelningen för elever där betyget i judiska studier har respektive inte har påverkat meritvärdet.

Tabell 3. Meritvärde för elever med slutbetyg från grundskolan 2006 – 2008 i judiska klasser. Andel (%) elever där meritvärdet påverkats/inte påverkats av betyget i judiska studier.

Meritvärde:	Betyget i ämnet judiska studier, påverkan på meritvärdet		
	Andel elever (%) där betyget ..		
	ej påverkats	höjts med 5 meritpoäng	höjts med 10 meritpoäng
- 160	3	-	-
165 - 240	14	13	1
245 - 315	16	32	7
320	10	4	-
Totalt	43	49	8

Vid intagningen till gymnasieskolan kan en höjning av meritvärdet genom betyget i judiska studier vara av betydelse. Det kan öka möjligheten att komma in på ett program på någon av de mest eftertraktade skolorna. Detta kan illustreras av intagningskraven inför läsåret 2009/10.⁸⁰ Av de 117 eleverna i de judiska klasserna som avslutade grundskolan 2006-2008 skulle 17 elever klara intagningsgränsen till de två program vid två olika skolor i Stockholmsområdet som har allra högst intagningsgräns, 320 meritpoäng, fem av dem genom att betyget i judiska studier höjer meritvärdet. 28 av eleverna skulle klara intagningsgränsen till de tre program vid tre skolor som har näst högst intagningsgräns, 305 meritpoäng, två av dessa på grund av betyget i judiska studier. Minst 250 meritpoäng krävs för att bli intagen till naturvetenskapsprogrammet på något innerstadsgymnasium. 79 av eleverna från judiska klasser 2006-2008 klarade den gränsen, sex genom betyget i judiska studier.

Framtiden för judiska studier och judiska högstadiet

De intervjuade skolföreträdarna, eleverna och föräldrarna, är både optimistiska och pessimistiska vad gäller framtiden för ämnet judiska studier. Det sjunkande

⁸⁰ <http://www.gymnasieintagning.se/files/intresslut09.htm>. (uppdateringen 2009-07-03)

elevantalet är ett orosmoln även om man ser en naturlig förklaring i att demografin har ändrats generellt. Hur framtiden för judiska studier ser ut beror på vad man vill med det, som rektor uttrycker det:

”Det beror på vad man vill med det hela. Men vill man att det ska vara en identitet och det ska vara någonting då tror jag att man behöver ha det här som ett tydligt ämne på det sättet som är i dag. Vi har ju kämpat ganska länge till exempel för att man ska få sätta betyg. För hur det än är, även om man tycker att det är viktigt med en egen identitet och så vidare får man plugga, jobba, kämpa och inte får betyg som räknas så blir det liksom inte på riktigt.”

Betyg i ämnet är en förutsättning...

Betygsfrågan är central för ämnet judiska studier och judiska högstadiets fortlevnad, det är alla intervjuade överens om. Det ger ämnet en status och ett erkännande. Utan det skulle eleverna inte komma till judiska högstadiet i lika stor utsträckning, och de som skulle göra det skulle av taktiska skäl inte prioritera ämnet. Judiska studier är profilämnet och ur skolföreträdarnas perspektiv är det självklart att eleverna ska ha betyg i det. Lärarnas bekymmer handlar snarare om hur eleverna ska orka och klara de extra ämnena, eftersom ”de får ju inte det här extra betyget gratis”, som en lärare i judiska studier uttrycker det.

Flera skolföreträdare har upplevt ”skolmakternas” ifrågasättande av betyg i judiska studier som lite underlig. Man kan jämföra med betyg i modersmål, eller samiska eller tornedalsfinska, menar rektor. Betyg i judiska studier borde i det perspektivet inte vara något kontroversiellt. Judars status som nationell minoritet är ett starkt motiv för att den här rättigheten ska finnas, menar flera skolföreträdare. Rektor, igen:

”Alltså, våra perspektiv var att gruppen, ämnena och allting skulle likställas med övriga nationella minoriteter. De diskussionerna var väldigt konstiga för mig. Man diskuterade på ett annat sätt när det gäller tornedalsfinska så det blev väldigt underligt. Är det klassat som nationell minoritet så är det. Man kan inte skilja på nationell minoritet och nationell minoritet.”

Under en period räknades inte betyget i judiska studier av gymnasieintagningen, vilket beskrivs som en chock för alla på skolan när det uppdagades. Därför är det viktigt att förutsättningarna för verksamheten är klara, erfar en lärare i judiska studier: ”Det här är så jätteviktigt för oss att det förankras, att man inte behöver tänka, och just det, vänta lite nu, det var tills i år vi fick ge betyg? Vad ska vi göra nu? Utan att det blir en möjlighet.”

En förälder som själv gått på Ahlströmska skolan när det var blandade klasser innan försöksverksamheten med judiska högstadiet, betonar också betydelsen av den formaliserade strukturen. Det blir ett erkännande av gruppens behov:

”För det första så får det ju en dignitet av att det faktiskt heter det judiska, det kanske är formellt på pappret, men det betyder i praktiken någonting för oss. Jag tror inte att eleverna förstår den skillnaden, men som förälder kan jag förstå att det är ändå en formaliserad status. Det här är inte en försöksverksamhet som vi är ute efter, utan det är liksom ett erkännande av att det finns ett behov av det här.”

Rapport

2009-10-01
58 (97)

Det finns även skolföreträdare som anser att särställningen kan vara problematisk ur rättvisesynpunkt. Dels eftersom eleverna som läser judiska studier och hebreiska kan få betyg i ett ämne mer än andra elever. Och dels eftersom andra minoriteter/etniciteter inte har samma möjlighet att läsa t.ex. samiska studier eller muslimska/kristna studier.

...alternativen är kvällskurser och/eller ortodox fristående skola

Vilka alternativ ser skolföreträdarna till den nuvarande ordningen med judiska studier och judiska högstadiet på en kommunal skola? Vad skulle bli konsekvensen om det inte fick eller kunde finnas kvar på det sätt som i dag?

För det första så skulle det påverka den judiska gruppen på så sätt att färre unga personer skulle få den här kunskapen som förmedlas i judiska studier, och den judiska gruppen och minoritetens ställning och fortlevnad skulle försvagas, menar både skolföreträdare och föräldrar.

I frånvaron av judiska högstadiet skulle antagligen fler unga judar söka sig till den utbildning som judiska församlingen anordnar (Aaron Isacs skola). Judiska församlingen har inte möjlighet att ha samma pedagogiska kompetens som Vasa Real, och ett sådant upplägg skulle i större utsträckning än i dag bygga på att föräldrar och elever aktivt sökte sig till församlingens kvällsutbildning. Det skulle inte på samma sätt som nu komma som en naturlig fortsättning på Hillelskolan. Utbildningen skulle inte heller bli en integrerad del av elevernas vardag där inte bara kunskaper i de judiska ämnena utan också den sociala gemenskapen i gruppen är medel för att uppnå målet om att utveckla en judisk identitet.

En annan möjlig utveckling som flera skolföreträdare spår är att en konfessionell och mer ortodox inriktad fristående skola eventuellt skulle starta. Båda dessa alternativ, kvällskurser på judiska församlingen och fristående skola, skulle innebära att utbildningen fick en mer religiös eller konfessionell inriktning, och den filosofiska inriktningen (Haskala) som dominerar på judiska högstadiet skulle försvinna eller försvagas.⁸¹ Sammantaget skulle ett större ansvar läggas på föräldrar och barn, med risk för att inte lika många barn som i dag skulle få den här utbildningen.

Sekularisering ett hot, mångkulturalism en möjlighet

Judiska högstadiet är en viktig del av det judiska livet i Stockholm, anser både lärare i judiska studier, elever och föräldrar. Genom det får eleverna en möjlighet att i vardagen följa det judiska året och kulturen. Flera skolföreträdare upplever att trenden i det svenska samhället går mot en allt större sekularisering, där kultur och traditioner försvagas, liksom kunskapen och medvetenheten om dessa. Utrymmet för andra kulturyttringar än den dominerande majoritetens blir mycket litet, erfar en lärare i judiska studier. Detta påverkar även judar, och i det här läget behöver man stärka minoriteterna, menar läraren. Och för den judiska gruppen är detta särskilt angeläget nu när antalet elever minskar på judiska högstadiet. Ytterligare en lärare i

⁸¹ Se Haskala i den judiska ordlistan, bilaga 9.

judiska studier ser pessimistiskt på framtiden. Nyckeln till ett fortsatt judiskt liv är att man kan fortsätta utbilda om det judiska, och att man får fortsatt erkännande:

”Som det ser ut nu så finns det mindre och mindre intresse för judiskt liv i Stockholm. (...) Jag är jättepessimistisk. Om multikulturalism är en mosaik, och judar är en liten, liten andel i det svenska samhället, men vi är i alla fall en väldigt stark andel så länge vi är judar. När vi slutar vara det, då är det i stället för mosaik, blandsaft. Tillsätter vi alldeles för mycket vatten kommer det inte smaka någonting, och då är inte färgen kvar heller. Det är därför jag gör det jag gör, för jag tror på det här.”

En annan lärare är mer optimistisk. Hans ord får avsluta den här sammanställningen:

”Jag tror att om man lyckas fortsätta att hitta den här balansen, dvs. mellan att skapa en judisk identitet samtidigt som man känner sig stolt över det land man bor i, om man lyckas hitta den balansen då fyller den en viktig funktion. Och den nationella minoriteten judar kommer att vara ett positivt tillskott till det svenska samhället.”

Analys och diskussion

Denna studie visar att ämnet judiska studier och judiska högstadiet utvecklats sedan försöksverksamheten inleddes 1988. En förskjutning har skett från benämningen judendom till judiska studier och eleverna i de judiska klasserna integreras med andra elever i undervisningen i vissa ämnen. Trots detta präglas verksamheten fortfarande av de ursprungliga intentionerna.

En judisk skolgång i Stockholm

Ämnet judiska studier är kärnan i judiska högstadiet, vilket i sin tur är en del av vad som skulle kunna kallas en ”judisk skolgång” i Stockholm. Denna skolgång börjar med förskolan Hillelgården, övergår i Hillelskolan (F-6) och avslutas med judiska högstadiet på Vasa Real. Tidigare fanns möjligheten att fortsätta läsa judiska studier på gymnasieskolan Östra Real i Stockholm, men denna kurs anordnas inte för närvarande. En del elever fortsätter att läsa hebreiska i gymnasieskolan. Efter högstadiet sprids eleverna till olika gymnasieskolor.

Den judiska skolgången kan liknas vid ett system som man kan gå in i och ut ur, och på så sätt ”få mer eller mindre” av. Studien visar att för vissa gick valet till Hillelgården eller Hillelskolan, och Vasa Real blev en naturlig fortsättning. Andra elever gick i andra skolor de första åren, ofta skolor som fanns närmare hemmet, och valde därefter judiska högstadiet på Vasa Real. Skolgången erbjuder inte bara en ingång i utbildningen utan också till det judiska livet i Stockholm. Detta kan särskilt vara av betydelse för de elever (och familjer) som innan skolgången inte haft så många kontakter med detta, t.ex. de som nyligen invandrat till Sverige.

Yttersta syfte och mål med den judiska skolgången är att bevara den judiska kulturen genom att ge eleverna verktyg för att utveckla en judisk identitet. Redskapen är kunskap om judisk historia, kultur och religion, och social

Rapport

2009-10-01
60 (97)

sammanhållning i den judiska gruppen. Dessa redskap är tätt sammanvävda i ämnet judiska studier, som präglas av fördjupning, diskussion och reflektion, i syfte att eleverna ska formulera sina egna ställningstaganden. Kunskap och sammanhållning är begrepp som ofta återkommer i de intervjuades utsagor om mål och syfte med verksamheten, likaså begrepp som valfrihet och integrering.

Kunskap är en självklar utgångspunkt och något som av rektor, lärare och föräldrar uppfattas som en viktig del, en kärna i den judiska kulturen. Judiska studier betraktas som ett kunskapsämne. Det handlar om att skaffa sig kunskap om historia, kultur och religion, menar de intervjuade personerna, inte *i*. Att utbilda sig, lära sig om judiska helger och de ceremonier/traditioner som hör till dem, tolkningstraditionen som utgår från de judiska skrifterna och att ifrågasätta – det är något man aldrig blir färdig med som jude, uttrycker både lärare och föräldrar. Eleverna i de judiska klasserna är högpresterande. Skolan och studierna är helt klart viktiga för eleverna.

Sammanhållning är en viktig förutsättning för att en judisk identitet ska kunna utvecklas, menar både lärare, elever och föräldrar. Gruppen ger styrka, igenkänning och vi-känsla. I samtal med eleverna uttrycks detta som att man ingår i ett sammanhang med personer av ”samma sort”, att man inte känner sig udda eller avvikande inom gruppen. Man har gemensamma referenser i de judiska traditionerna. Att genomföra bar/bat mitzva-ceremonin är inget man behöver förklara, inte heller varför man inte äter griskött eller skaldjur. Sammanhållningen är kanske ännu viktigare för föräldrarna, för vissa viktigare än kunskapen. Det finns också exempel på att sammanhållningen har en funktion som social kontroll. Rykten kan snabbt ta fart i klassen och bland föräldrarna, erfar intervjuade lärare och elever.

Valfrihet handlar om att eleverna själva ska hitta sin identitet. Det kan vara en judisk identitet eller inte, men det ska vara med en inriktning som de själva ”valt” eller som stämmer med den egna övertygelsen. Lärarna i judiska studier vill inte föreskriva ett visst sätt att tänka eller vara för de judiska eleverna, det är någonting de måste komma fram till själva.

Vidare framstår *integrering* som ett centralt begrepp i skolföreträdarnas och föräldrarnas utsagor. Dels uppfattar de själva modellen med judiska högstadiet på en kommunal skola som ett sätt att successivt integrera de judiska eleverna, varav de flesta tidigare gått på Hillelskolan, i det offentliga skolväsendet. På skolan har profilansvariga lärare arbetat för att öka integreringen av eleverna i de judiska klasserna med övriga skolan. Och på ett individuellt plan spelar integrering roll på så sätt att det uttrycks som ett ideal och som en del av den identitet man vill att eleverna ska utveckla. Som jude förväntas man kunna ”stå med ett ben i vardera kultur”, som en lärare uttrycker det.

Svårigheter och möjligheter i organiseringen av verksamheten

På en övergripande nivå har det funnits olika svårigheter i samband med organiseringen av verksamheten. En svårighet har handlat om att motverka att eleverna i de judiska klasserna har känt sig isolerade på skolan, att man inte ingår i

gemenskap med övriga elever. Detta känns igen från den tidigare utvärderingen av judiska högstadiet.⁸² Integrerade klasser i vissa ämnen har varit ett sätt att motverka detta vilket har uppskattats av både elever och lärare på skolan. Medan en del av de intervjuade ser möjligheten att kanske integrera i ännu högre utsträckning ser andra att detta skulle minska den judiska profilens särart. De sammanhållna judiska klasserna, eller etnicitet som organiserande princip, är dock en utmaning ur flera aspekter, vilket diskuteras mer utförligt nedan.

En annan svårighet har varit att hitta kompetenta och behöriga lärare som kan undervisa i judiska studier. Skolan försöker här verka för att lärare som inte har lärarbehörighet ska kunna läsa in denna. Judiska församlingen bistår också med kompetensutveckling för lärarna. Även lämpliga läromedel i judiska studier har varit svåra att hitta. Nuvarande huvudbok har översatts på skolans och församlingens initiativ. Den uppfattas dock av vissa föräldrar och elever som för svår i de lägre årskurserna.⁸³

Ännu en svårighet är att elevernas scheman är mycket komprimerade med långa skoldagar, färre och kortare raster, inga håltimmar och utökad tid. De läser två teoretiska ämnen (judiska studier och hebreiska) mer än övriga elever. Deras skoltid på judiska högstadiet är krävande och det finns en farhåga hos lärarna på skolan att eleverna inte ska orka. Elevernas motivation och ambitioner räcker dock långt. Med stöd av engagerade föräldrar presterar de flesta på toppnivå och har högsta betygsresultat på skolan. Skolverket anser emellertid att det kan finnas en risk att detta upplägg, med två extra ämnen, i praktiken utesluter elever som inte har förutsättningarna att klara en så krävande skolgång.

Ytterligare ett frågetecken kan resas kring hur man anpassat verksamheten för att göra utrymme för judiska studier. För att få plats med judiska studier (och hebreiska) har man jämkat timplanen i ett antal ämnen, inom ramen för skolans val. Även tiden för elevens val, dvs. 80 minuter i veckan, används för dessa två ämnen. Undervisningstiden i ett ämne får emellertid inte minskas med mer än 20 procent sett över elevens hela grundskoletid.⁸⁴ Detta är viktigt ur ett rättssäkerhetsperspektiv för eleverna. Skollagens angivelser i timplanen är beräknade utifrån vad som krävs för att eleverna ska klara målen i respektive ämne och för att skolan ska ha ett tillräckligt underlag för att kunna sätta betyg. Skolverkets beräkningar indikerar att eleverna i de judiska klasserna har dryga 30 procent mindre undervisningstid än övriga elever på skolan i ämnena slöjd, musik och bild.⁸⁵ För att få en uppfattning om hur det ser ut utslaget över elevernas hela grundskoletid krävs emellertid att man även beaktar undervisningstiden i olika ämnen som eleverna haft i andra skolor innan Vasa Real.

⁸² Eleverna uttryckte i en tidigare utvärdering en vilja att i högre utsträckning umgås med övriga elever på skolan. Hammarberg, Lena & Mattsson, Kerstin (1991).

⁸³ Judarnas historia 1 och 2, av Sol Scharfstein.

⁸⁴ Bilaga 3, skollagen (1985:1100)

⁸⁵ Beräkningarna är gjorda utifrån Vasa Reals timplan, se bilaga 10.

Rapport

2009-10-01
62 (97)

Hur har man följt förordningens intentioner?

Denna studie visar att fastställandet av betygskriterierna för judiska studier har delegerats till rektor på Vasa Real, medan det inte har gått att hitta någon motsvarande delegering av fastställandet av kursplanen.⁸⁶ Kursplanen har, enligt vad studien kunnat komma fram till, inte fastställts på nytt sedan den nuvarande förordningen om judiska studier vid grundskolan i Stockholms kommun trädde i kraft 2002.⁸⁷ På skolan har man utgått från den kursplan i judendomskunskap som fastställdes 1990 när försöksverksamheten med judiska högstadiet inleddes.⁸⁸ Lärarna på skolan har emellertid arbetat med kursplanen och utvecklat dess innehåll kontinuerligt, på samma sätt som man gör med lokala kursplaner i andra ämnen. Skillnaden är emellertid att kursplanen i judiska studier inte är en lokal kursplan, utan snarare är att likna vid en nationell sådan.

Självständigheten på skolan har alltså varit stor när det gäller att utforma kursplan och betygskriterier. Det har inte kommit fram någonting som tyder på att utbildningsförvaltningen har varit inblandad i det arbetet, varken som stöd i framtagandet av kursplan och betygskriterier eller genom uppföljning och/eller utvärdering av dessa eller verksamheten överhuvudtaget. Skolborgarråden har tidvis intresserat sig för verksamheten. I övrigt har verksamheten ”rullat på” i stort sett i enlighet med de ursprungliga intentionerna när försöksverksamheten med det judiska högstadiet inleddes. Det mest konkreta stödet i arbetet har kommit från Judiska församlingen, med vilken skolan samverkat i olika frågor som har med verksamheten i de judiska klasserna att göra.

Konstruktionen med en tillfällig förordning som grund för att få ge betyg i ämnet judiska studier har skapat en osäker situation för lärare och ansvariga på skolan, men också för elever och föräldrar. Kommer förordningens giltighet att förlängas? Kommer man att kunna ge eleverna i nuvarande årskurs sju avgångsbetyg i ämnet om två år?

En etnicitet, en religion, en kultur och en tradition

Flera av de intervjuade lärarna och föräldrarna har velat lyfta fram och förklara hur religionen är *en* del i den judiska identiteten, men att det finns fler aspekter som i vissa fall och för vissa personer kanske är viktigare. Det finns en uppfattning att det omgivande samhället tenderar att se judar främst, eller endast, som en religiös grupp.

⁸⁶ Enligt förordning (SKOLFS 2002:8) om judiska studier vid grundskolan i Stockholms kommun ska styrelsen för utbildningen fastställa kursplan och betygskriterier för ämnet judiska studier. Delegeringen av betygskriterierna finns i ärende nummer 230 i Delegationsordning för utbildningsnämnden. Uppdaterad med ändringar till och med december 2008.

⁸⁷ Då ingen på utbildningsförvaltningen (varken nu ansvariga eller tidigare ansvariga) har ansett sig ha tillräcklig kunskap om verksamheten i de judiska klasserna för att ställa upp på en intervju har Skolverket inte kunnat genomföra någon intervju med någon på utbildningsförvaltningen. Istället har Skolverket gjort sökningar efter eventuella beslut i kommunens arkiv. Men utan resultat.

⁸⁸ Länskolnämnden i Stockholms län (1990 b)

Detta, att en judisk identitet kan vara dels religiös, men lika gärna etnisk eller kulturell, stämmer väl överens med t.ex. religionshistoriker Daniel Anderssons uppfattning. Han menar att:

”Judendomen är en religion, en etnicitet, en tradition och en kultur. Judar kan med andra ord vara judar på grund av religiösa, etniska, kulturella och traditionella skäl. En ganska klar religiös judisk identitet har med tiden (...) övergått till att för många mer handla om tradition och etnicitet (...)”⁸⁹

Andersson beskriver vidare att man kan skilja på begreppen judendom och judenhet, där judendom är den religiösa och teologiska dimensionen medan ”judenhet är hela den av judiskt och annat samhällsliv präglade kulturen och traditionen där även sekulär judendom ingår”. Samtidigt är detta, som Andersson skriver, inte en uppdelning som alla delar. Judendom är både en religion och ett folk, är en annan generell uppfattning enligt Andersson.⁹⁰

I den här studien framkommer att religion inte heller är ett viktigt skäl till att eleverna läser judiska studier på judiska högstadiet. Resultatet känns igen från en annan enkätundersökning om varför föräldrar valt att låta sina barn gå i Hillelskolan.⁹¹ Den undersökningen visar att det helt övervägande flertalet av föräldrarna väljer Hillelskolan av kulturella och sociala skäl. Färre än tio procent angav att skälet är att barnet ska få undervisning i judisk religionsutövning. I samma enkätundersökning ställdes också frågor om hur föräldrarna ser på den judiska gruppen i Sverige – är det främst en religiös grupp eller främst en del av det judiska folket? Majoriteten såg den judiska gruppen i Sverige främst som en del av det judiska folket, medan 20 procent såg den i lika hög grad som en religiös grupp. Författarna drar slutsatsen att föräldrarna ser den judiska gruppen i Sverige som en nationell etnisk-kulturell minoritet.

Också i ämnet judiska studier har religionsaspekterna, enligt skolföreträdarna, en underordnad roll, även om de finns med i undervisningen och på sätt och vis är ”utgångspunkten för allt”, som en lärare uttrycker sig. Nedtoningen av det religiösa perspektivet i ämnet och undervisningen kan förstås utifrån de krav som finns på det offentliga skolväsendet, att vara icke-konfessionellt. Men det ligger också i linje med vad t.ex. Andersson (2008) skriver, att den judiska identiteten för många judar snarare handlar om tradition och etnicitet.

Tro och handling

En central dimension av judendomen, som också berörts i intervjuerna med lärare och föräldrar, är trons betydelse. ”Judendomen är ingen tro-religion – det är en handlingsreligion”, säger en lärare i judiska studier. Hon ser det som en garant för att religionen inte ska ”prackas på” eleverna. Vad eleverna tror på, det är en sak som man från skolan inte bryr sig om, menar lärarna i judiska studier. Detta är en punkt där judendomen som religion skiljer sig från kristendomen menar dessa

⁸⁹ Andersson, Daniel & Peste, Jonathan (2008), citat sidan 60.

⁹⁰ Andersson, Daniel & Peste, Jonathan (2008), citat sidan 23.

⁹¹ Dencik, Lars & Marosi, Karl (2006)

Rapport

2009-10-01

64 (97)

informeranter, någonting som även sociologen Julian Ilicki berör i en artikel.⁹² I en jämförelse mellan ett kristet och ett judiskt synsätt när det gäller religiös tro och religiöst betingad handling så är dessa i princip varandras motsatser. Enligt det kristna synsättet är tro viktigare än religiöst betingad handling, medan handlingen, enligt judisk tradition, är viktigare än gudstro. Detta innebär, enligt Ilicki, att ”så länge man delar den judiska gemenskapen, efterlever judendomens etiska regler och upprätthåller de judiska traditionerna, anses man vara en ’god jude’ även om tron uteblir”.⁹³ Man kan alltså vara ateistisk jude, medan ateistisk kristen, i jämförelse, känns som en mindre logisk beskrivning av någon. Andra begrepp som kan användas för att illustrera detta är att vara *troende* och *praktiserande*. Man kan således vara en praktiserande jude utan att tro.⁹⁴

Syftet med denna studie är inte att vidare utröna hur den judiska religionen konstitueras eller vad som skiljer den från den kristna. Det är emellertid intressant då många av de intervjuade lärarna och föräldrarna berört frågor om religionens och trons betydelse och hur kristendomen och judendomen skiljer sig åt. Kanske är det en del av förklaringen till att det konfessionella perspektivet i ämnet judiska studier uppfattas så lätt och självklart kunna separeras från det övriga innehållet. Kanske är det också en förklaring till att momentet Vasa Shabbat upplevs som en självklar del av ämnet. Det eleverna uttrycker genom sina handlingar där behöver inte vara sin tro, men kanske väl en bekännelse till judendomen eller ”judenheten”, för att använda Anderssons (2008) distinktion.

Judisk identitet – ett val

Eleverna har, de flesta genom hela ”den judiska skolgången”, haft möjligheten att fördjupa, reflektera över, analysera och diskutera sin judiska identitet. I den här studien uttrycker de en känsla av judisk tillhörighet och att den judiska identiteten är en sorts ”rygggrad” eller en ”säregen gemenskap”. Även skolföreträdarna har beskrivit hur eleverna identifierar sig starkt med det judiska, kanske på ett lite onyanserat sätt menar vissa. En del elever har emellertid inte bara en judisk och svensk identitet utan fler; t.ex. judisk, svensk, israelisk, och rumänsk. Pedagogerna Hans Gordon och Lennart Grosin har undersökt judars anpassningsmönster och identitet i Sverige.⁹⁵ De kom fram till att judar i Sverige befinner sig i en dubbel identitetssituation på så sätt att man har två etniska identiteter.⁹⁶ Man är jude *och* svensk. Detta skapar en slags kamp med två alternativa handlingsvägar för individen: antingen analysera och klarlägga sig själv i förhållande till omvärlden, eller skärma av, tränga bort och låtsas spela trygg. Eleverna i de judiska klasserna har uppenbarligen valt den första handlingsvägen. Trots detta val finns det elever som uttrycker en mer kluven inställning till den judiska identiteten. ”Måste jag vara jude jämt?” sätter fingret på frågan om hur elevernas möjlighet att behålla och/eller utvecklar andra identiteter påverkas när etniciteten står så i fokus i skolan. Denna

⁹² Ilicki, Julian (1993)

⁹³ Ibid. Citat sidan 135

⁹⁴ Dencik, Lasse. (1993)

⁹⁵ Gordon, Hans & Grosin, Lennart. (1976)

⁹⁶ Ibid.

elevs fundering påtalar vikten av att eleverna får utveckla sina egna identiteter, som kan vara judiska men där även andra identiteter får ta plats.

Samtidigt framkommer det i studien att det inte alltid är positivt att vara jude. Det finns situationer när man inte berättar att man är jude. Av rädsla för att skrämja bort andra elever väljer man på Vasa Real till exempel att inte göra reklam för judiska studier eller judiska högskolan. Det finns också en uppfattning att det inte betraktas som någonting positivt att ha läst judiska studier, utan att det tvärtom kan ligga en i fatet och därför vara en information man undanhåller. Denna sorts ”dubbla inställning” till den judiska identiteten var någonting som Gordon och Grosin fann vara vanlig. Man kunde vara stolt och glad över sin judiska identitet, men samtidigt kunde identiteten också vara mer negativt laddad genom att man som varande jude kände sig föraktad, nedsvärtd, utanför och inte särskilt ”attraktiv”. Detta kan, enligt författarna, leda till att man både vill och inte vill vara en del av den judiska gemenskapen, man känner sig både värdefull och värdelös som jude.⁹⁷ Syftet med judiska studier och judiska högskolan, att stärka elevernas judiska identitet, kan förstås som ett sätt att motverka den negativa laddning som en judisk identitet kan ha och istället göra en mer öppen, medveten och positiv judisk identitet möjlig. Av resultatet i denna studie att döma upplever eleverna och föräldrarna i stor utsträckning att man lyckas med detta.

Etnicitet som organiserande princip

Föräldrar, lärare och elever i den här studien betraktar, som tidigare nämnts, den judiska gruppen främst som en etnisk grupp, dvs. en grupp med en gemensam historia och kultur.⁹⁸ Betydelsen av denna etniska gemenskap blir tydlig i mötet mellan judiska elever och andra elever på Vasa Real. Ett slags, vad socialantropologen Tomas Hylland Eriksen kallar, etniska gränsmarkörer uppstår. Det innebär att kulturella skillnader uppfattas som viktiga och görs socialt relevanta i kontakten med andra grupper, i det här fallet icke-judiska elever.⁹⁹ Det handlar om allt från hur verksamhetens organiseras, till exempel med de sammanhållna judiska klasser, koshermatsalen, ledigheten vid de judiska helgerna, till elevernas tal om sig själva som en avgränsad grupp med särskilda egenskaper: ”vi liknar varandra”, ”vi pratar mycket”. Luciafirandet i skolan, som är frivilligt för eleverna i de judiska klasserna och som de allra flesta väljer att inte vara med på, är ett tillfälle då gränsen markeras. Skolavslutningen i synagogan är ett annat.

Etnicitet som organiserande princip på skolan skapar en medvetenhet på gott och ont om elevernas etniska tillhörighet. Organiseringen ger mening till ett etniskt särskiljande med fokus på skillnad. Detta upplevs av eleverna i de judiska klasserna delvis som negativt. De känner sig i vissa sociala sammanhang som gjorda mer annorlunda eller särskilda än vad de är. Benämningen ”judeklassen” skaver och upplevs av några elever som obehaglig. Den kan uppfattas som okej, helt rimlig

⁹⁷ Gordon, Hans & Grosin, Lennart (1976)

⁹⁸ Hylland Eriksen, Thomas (2000)

⁹⁹ Enligt detta synsätt är relationerna mellan olika etniska grupper dynamiska sociala processer, där den etniska identiteten är föränderlig och påverkas av sociala, historiska och politiska processer. Hylland Eriksen, Thomas (2000)

Rapport

2009-10-01
66 (97)

utifrån att de faktiskt går en judisk profil, men steget är inte heller långt till att den uppfattas som mer negativ, där fokus i stället blir på det annorlunda, det som skiljer grupperna åt.

Etnicitet som organiserande princip är en utmaning på så sätt att de etniska skillnaderna riskerar att förstoras på bekostnad av likheterna och det som förenar. Både inom och mellan olika etniska grupper kan likheter och skillnader finnas. Ett sätt att hantera detta är att ge utrymme för reflektion, både för elever i de judiska klasserna och i övriga klasser, samt att underlätta ett naturligt umgänge mellan grupperna. På Vasa Real är den integrerade undervisningen ett sätt att motverka särskiljandet. För både elever och lärare i de judiska klasserna verkar dock det positiva med särskiljandet, i form av sammanhållning i gruppen, överväga de negativa konsekvenserna. Kulturella och sociala gränser måste upprätthållas för att gruppen ska kunna reproduceras, annars minskar gruppens särart. Det är ett pris man är villig att betala.

Judiska studier i teori och praktik

När det gäller ämnet judiska studier ska vi här koncentrera analysen till kursplanen och genomförandet av undervisningen.

Kursplanernas funktion och innehåll har generellt sett förändrats sedan judiska högstadiet skapades och kursplanen i judendom formulerades 1989. Hela styrsystemet har förändrats då kommunerna 1991 övertog statens huvudmannaansvar för skolan. Detta är inget som har gått de ansvariga för judiska högstadiet förbi, men samtidigt tyder denna studie på att anpassningen till de nya kraven inte riktigt fungerat.

Analys av innehållet i kursplanen

Vilka formella krav kan ställas på innehållet och utformningen av kursplanen i judiska studier? I grundskoleförordningen formuleras endast att kursplaner ska innehålla de mål som undervisningen ska sträva mot, samt de mål som eleverna ska ha uppnått i slutet av det femte och det nionde skolåret.¹⁰⁰ I praktiken har dock en vedertagen ordning etablerats genom de kursplaner som regeringen fastställt. De följer alla samma struktur, se vidare nedan.

Av förordning om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun framgår att kursplanen ska innehålla följande delar:

- mål att sträva mot, samt
- mål som eleverna ska ha uppnått det nionde läsåret.¹⁰¹

Kursplanen för judiska studier innehåller rubrikerna Mål, Mål att sträva mot, samt Betygskriterier.¹⁰² Betygskriterier för betygen väl godkänt och mycket väl godkänt

¹⁰⁰ 2 kap., 6§, grundskoleförordningen (1994:1194)

¹⁰¹ Förordning (SKOLFS 2002:8) om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun

¹⁰² Se kursplan i judiska studier, bilaga 6. I dokumentet Guide till betygsnivåer i Judiska studier, bilaga 7, utvecklas vad som krävs för de olika betygen. Likaså förtydligar dokumentet

ska också finnas enligt förordningen om judiska studier, som dock inte föreskriver att de ska finnas i kursplanen.

En fråga är vilken kvalitet kursplanen i judiska studier har. Ger den en korrekt och bra bild/beskrivning av ämnet? Utgör dess innehåll och struktur ett bra underlag för undervisning och betygssättning i ämnet? Frågorna är relevanta ur rättssäkerhetssynpunkt för de elever som läser ämnet. Ett sätt att närma sig dessa frågor är att jämföra kursplanen i judiska studier med kursplaner i andra, jämförbara ämnen, inte på detaljnivå men på en övergripande nivå. Nedan följer en sådan jämförelse. En annan viktig och självklar fråga är hur kursplanens innehåll förhåller sig till hur ämnet och undervisningen faktiskt genomförs. Den analysen görs, i de delar där studien ger underlag om detta, i avsnittet Kursplanen i praktiken - undervisningen.

Strukturen och det övergripande innehållet

Om man jämför strukturen på innehållet i kursplanen i judiska studier med kursplaner i SO-ämnen, geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap, kan man konstatera att dessa skiljer sig på flera punkter. Kursplanen i judiska studier är mycket kortfattad och följer inte samma struktur och rubriker som de andra kursplanerna. Delar som Ämnets syfte och roll i utbildningen, Ämnets karaktär och uppbyggnad, saknas, liksom Bedömningens inriktning. Detta innebär att informationen om själva ämnet, och ämnet satt i ett större sammanhang är mindre utförlig.

Skrivningar om mål

Enligt styrdokumentens intentioner ska mål att sträva mot ange *inriktningen* på undervisningen, eller de *kunskapskvaliteter* som man önskar att eleverna ska utveckla i det specifika ämnet. De syftar till att utgöra utgångspunkter för planeringen av undervisningen.

Antalet mål att sträva mot är i SO-ämnena religionskunskap och historia åtta för respektive ämne. I samhällskunskap är antalet mål att sträva mot nio. I kursplanen för judiska studier formuleras ett mål att sträva mot:

”Ämnet syftar även till att ge Dig insikt i värdet av grundläggande etiska principer i frågor som existensen av gott och ont, rätt och orätt, människosyn, kulturmöten, könsroller, eget ansvarstagande och liknande spörsmål i vilka judendomen kan hjälpa Dig att förstå och fatta egna ställningstaganden.”

En tolkning av detta är att skolan ska sträva mot att eleverna inser värdet av etiska principer där judendom kan vara vägledande. Man kan konstatera att i jämförelse med andra SO-ämnen är detta delvis en annan typ av mål än vad som finns där. I religionskunskap finns ett mål att sträva mot som liknar detta, men med en delvis annan formulering:

Målkriterier hebreiska och judiska studier, bilaga 8, vad som krävs för att nå målen i årskurs sju. Det är dock oklart vilken status dessa skrivelser har i förhållande till de andra betygskriterierna, varför detta inte tagits med i analysen av betygskriterierna här.

Rapport

2009-10-01
68 (97)

”Skolan skall i sin undervisning i religionskunskap sträva efter att eleven utvecklar förståelse av ställningstaganden i religiösa och etiska frågor samt en grundläggande etisk hållning som grund för egna ställningstaganden och eget handlande”¹⁰³

Livsfrågor och livstolkning, etik, tro och tradition är de tre huvudperspektiven i ämnet religionskunskap. Undervisningen i religionskunskap ska som ett av flera mål, sträva mot att eleverna utvecklar förståelse för ställningstaganden och egna etiska ställningstagande, dels utifrån flera religioner men också utifrån andra etiska principer. Målet att sträva mot i judiska studier ger däremot intrycket av att det i ämnet ingår att förespråka judendom och dess etiska principer som vägledning för elevernas individuella och personliga etiska ställningstaganden. Handlar det om värdeöverföring, snarare än kunskapsförmedling? Är värdena och de etiska principerna självklara, eller för man en kritisk diskussion om dem? Kan eleverna ställa sig kritiska till dem eller måste man anamma dem?

Kursplanen formulerar alltså endast ett mål att sträva mot, vilket i jämförelse med kursplaner i andra SO-ämnen är mycket begränsat. Det gör att det finns mycket lite information angående vilka kunskaper och färdigheter som eleverna ska utveckla och som ska ligga till grund för bedömningen och betygssättning. Detta vägs dock delvis upp av att betygskriterierna formulerar konkreta kunskapsområden.

Även när det gäller de andra delarna av kursplanen så följer inte strukturen och rubrikerna det som är gängse i nationella kursplaner. Mål som eleven ska ha uppnått vid det nionde läsåret finns inte formulerade. Istället finns betygskriterier för nivå godkänt, vilket måste tolkas som nyss nämnda. Under rubriken Mål finns en syftestext med en övergripande beskrivning av de kunskapsområden som ämnet handlar om:

”Ämnet syftar till att ge Dig kunskap om:

- a) **Judendom:** Judiska källor, traditioner och handlingar; hebreiska språkets betydelse för judendomen.
- b) **Historia:** Judiska folkets historia i världen; den svenska judenhetens historia.
- c) **Israel:** Landet och staten; judiska folkets samhörighet med Israel.”

Betygskriterier

Kursplanen innehåller kriterier för betygen godkänt, väl godkänt och mycket väl godkänt. I kriterierna formuleras elevens kunskapsprogression utifrån begreppen *beskriva* (betyg godkänt), *förklara/analysera* (betyg väl godkänt) och *förtrogen med/jämföra/härleda* (betyg mycket väl godkänt). Dessa begrepp kan kopplas till läroplanens skrivningar om olika kunskapsformer.¹⁰⁴ I läroplanen beskrivs emellertid att dessa kunskapsformer förutsätter och samspelar med varandra, vilket inte återspeglas i betygskriterierna för judiska studier eftersom kunskapsformerna är uppdelade på olika betygsnivåer. I idealfallet ska på varje betygsnivå finnas kriterier som anknyter till samtliga kunskapsformer. Betygskriterierna i judiska studier illustrerar en tolkning och ett sätt att se på betyg och bedömning som är vanlig i

¹⁰³ Kursplan i religionskunskap.

¹⁰⁴ Lpo 94. På sidan 6, beskrivs kunskapsformerna fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet.

skolan i dag. Denna är dock inte helt i överensstämmelse med Skolverket tolkning av hur betyg ska sättas.

De områden som ovanstående färdigheter/kunskapsformer ska relateras till är de tre områdena 1) den judiska livscykeln från tonåren till döden, 2) judisk historia från första världskriget till nutid med särskild betoning på andra världskriget och förintelsen; den svenska judenhetens historia, samt 3) landet och staten Israel. En fråga är varför endast den judiska historien från första världskriget ska betygsättas. Stämmer det med innehållet i undervisningen i ämnet? Betygen bör sättas utifrån hela ämnets kunskapsinnehåll.

Betygskriterierna innehåller på varje betygsnivå också skrivningar som snarare handlar om elevens uppförande än om kunskap. Kriterier som *deltar i arbetet*, *visar intresse för* och *deltar aktivt, tar initiativ, arbetar självständigt*, ska enligt styrdokumentens intentioner inte vara betygsgrundande.

En annan fråga som uppkommer utifrån betygskriterierna är var gränsen går för religiöst utövande och den icke-konfessionella skolan. Denna fråga har också koppling till frågan om värdeöverföring som uttrycks i mål att sträva mot, se ovan. För de två högsta betygen finns betygs-kriterier som handlar om att eleverna ska redovisa kunskaper inom judisk liturgi, såväl teoretiskt som praktiskt. Judisk liturgi består enligt Judiska församlingen av ”böner och recitationer beskrivna i *siddur*, en judisk bönebok vars namn kan härledas från ordet seder som betyder just ordning.”¹⁰⁵ Att praktiskt redovisa kunskap om judisk liturgi kan rimligtvis inte tolkas på något annat sätt än att eleverna ska kunna framföra böner, t.ex. muntligt. Innebörden av att läsa en bön kan självklart vara olika för olika personer, men det praktiska momentet är problematiskt eftersom kopplingen till elevens personliga tro eller religiösa övertygelse är starkare. Då detta dessutom är kopplat till betyg kan det finnas en press på eleven att genomföra detta. Att inte göra det innebär att man inte kan uppnå ett visst betyg, vilket inte kan anses vara tillåtet inom ramen för den icke-konfessionella undervisningen. Dessa frågor har koppling till momentet Vasa Shabbat och gränsdragningar för den icke-konfessionella skolan. Se vidare under avsnittet om Vasa Shabbat.

Ett kriterium för betyget mycket väl godkänt är:

”Du kan använda hebreiska på ett sätt som befäster dina kunskaper i ämnet”

En fråga är på vilket sätt språkkunskaper i hebreiska utgör grunden för betygssättning i judiska studier. Är det ett villkor att läsa hebreiska för att få gå kursen? Det är väsentligt att betygs-kriterierna i ett ämne endast handlar om det ämnet och inte andra.

Kursplanen i praktiken - undervisningen

Analysen av kursplanen reser ett antal frågor. Men hur ser det ut i praktiken, utifrån intervjuerna och enkäterna i den här studien? Nedan belyses dessa frågor ur de intervjuades perspektiv.

¹⁰⁵ Information på Judiska församlingens hemsida, www.jf-stockholm.org, 2009-04-30.

Rapport

2009-10-01
70 (97)

Vet eleverna vad som krävs?

Av empirin från elevenkäten kan vi konstatera att en klar majoritet av eleverna tycker att lärarna är tydliga med vad de förväntar sig av eleverna i ämnet. Av de elever som fått betyg anser också de allra flesta att de tydligt fått reda på vad som krävs för olika betyg. Bristen på information i kursplanen om vilka kunskaper och färdigheter som är att sträva efter är ingenting som eleverna uppfattar. Lärarna kommunicerar uppenbarligen detta till dem, trots att det inte finns formulerat i kursplanen.

Vilket innehåll betygsätts?

Betygskriterierna indikerar att det i den del som handlar om historia endast är kunskapen om den judiska historien från första världskriget till nutid samt de svenska judarnas historia som betygsätts. Studien visar dock att den judiska historia som studeras i ämnet även behandlar andra historiska tider. T.ex. är medeltidens historia ett tema man studerar i år 8. Det finns alltså en skevhet i betygskriterierna på så sätt att de inte täcker hela innehållet i undervisningen.

Hebreiska

Intervjuerna med lärare och elever visar att det är en fördel att på olika sätt kunna använda hebreiska, eftersom man i vissa moment går till ursprungstexterna. Vid genomförandet av t.ex. Vasa Shabbat läser eleverna texter på hebreiska högt under gudstjänsten. Hebreiska är emellertid inte ett måste, enligt både lärare och elever, då det t.ex. händer att elever befrias från ämnet men fortfarande läser judiska studier.

Värdeöverföring eller kunskapsförmedling?

En fråga i analysen av kursplanen handlar om värdeöverföringen i ämnet, om de värden som förmedlas i undervisningen sågs som självklara eller om man förde en kritisk diskussion om dem. I intervjuer med både elever och lärare, samt i observationerna, framkommer med all tydlighet att reflektion och diskussion är en central del i undervisningen i judiska studier. Eleverna uppfattar att det förväntas av dem att de själva funderar över och tar ställning i existentiella och religiösa frågor som berörs i undervisningen. Lärarna uttrycker att de presenterar ett smörgåsbord av olika sätt att vara jude på, men att eleverna själva måste bestämma vem man vill vara och hur, och om man vill vara jude eller inte. Det är också viktigt att reflektioner och diskussioner utgår från fakta och inte bara blir ett ”tyckande”, menar lärarna.

Just möjligheten till fördjupning, reflektion och diskussion i existentiella frågor verkar vara ett skäl till att eleverna uppskattar ämnet i så stor utsträckning. Den för de flesta gemensamma etniciteten, att man definierar sig som jude, verkar ge en annan utgångspunkt för den här fördjupningen. Undervisningen präglas av ett personligt engagemang hos både lärare och elever. I den nationella utvärderingen av grundskolan 2003 efterlyste eleverna just mer av existentiella frågor i skolan.¹⁰⁶ Denna bristvara verkar tillgodoses och uppskattas i ämnet judiska studier. Judiska studier uppfattas av berörda parter som ett kunskapsämne, som på samma sätt som

¹⁰⁶ Skolverket (2004)

t.ex. religionskunskap syftar till att eleverna ska utveckla en egen etisk hållning för egna ställningstaganden.

Vasa Shabbat och gränsen för den icke-konfessionella skolan

Gränsdragningarna mellan religion, kultur och tradition är svåra, och de är kanske inte heller av så stor vikt ur de judiska elevernas eller föräldrarnas perspektiv. För eleverna som läser judiska studier är det knappast en fråga vilken religion man eventuellt bekänner sig till. Elevernas religiösa, eller sekulära, inriktning (i vilken utsträckning eleverna är praktiserande, sekulär, troende eller ej, reform, konservativ eller ortodox) påverkar enligt den här studien inte heller stämningen i de judiska klasserna på ett negativt sätt.¹⁰⁷

I en minoritetssituation blir de religiösa ritualerna viktiga som kulturbevarande och gränsen mellan vad som är kultur, tradition och religiöst utövande mer flytande. Flera av de intervjuade lärarna och föräldrarna beskriver hur deltagande i gudstjänster, t.ex. vid dödsfall i familjen, är viktigt eftersom det är ett sätt att ”föra vidare” traditioner, vilket i sin tur motiverar att man i ämnet tar med moment i synagogan, t.ex. Vasa Shabbat. Både lärare i judiska studier och föräldrar vill att eleverna/barnen ska känna sig hemma i synagogan för att själva kunna välja att gå dit. Kunskapen om ceremonier i olika gudstjänster uppfattas av vissa också som någonting som judar förväntas kunna. En förälder uttrycker uppfattningen att varje församlingsmedlem bör kunna gå upp och leda en gudstjänst, vilket enligt denna förälder motiverar Vasa Shabbat.

Statsvetaren Karin Borevi sammanfattar syftet med den icke-konfessionella skolan på följande sätt: ”att elever med olika tros- och livsåskådningar ska känna sig fria att gå där. Ingen ska i skolan behöva bli påverkad i en viss konfessionell riktning.”¹⁰⁸ Samtidigt finns en kristen prägel kvar, konstaterar Borevi: ”Man kan konstatera att den svenska skolan ska vara konfessionellt neutral, men att dess undervisning ändå domineras av kunskaper om kristendomen, och att symboler, traditioner och värderingar som har sitt ursprung i den kristna tron fortfarande spelar en stor roll i skolans miljö och verksamhet.”¹⁰⁹

Det kan enligt Borevi uppfattas som en logisk och berättigad följd av den särställning som kristendomen haft historiskt i Sverige, men det kan också uppfattas som ett hinder för det egna religionsutövandet. Det sekulariserade samhället i sig kan också upplevas som en begränsning eller ett hot mot möjligheten att utöva sin tro. Borevi konstaterar att bilden av hur den i vissa avseenden motsägelsefulla icke-konfessionella svenska skolan uppfattas är komplex. Frågan om var gränsen går för religiös kulthandling och tradition med religiöst ursprung sätts på sin spets.

Borevis resonemang känns igen i den här studien, där både föräldrar och skolföreträdare brottas med hur man ska förstå den icke-konfessionella skolan som vissa upplever har en tydlig kristen prägel och ett majoritetsperspektiv. En förälder

¹⁰⁷ Se förklaringar kring judedomens olika inriktningar (reform, konservativ och ortodox) i den judiska ordlistan, bilaga 9.

¹⁰⁸ Borevi, Karin (1997), citat sidan 50.

¹⁰⁹ Ibid. Citat sidan 49.

Rapport

2009-10-01
72 (97)

menar att för icke-kristna, etniska eller religiösa minoriteter kan t.ex. luciafirande uppfattas som konfessionellt.

Ur ett religionsfrihetsperspektiv ska man vara fri både att utöva en religion men också att inte göra det. En väsentlig kärna i den icke-konfessionella skolan är enligt Skolverket att ingen i skolan ska behöva bekänna sig till en viss religion, eller ge uttryck för sin personliga tro. Undervisningen ska läggas upp så att alla elever kan delta. Man kan inte kringgå bestämmelserna om en icke-konfessionell skola genom att säga att ett visst inslag är frivilligt eftersom skolplikten gäller. Därför är det viktigt att hela tiden reflektera över huruvida olika moment innebär att eleverna måste ge uttryck för sin personliga tro så att man inte bygger in en indirekt press på elever att göra detta. I dessa skeden bör försiktighet vara vägledande.

Ingenting hindrar dock att eleverna inom ramen för undervisningen får läsa, lyssna till, analysera och diskutera religiösa texter. Att vid ett studiebesök i en synagoga lyssna till och få se på hur t.ex. en andakt går till, är också möjligt. Det är dock viktigt att tydliggöra syftet med besöket, sätta in det i sitt sammanhang och ge utrymme för reflektion. Det problematiska är när man låter eller uppmanar eleverna att be eller delta i andra aktiviteter av privat bekännelsekaraktär.

Kopplingen mellan tro och religiös handling må, som vi belyser ovan, vara svagare i judendomen än i andra religioner (t.ex. kristendomen) men gränsen måste ändå anses hårfin. När eleverna själva läser böner och håller predikan i en av skolan anordnad gudstjänst i synagogan tolkas detta av det omgivande samhället som religiöst utövande. Att detta är inbyggt som ett mer eller mindre obligatoriskt moment i undervisningen i judiska studier, och som sådant betygsatt, är att överskrida gränsen för vad som är tillåtet inom den icke-konfessionella skolan enligt Skolverkets bedömning. Det är inte det offentliga skolväsendets uppgift att ge kunskaper om religion i en sådan utsträckning att eleverna i allt väsentligt ska kunna utöva religiösa ceremonier eller riter. Denna kunskap får elever i det offentliga skolväsendet tillägna sig på annat sätt.

Betygsfrågan

Möjligheten att ge betyg i ämnet judiska studier beskrivs av majoriteten av de intervjuade skolföreträdarna i den här studien som en förutsättning för att man ska kunna motivera elever att läsa ämnet och för att de ska välja att gå på judiska högstadiet på Vasa Real. Utan betyget inget judiskt högstadium, menar man. Och utan ett judiskt högstadium hotas det judiska livet i Stockholm, lite hårddraget. Samtidigt uttrycker vissa elever i den här studien att betyget i judiska studier inte är anledningen till att man läser ämnet, men att det är ”ett plus”. Detta kan tyckas vara en paradox. Men även om betyget i sig inte är huvudsakligt skäl till att läsa judiska studier uppfattar elever, lärare och föräldrar att den extra ansträngning som det innebär att läsa ett extra ämne inte ska straffa sig utan snarare ge möjlighet till en belöning.

Skolverkets statistisk visar att 57 procent av eleverna i de judiska klasserna höjer sitt meritvärde med hjälp av betyget i judiska studier, de flesta med 5 poäng. För

enstaka elever kan möjligheten att komma in på ett eftertraktat program på någon av de mest eftertraktade skolorna öka.

Den principiella problematiken kvarstår emellertid. Betyg i judiska studier innebär en möjlighet till en fördel för eleverna. Att läsa judiska studier innebär samtidigt, såsom ämnet nu är upplagt, en risk för eleverna att de kanske inte orkar eller klarar att prestera i de andra ämnena.

Judiska studier och Judiska högstadiet utmanar föreställningar om en likvärdig skola

Diskussionen om hur man ska organisera utbildning i ett samhälle som är etniskt, kulturellt och religiöst heterogent har varit och är intensiv i Sverige. Inte minst gäller detta frågan om konfessionella fristående skolor.

Ett mål inom det offentliga skolväsendet är att utbildningen ska vara likvärdig oavsett var i landet den anordnas.¹¹⁰ Det innebär inte att undervisningen ska utformas likadant överallt. Hänsyn ska tas till elevernas olika förutsättningar och behov.¹¹¹

Flera forskare, bl.a. pedagogen Guadalupe Francia, har beskrivit hur skolan från mitten och 1900-talet och fram till i dag utvecklats från en enhetsskola, utifrån politiska ideal om jämlikhet, till en mångfaldsskola.¹¹² Likvärdighet är målet för mångfaldsskolan, men vägen dit kan se olika ut, medan enhetsskolan lite förenklat kan beskrivas som att ”göra på samma sätt”. Kritiker av den på jämlikhetsideal byggda enhetsskolan menar att denna paradoxalt nog hindrade skolframgång för de etniska minoriteterna, marginaliserade minoriteternas syn på uppfostran och gav endast utrymme för ett sätt att vara en jämlik människa - den som utgick från ett svenskt ideal/norm.¹¹³

Ämnet judiska studier och judiska högstadiet utmanar föreställningen om en likvärdig skola. I diskussionen såg kritikerna, när försöksverksamheten med det judiska högstadiet inleddes ”kultursegregation” som ett hot och någonting som stred mot de grundläggande principerna i svensk skola. Skolan ska vara en social mötesplats för elever med olika etnicitet, social och religiös tillhörighet, och detta befarades försvåras av att de judiska eleverna skulle organiseras i egna klasser. Samma argument har använts av kritiker i diskussionen om fristående skolor, och i synnerhet om konfessionella fristående skolor, där dessa skolor befarades öka segregationen i samhället.¹¹⁴ För den judiska gruppen finns emellertid speciella förutsättningar. Integration på det samhälleliga planet är generellt sett inte ett problem, som flera av de intervjuade personerna i den här studien påpekar. Den judiska minoriteten är förhållandevis välintegrerad och en stor del har dessutom levt i Sverige i flera generationer.¹¹⁵ Utgångspunkten är istället att motverka total

¹¹⁰ 1 kap., 2 § skollagen (1985:1100) samt Lpo 94.

¹¹¹ Skolan har ett särskilt ansvar för elever som har svårt att nå målen för utbildningen.

¹¹² Francia, Guadalupe (2007)

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Roth, Hans Ingvar (1998)

¹¹⁵ Andersson, Daniel (2005:354)

Rapport

2009-10-01
74 (97)

assimilering. Annars riskerar gruppens kultur att försvinna, menar flera av de intervjuade i denna studie.

Frågan om judiska studier ska vara ett eget, betygsatt ämne har varit både en känslig politisk fråga och en praktisk fråga att lösa. Trots en principiell likvärdighetsproblematik och politisk tvekan har regeringen valt att gå den judiska gruppen till mötes genom att formulera förordningen om judiska studier i Stockholm, som är en unik konstruktion. I diskussionen om judiska studier kan man urskilja ett självklart rättighetsperspektiv, där den judiska minoriteten åberopar sin status som nationell minoritet och att Sverige förbundit sig att skydda den judiska minoritetens språk, kultur, tradition och religion. De särskilda rättigheterna, dvs. att judiska studier är ett eget ämne som betygsätts, blir ett erkännande av minoritetens behov och särart. Statens (regeringens och Skolverkets) perspektiv i diskussionen, att dessa särskilda rättigheter ska rymmas inom de nationella ramar som finns för utbildningen, och att de gör det, krockar med detta behov av erkännande.

Likvärdighet – inom och mellan olika minoriteter

Det finns i Sverige i dag möjlighet att inom de ordinarie ramarna för skolan fördjupa undervisningen i ett ämne mot t.ex. en judisk profil. Ämnet judiska studier på Vasa Real är emellertid något mer än en sådan fördjupning. Mervärdet består främst i att det är ett eget ämne och som sådant betygsatt. Om särlösningar för olika minoriteter är något som kan rymmas och vara önskvärt inom det offentliga skolväsendet är en relevant fråga hur särlösningarna ska få skilja sig åt inom en nationell minoritet i olika delar av landet, och mellan olika nationella minoriteter. Att eleverna på Vasa Real i Stockholm kan studera och få betyg i ämnet judiska studier gör dem unika. Det är någonting som inga andra elever i grundskolan i Sverige kan få, varken tillhörande den judiska minoriteten eller andra minoriteter (i andra, motsvarande ämnen). Jämförbar är emellertid den särlösning som samerna har genom sameskolan och ämnet samiska, som kan anordnas inom ramen för sameskolan, integrerad samisk undervisning men också inom ramen för modersmålundervisningen. Samiska är således också ett ämne som inte alla elever i landet kan läsa och få betyg i. Detsamma gäller ämnet modersmål. I den här studien jämför och liknar skolföreträdare och föräldrar judiska studier med samiska och modersmål. De anser att judiska studier på samma grunder som dessa ämnen ska vara ett eget ämne som betygsätts. Dessa ämnen (samiska och modersmål) är emellertid tillgängliga och möjliga att läsa för en betydligt större och geografiskt mer spridd elevgrupp än den som kan läsa judiska studier, dvs. eleverna på Vasa Real.

Skolverkets slutsatser

Denna studie visar att genomförandet av ämnet judiska studier är präglad av de ursprungliga intentionerna med försöksverksamheten med judiska högstadielklasser i början av 1990-talet. Detta gäller såväl organisering av som innehållet i ämnet. Jämkningsen av ämnen för att göra plats för judiska studier (och hebreiska) riskerar emellertid att leda till att undervisningstiden i vissa ämnen (slöjd, musik och bild)

underskrider det som är tillåtet. Undervisningen i judiska studier uppfattas som välfungerande och uppskattas av både elever och föräldrar. Eleverna är generellt sett studiemotiverade och har höga betyg i såväl judiska studier som andra ämnen. Kunskapen som förmedlas i judiska studier ger eleverna verktyg att förhålla sig till den judiska identiteten med. Såväl elever som lärare och föräldrar uppfattar att kunskapen bidrar till att elevernas judiska identitet stärks, vilket är syftet med verksamheten.

I analysen av kursplanen och betygskriterier i judiska studier har Skolverket emellertid identifierat ett antal brister och problem:

- Kursplanen har inte fastställts av Utbildningsnämnden, vilket är ett problem ur styrnings- och rättssäkerhetssynpunkt.
- I jämförelse med nationella kursplaner i andra ämnen är kursplanen i judiska studier mycket kortfattad och följer inte samma struktur och rubriker. Kursplanen innehåller endast ett mål att sträva mot och detta mål är problematiskt då skrivningen indikerar en glidning mot "värdeöverföring" i judendom snarare än kunskap om densamma.
- I betygskriterierna för judiska studier är kunskapsformerna, t.ex. att eleven ska kunna *beskriva, förklara/analysera* osv., uppdelade på olika betygsnivåer. Enligt Skolverkets tolkning av styrdokumenterna ska på varje betygsnivå finnas kriterier som anknyter till samtliga kunskapsformer.
- De kunskapsområden som finns i betygskriterierna täcker inte hela innehållet i undervisningen i ämnet.
- Betygskriterierna innehåller på varje betygsnivå skrivningar som snarare handlar om elevens uppförande än om kunskap. Kriterier som *deltar i arbetet, visar intresse för och deltar aktivt, tar initiativ, arbetar självständigt*, ska enligt styrdokumentens intentioner inte vara betygsgrundande.
- För de två högsta betygen finns betygskriterier som handlar om att eleverna ska redovisa kunskaper inom judisk liturgi (dvs. böner och recitationer beskrivna i den judiska böneboken siddur), såväl teoretiskt som praktiskt (t.ex. Vasa Shabbat). Detta är inte förenligt med kravet på att undervisningen ska vara icke-konfessionell.
- Ett betygskriterium i judiska studier handlar om att eleverna ska kunna använda hebreiska. Detta är ett problem eftersom betygskriterierna i ett ämne endast ska handla om det ämnet. Annars finns en risk för att elevernas kunskaper i ett ämne betygsätts i flera ämnen.
- Ett sätt att säkerställa kvaliteten i kursplanen och betygskriterierna i judiska studier är att dessa fastställs av Skolverket, efter samråd med experter i ämnet. Det skulle vara möjligt att inkludera judiska studier i den revidering som för tillfället pågår av de nationella kursplanerna i grundskolan, så att kursplanen i judiska studier får samma nya struktur och betygsskala som övriga ämnen.

Rapport

2009-10-01

76 (97)

Betyg i judiska studier innebär en möjlighet till en fördel för eleverna. I praktiken ger dock inte betyget i judiska studier ett stort antal elever fördelar vid antagningen till gymnasieskolan. Det principiella problemet kvarstår emellertid oförändrat sedan förordningen utfärdades 2001. Att eleverna på Vasa Real i Stockholm är de enda i landet som kan läsa och få betyg i ämnet strider mot skollagens krav på att utbildningen i det offentliga skolväsendet ska vara likvärdig oavsett var i landet den anordnas.

Skolverket konstaterar att minoriteternas behov och önskemål om särlösningar krockar med kravet på att skolan ska vara likvärdig och strävan efter ett sammanhållet skolsystem. Sverige har ratificerat internationella konventioner som rör nationella minoriteters rättigheter. Deras rättigheter har stärkts under senare år. De nationella minoriteternas önskan om anpassning av undervisningen för sina barn och ungdomar, oavsett om detta kan ske inom ramen för eller utanför gängse ramar och förordningar, kan utifrån det perspektivet vara rimliga att tillmötesgå. I vilken utsträckning detta görs är enligt Skolverkets uppfattning ytterst en politisk fråga.

Förordningen om judiska studier går ut den 30 juni 2010, varefter ett nytt beslut i frågan är att vänta. Skolverket vill i det här sammanhanget påpeka det problematiska med tillfälliga, tidsbegränsade lösningar. Det skapar en osäkerhet för dem som är berörda (skola, elever och föräldrar) om vilka ramar som gäller för verksamheten.

Referenser

- Andersson, Daniel & Peste, Jonathan. (2008) *Judisk mosaik. Introduktion till judisk religion, kultur och tradition*. Malmö: Studentlitteratur.
- Andersson, Daniel. (2005:354) *Judendom och judenhet i Sverige. Integration och traditionsbevarande*. I Andersson, Daniel & Åke Sander. (red.) *Det mångreligiösa Sverige : ett landskap i förändring*. Lund: Studentlitteratur.
- Borevi, Karin. (1997) *Religion i skolan*. I Karlsson, Pia & Svanberg, Ingvar. (red.) *Religionsfrihet i Sverige. Om möjligheten att leva som troende*. Lund: Studentlitteratur.
- Delegationsordning för utbildningsnämnden (2008). *Uppdaterad med ändringar till och med december 2008*. Utbildningsförvaltningen Stockholms stad.
- Dencik, Lasse. (1993) *Hemma i hemlösheten*. I Jakubowski, Jackie (red.) *Judisk identitet*. Stockholm: Natur och kultur.
- Dencik, Lasse & Marosi, Karl. (2006) *Mer kultur, mindre religion*. I *Judisk Krönika*, nr 1 2006.
- Ds 2009:25. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*.
- Francia, Guadalupe. (2007) *Religiösa friskolor – en fråga om rättvisa*. I Berglund, Jenny & Larsson, Göran. (red.) *Religiösa friskolor i Sverige*. Pozkal: Studentlitteratur.
- Gordon, Hans & Grosin, Lennart. (1976 [1973]) *Den dubbla identiteten. Judars anpassningsmönster i historisk och psykologisk behysning*. Göteborg: Korpen
- Hammarberg, Lena & Mattsson, Kerstin. (1991) *Judiska högstadiet. En utvärdering av försöksverksamhet med judiskt högstadium vid Ablströmska skolan okt 1990 – jan 1991*. Rapporten från Stockholms Skolor (1991:3) Stockholms skolor central förvaltning
- Hylland Eriksen, Thomas. (2000[1993]) *Etnicitet och nationalism*. Nora: Nya Doxa
- Ilicki, Julian. (1993) *Judiskhet som nationalitet*. I Jakubowski, Jackie (red.) (1993) *Judisk identitet*. Stockholm: Natur och kultur.
- Länsskolnämnden i Stockholms län. (1990 a) *Om försöksverksamheten vid Ablströmska skolan*. Dnr 410-0451/89.
- Länsskolnämnden i Stockholms län (1990 b) *Fastställande av kursplaner i hebreiska och judendoms kunskap för judiska högstadieklasser i Ablströmska skolan*, Stockholm. Dnr 410-0451/89.
- Prop. 1998/99:143. *Nationella minoriteter i Sverige*.
- Roth, Hans Ingvar. (1998) *Den mångkulturella parken*. Stockholm: Skolverket.

Rapport

2009-10-01
78 (97)

Scharfstein, Sol. (2002) *Judisk historia 1. Från patriarkerna till förvisningen från Spanien*. Borgå: Hillelförlaget

Scharfstein, Sol. (2002) *Judisk historia 2. Från renässansen till 2000-talet*. Borgå: Hillelförlaget

Skolverket (2004) *Nationella utvärderingen av grundskolan 2003*. Sammanfattande huvudrapport. Rapport 250.

Stockholms skolor, central förvaltning. (1989) *Fastställande av kursplaner i hebreiska och judendomskunskap*. Elevbyrån. Dnr 89-651/637:6

Utbildningsdepartementet (1999) *Ansökan angående tillgodoräkning av betyg i ämnen hebreiska och judiska studier vid intagningen till gymnasieskolan*. Regeringsbeslut. Dnr U1998/2003/S

Vedung, Evert. (1991) *Utvärdering i politik och förvaltning*. Lund: Studentlitteratur

Lagar och förordningar

Skollagen (1985:1100)

Förordning (SÖFS 1988:79) om försöksverksamhet med judiska högstadielklasser vid grundskola i Stockholm

Förordning (SKOLFS 1991:20) om försöksverksamhet med judiska högstadielklasser vid grundskolan i Stockholm

Grundskoleförordningen (1994:1194)

Sameskolförordningen (1995:205)

Förordning (SKOLFS 2002:8) om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun

Förordning (SKOLFS 2004:16) om fortsatt giltighet av förordningen (SKOLFS 2002:8) om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun

Förordning (SKOLFS 2007:14) om dels fortsatt giltighet av förordning (SKOLFS 2002:8) om judiska studier i grundskolan i Stockholms kommun, dels ändring i samma förordning

Europeiska konventionen om skydd för nationella minoriteter. Prop. 1998/99:143
Bilaga 2

Europarådet (1995) Den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna: översättning av konventions- och protokolltexterna.

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, Lpo 94

Kursplan för modersmål

Kursplan för religionskunskap

Övrigt material

Brev från Judiska Församlingen 20 mars 2000, dnr U2000/1371/S

Brev från Jan Björklund, 6 april 2000, dnr U2000/1371/S

Brev från Judiska Församlingen 19 juni 2000, dnr U2000/1371/S

Brev från Judiska Församlingen 22 september 2000

Brev från Judiska Församlingen 23 november 2000

Brev från Jan Björklund 28 februari, dnr U2000/1371/S

Brev från skolminister Wärnersson, 16 oktober 2000, dnr U2000/1371/S
Remiss till Skolverket 23 april 2001, dnr U2000/4452/S, U2001/1022/S

Yttrande av Skolverket, 21 maj 2001, dnr 2001:1870

Hemsidor

www.stockholm.se/vasareal (2008-05-16)

www.glamsta.se (2009-09-04)

www.hillel.nu (2009-01-13)

www.sameskolstyrelsen.se (2009-09-04)

www.jf-stockholm.org (2009-04-30)

<http://www.gymnasicintagning.se/files/intresslut09.htm>. (uppdateringen 2009-07-03)

Rapport

2009-10-01
80 (97)

Bilaga 1

Metod

Skolverket har använt följande metoder i genomförandet av regeringsuppdraget om judiska studier i Stockholms kommun.

Intervjuer

Skolverket har genomfört intervjuer med olika grupper som bedömdes ha information om verksamheten. Intervjuerna har haft karaktären av halvstrukturerade intervjuer utifrån en intervjuguide som sammanställts i förväg av Skolverket.¹¹⁶ Anpassningar i intervjuguiden har gjorts utifrån de olika intervjugrupperna.

En intervjugrupp har varit ”skolföreträdare”. I den ingår rektor, fyra lärare i judiska studier (varav en är profilansvariga lärare och en är före detta profilansvariga som numera är pensionerad), tre lärare som undervisar i och är klassföreståndare i judiska klasser (varav en är studie- och yrkesvägledare), en lärare som har några elever från de judiska klasserna i språk, ytterligare fyra lärare (vara en arbetar i stödverksamheten Studion, en även är fritidsassistent i uppehållsrummet och två har haft undervisning i judiska klasser tidigare), samt kurator och skolsköterska. En företrädare för judiska församlingen har även intervjuats.

Intervjuerna genomfördes enskilt med varje person, med några undantag på Vasa Real, under perioden oktober 2008 till februari 2009. Urvalet av intervju personer gjordes i samråd med rektor och profilansvariga lärare. Intervjuerna varade mellan 40 minuter och 90 minuter.

Eleverna i de judiska klasserna intervjuades i grupper om fyra personer, två pojkar och två flickor i varje grupp med undantag av en grupp som endast var tre personer (två pojkar och en flicka). Eleverna valdes ut av profilansvariga lärare utifrån Skolverkets önskemål om att dessa skulle representera så många olika åsikter som möjligt, t.ex. utifrån elevernas olikhet i bakgrund (religiös inriktning, nationalitet, klass), studieprestation/motivation, tid i Sverige om o.s.v. Två grupper i respektive klass (7, 8 och 9) intervjuades. Sammanlagt genomförde Skolverket sex gruppintervjuer med 23 elever, 12 pojkar och 11 flickor. Intervjuerna genomfördes på Vasa Real under december 2008 till januari 2009, och varade i cirka 45-60 minuter. Elevernas föräldrar informerades i ett brev där de ombads ge sitt medgivande till att deras barn intervjuades.¹¹⁷

Skolverket intervjuade fem föräldrar enskilt. Föräldrarna valdes ut av profilansvariga lärare utifrån Skolverkets önskemål om att dessa ur olika hänseenden skulle representera en mångfald (religiöst/icke-religiös inriktning, föräldrar vars barn gått på Hillelskolan och de som inte gjort det, föräldrar vars barn migrerat till Sverige under barnens skoltid). Ett e-brev gick också ut till

¹¹⁶ Se intervjuguide bilaga 2.

¹¹⁷ Se brev till föräldrar bilaga 3.

samtliga föräldrar med en förfrågan om att delta i undersökningen. Detta resulterade i att två föräldrar hörde av sig, varav en intervjuades. Intervjuerna genomfördes på personernas arbetsplatser eller på Skolverket och varade i 45-90 minuter.

Utöver dessa intervjugrupper hade Skolverket även ambitionen att intervju företrädare på Utbildningsförvaltningen. Då varken nu ansvariga eller tidigare ansvariga ansåg sig ha tillräcklig kunskap om verksamheten i de judiska klasserna har en sådan intervju inte kunnat genomföras. Företrädare för utbildningsförvaltningen har dock varit behjälpliga när det gäller att söka i stadens arkiv.

Vidare hade Skolverket också ambitionen att intervju före detta elever i de judiska klasserna, alltså elever som hade sin skoltid i de judiska klasserna en tid bakom sig. Efter försök att genom uppgifter från skolan få kontakt med ett antal före detta elever, samt genom personliga kontakter, lyckades Skolverket emellertid endast få kontakt med två före detta elever som ställde upp på intervju. Intervjuer genomfördes men antalet informanter i den här gruppen bedömdes vara för få för att några slutsatser skulle kunna dras utifrån den empiri som framkom här.

Enkäter

För att kunna ta del av fler elevers synpunkter än de som intervjuades fick eleverna i samtliga judiska klasser svara på en enkät.¹¹⁸ Enkäten innehöll några frågor med fasta svarsalternativ om undervisningen, mål, betyg och krav i ämnet judiska studier, samt två öppna frågor angående vad man tycker om ämnet och vad man tycker om att gå i judisk klass. Eleverna besvarade enkäterna i klassrummet på lektionstid (i judiska studier), och dessa delades ut och samlades in av Skolverket på plats. Detta skedde i november till december 2008.

Enkäten besvarades av 69 elever i årskurs 7, 8, och 9. 14 elever besvarade inte enkäten. Detta berodde på att eleven inte var närvarande på lektionen, eller att eleven av andra skäl inte kunde eller ville besvara enkäten. Sammanfattningsvis ger detta en svarsfrekvens på 83 procent.

Dokumentanalys

Skolverket har tagit del av och analyserat kursplanen och betygskriterier i judiska studier.¹¹⁹

Observationer

Skolverket genomförde totalt sex klassrumsobservationer i ämnet judiska studier i syfte att få en bild av undervisningen och innehållet i ämnet. Dessa genomfördes under november 2008 till januari 2009. Skolverket närvarade även på Vasa Shabbat, som är ett moment i judiska studier, i december 2008, samt deltog i en

¹¹⁸ Se enkäten i bilaga 4, samt svarssammanställning i bilaga 5.

¹¹⁹ Se kursplanen i judiska studier bilaga 6.

Rapport

2009-10-01

82 (97)

minnesceremoni i Stora Synagogan i Stockholm över förintelsens offer i januari 2009.

Statistisk analys

Antalet elever på judiska högstadiet eller som läser judiska studier kan inte urskiljas i Skolverkets årliga statistik över antalet elever i grundskolan. Den omfattar uppgifter om elevantal per skola, årskurs och kön, men inte elevantal i olika ämnen eller klasser. Däremot kan elevgruppen särredovisas i den årliga statistiken över elever med slutbetyg från grundskolan genom att gruppen är den enda som har betyg i ämnena judiska studier och hebreiska. I betygsstatistiken finns uppgifter om betyg per ämne och uppgifter om föräldrars utbildningsbakgrund, elevens och föräldrarnas födelseland samt program i gymnasieskolan läsåret efter att grundskolan avslutades.¹²⁰ I beskrivningen i denna rapport av elevutvecklingen, elevernas familjebakgrund och betygsresultat är det statistiken över grundskolans slutbetyg som använts.¹²¹

¹²⁰ Alla uppgifter är skyddade av statistiksekretess och kan enbart användas för statistiska sammanställningar där ingen enskild kan urskiljas.

¹²¹ En statistikprodukt inom Sveriges officiella statistik med Skolverket som statistikansvarig myndighet.

Bilaga 2

Intervjuguide

Följande är en intervjuguide till lärare i judiska studier. Denna omarbetades något i intervjuer med andra skolföreträdare, elever och föräldrar.

Din bakgrund

Kan du kort beskriva din yrkesbakgrund och vad du arbetar med på Vasa Real?

Verksamhetens bakgrund

Vad är mål och syfte med verksamheten i de judiska klasserna i dag? Har det förändrats sedan starten (eller så länge du varit med)? Vad är mål och syfte med judiska studier?

Verksamhetens genomförande

Hur skulle du beskriva ämnet judiska studier?

Varför är det viktigt att Judiska studier är ett eget ämne som betygssätts?

Hur skulle du beskriva undervisningen i judiska studier?

Kursplanen: Hur togs kursplanerna fram? Hur såg kontakterna med skolstyrelsen ut? Hur resonerade och resonerar ni om innehållet i kursplanen – vilket innehåll är särskilt viktigt?

Hur har ni fått in ämnet i timplanen? Hur hanterar ni att eleverna är lediga på de judiska helgerna?

Hur resonerar ni om religionens plats i studierna, och om gränsdragningar för en icke-konfessionell skola? Kan du ge exempel? Vasa Real-gudstjänsten – vad är syftet med den? Hur ser kontakterna med Judiska församlingen ut?

Varför är eleverna som läser judiska studier organiserade i egna klasser? Vilka fördelar och nackdelar ser ni med det?

Hur/vem är en bra lärare i judiska studier? Hur ser tillgången på kvalificerade lärare ut (som har pedagogiska- och ämneskunskaper)?

Israelresan – vad är syftet med den?

Hur förhåller sig ämnet hebreiska till ämnet judiska studier? Måste man läsa hebreiska för att läsa judiska studier?

Rapport

2009-10-01

84 (97)

Resultatet och eleverna

Hur ser elevernas studieresultat ut? Hur har elevgenomströmningen sett ut över tid?

Kan du säga något om elevernas bakgrund när det gäller klass, könsfördelning, etnicitet/nationalitet och från vilka skolor de kommer?

Vad tyckte eleverna om Judiska högstadiet och ämnet Judiska studier?

Hur tycker du att eleverna klarar den utökade skolgången? Har de behov av stöd?

Hur ser kontakten/relationerna mellan de judiska eleverna och andra elever på skolan ut?

Judiska studiers betydelse för eleverna

Vilken betydelse har det för eleverna att läsa judiska studier?

Hur skulle du beskriva de judiska elevernas skolgång på Vasa Real jämfört med de andra eleverna på skolan?

Vilken betydelse har judiska studier för elevernas fortsatta studier i gymnasieskolan och annan utbildning?

Judisk identitet

Hur skulle du beskriva ungdomars judiska identitet i Sverige/Stockholm idag?

Vilken betydelse har utbildningen på Vasa Real för den judiska gruppen i Stockholm/Sverige?

Avslutande frågor om framtiden

Hur ser du på framtiden för genomförandet av ämnet Judiska studier? Vilka alternativ finns till den nuvarande ordningen?

Ser du några risker med den särställning som Judiska studier har, och den fördel eleverna har genom att de får betyg i ett ämne mer än andra elever? Fördelar?

Hur ser du på möjligheten för olika etniska-, språkliga- eller religiösa grupper i Sverige att utbilda sig i gruppens kulturspecifika ämnen? Vad har det för betydelse i ett större samhällsperspektiv?

Bilaga 3

2008-11-11

Till målsmän för elever i de judiska klasserna på Vasa Real i Stockholm

Skolverket har fått i uppdrag av regeringen att genomföra en utvärdering av ämnet judiska studier vid Vasa Real. Uppdragets exakta lydelse är ”utvärdera målen för och genomförandet av ämnet judiska studier i Stockholms kommun samt undersöka effekterna på antagningen till gymnasieskolan för berörda elever.” Uppdraget ska redovisas senast den 1 oktober 2009.

Bakgrunden till uppdraget är att undervisningen i ämnet judiska studier vid Vasa Real bedrivs med stöd i en särskild förordning. Förordningen ger kommunens skolstyrelse rätt att självständigt fastställa kursplan och betygskriterier för ämnet, en rätt som annars tillfaller regeringen. Med utvärderingen vill regeringen nu få information om hur detta och verksamheten har genomförts.

Utvärderingen innebär att vi kommer att finnas på skolan av och till under november till januari månad för att delta i lektioner och samtala med lärare, annan skolpersonal och elever. Vi samarbetar med de ansvariga på skolan för att detta ska kunna genomföras på ett så bra sätt som möjligt och för att vi ska kunna fånga in så många synpunkter som möjligt om verksamheten. För att eleverna ska kunna delta i gruppsamtal och svara på vår enkät krävs målsmans godkännande. Vi bifogar här ett dokument där ni kan ge ert medgivande till detta. Elevernas deltagande är självklart frivilligt. Vi kommer också att kontakta några föräldrar för att få ta del av erfarenheter och synpunkter.

Har ni frågor rörande utvärderingen, funderingar eller synpunkter på verksamheten i de judiska klasserna är vi tacksamma för kontakt!

Med vänlig hälsning

Anna Mannikoff, projektledare
Tfn: 08-52 73 33 18,
Mobil: 0733-77 33 18

Ann Frisell Ellburg
Tfn: 08-52 73 34 13
Mobil: 0733-77 34 13

i samarbete med
Gunnar Wohlin, rektor

Ricky David, profilansvarig

Bilaga 4

Enkät om Judiska studier

1. Jag är	1 ☐ Flicka
	2 ☐ Pojke
2. Jag går i årskurs	1 ☐ 7*
	2 ☐ 8*
	3 ☐ 9
3. Innan jag gick på Vasa Real gick jag på: (Skolans namn)

*Om du går i årskurs 7 eller 8 ska du inte svara på frågorna om betyg. Vid dessa frågor (5b-c) markerar du ”åk 7 eller 8” som svar.

4. Frågor om lärarna och undervisningen i judiska studier	Stämmer mycket bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer mycket dåligt	
	1	2	3	4	
a) Om jag har synpunkter och förslag i ämnet tas de på allvar av läraren.	☐	☐	☐	☐	
b) Läraren uppmuntrar oss elever att reflektera och tänka kritiskt i ämnet.	☐	☐	☐	☐	
c) Läraren och eleverna diskuterar tillsammans vad undervisningen i ämnet ska handla om.	☐	☐	☐	☐	
5. Frågor om mål och betyg i judiska studier	Stämmer mycket bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer mycket dåligt	Åk 7 eller 8
	1	2	3	4	5
a) Läraren är tydlig med vad hon/han förväntar sig av oss i ämnet.	☐	☐	☐	☐	
b) Vi får tydligt reda på vad vi ska klara för att få olika betyg i ämnet.	☐	☐	☐	☐	☐
c) Läraren ger mig rättvisa betyg i ämnet.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Användning av judiska studier	Stämmer mycket bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer mycket dåligt	
	1	2	3	4	
Jag har användning av mina kunskaper i ämnet judiska studier i min vardag.	☐	☐	☐	☐	

7. Lärarens krav på mig i judiska studier är...	1 ☐ För låga
	2 ☐ Lagom
	3 ☐ För höga

8. Var tror du att du lärt dig det mesta av vad du kan i ämnet?	1 ☐ Nästan allt genom skolarbetet
	2 ☐ Det mesta genom skolarbetet
	3 ☐ Ungefär lika mycket vid sidan av skolarbetet som genom skolarbetet
	4 ☐ Det mesta vid sidan av skolarbetet
	5 ☐ Nästan allt vid sidan av skolarbetet

Nedan följer några öppna frågor där du själv formulerar dina svar.
Du får gärna skriva vid alla frågor men måste inte göra det.

9. Om ämnet judiska studier
a) Vad tycker du om ämnet judiska studier? Motivera ditt svar.
<hr/> <hr/>
b) Det har varit bra att...
<hr/> <hr/>
c) Det har varit dåligt att...
<hr/> <hr/>

Rapport

2009-10-01

88 (97)

10. Om judiska klasser

a) Hur tycker du att det är att gå i en judisk klass? Motivera ditt svar.

b) Det har varit bra att...

c) Det har varit dåligt att...

11. Övrigt

Något du vill tillägga?

Stort tack för dina svar!

Bilaga 5

Sammanställning av svar på enkät till elever vid de judiska klasserna på Vasa Real

Enkäterna besvarades i november/december 2008, i klassrummen under skoltid. Enkäten besvarades av 69 elever i årskurs 7, 8 och 9. 14 av eleverna i de judiska klasserna besvarade inte enkäten.

4a. Om jag har synpunkter och förslag i ämnet tas de på allvar av läraren.

	Stämmer mycket bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer mycket dåligt	Ej svar	Total
Antal	42	26	0	0	1	69
Procent	61	38	0	0	1	100

4b. Läraren uppmuntrar oss elever att reflektera och tänka kritiskt i ämnet.

	Stämmer mycket bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer mycket dåligt	Ej svar	Total
Antal	48	17	3	0	1	69
Procent	70	25	4	0	1	100

4c. Läraren och eleverna diskuterar tillsammans vad undervisningen i ämnet ska handla om.

	Stämmer mycket bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer mycket dåligt	Ej svar	Total
Antal	39	23	5	1	1	69
Procent	57	33	7	1	1	100

5a. Läraren är tydlig med vad hon/han förväntar sig av oss i ämnet.

	Stämmer mycket bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer mycket dåligt	Ej svar	Total
Antal	27	32	6	0	4	69
Procent	39	46	9	0	6	100

Rapport

2009-10-01
90 (97)**5b. Vi får tydligt reda på vad vi ska klara för att få olika betyg i ämnet. (Enb åk 9)**

	Stämmer mycket bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer mycket dåligt	Ej svar	Total
Antal	14	8	3	0	0	25
Procent	56	32	12	0	0	100

5c. Läraren ger mig rättvisa betyg i ämnet. (Enb åk 9)

	Stämmer mycket bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer mycket dåligt	Ej svar	Total
Antal	16	7	1	0	1	25
Procent	64	28	4		4	100

6. Jag har användning av ämnet judiska studier i min vardag.

	Stämmer mycket bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer mycket dåligt	Ej svar	Total
Antal	27	26	12	1	3	69
Procent	39	38	17	1	4	100

7. Lärarens krav på mig i judiska studie är...

	För låga	Lagom	För höga	Ej svar	Total
Antal	2	58	8	1	69
Procent	3	84	12	1	100

8. Var tror du att du lärt dig det mesta av vad du kan i ämnet?

	Nästan allt genom skolarbetet	Det mesta genom skolarbetet	Ungefär lika mycket vid sidan av skolarbetet som genom skolarbetet	Det mesta vid sidan av skolarbetet	Nästan allt vid sidan av skolarbetet	Ej svar	Total
Antal	9	33	20	3	1	3	69
Procent	13	48	29	4	1	4	100

Bilaga 6

Judiska studier

Mål

Ämnet syftar till att ge Dig kunskap om:

- a) **Judendom:** Judiska källor, traditioner och handlingar; hebreiska språkets betydelse för judendomen.
- b) **Historia:** Judiska folkets historia i världen; den svenska judenhetens historia.
- c) **Israel:** Landet och staten; judiska folkets samhörighet med Israel.

Mål att sträva mot

Ämnet syftar även till att ge Dig insikt i värdet av grundläggande etiska principer i frågor som existensen av gott och ont, rätt och orätt, människosyn, kulturmöten, könsroller, eget ansvarstagande och liknande spörsmål i vilka judendomen kan hjälpa Dig att förstå och fatta egna ställningstaganden.

Betygskriterier

G:

- Du kan , muntligt såväl som skriftligt, beskriva
 1. den judiska livscykeln från tonåren till döden.
 2. judisk historia från första världskriget till nutid med särskild betoning på andra världskriget och förintelsen; de svenska judarnas historia.
 3. landet och staten Israel.
- Du deltar i arbetet såväl på lektionerna som i olika projekt.

VG:

- Du kan förklara och analysera
 1. den judiska livscykeln från tonåren till döden
 2. judisk historia från första världskriget till nutid med särskild betoning på andra världskriget och förintelsen; de svenska judarnas historia.
 3. landet och staten Israel.
- Du redovisar kunskaper inom judisk liturgi och judiska texter såväl teoretiskt som praktiskt
- Du visar intresse för och deltar aktivt i allt arbete i ämnet.

Rapport

2009-10-01

92 (97)

MVG:

- Du är väl förtrogen med och kan förklara, analysera, jämföra och härleda
 1. den judiska livscykeln från tonåren till döden. Du ser likheter och skillnader med andra världsreligioner och livsåskådningar.
 2. judisk historia från första världskriget till nutid med särskild betoning på andra världskriget och förintelsen; de svenska judarnas historia.
Du kan göra kopplingar mellan judisk historia och allmän historia.
 3. landet och staten Israel, historiskt och i dagsläget.
- Du redovisar fördjupade kunskaper inom judisk liturgi och judiska texter såväl teoretiskt som praktiskt.
- Du kan använda hebreiska på ett sätt som befäster Dina kunskaper i ämnet.
- Du tar initiativ i ämnesarbetet, både i och utanför klassrummet, teoretiskt och praktiskt , i enskilt arbete såväl som i grupparbete
- Du arbetar självständigt och visar stort intresse för judiska studier och insikt i den livsfilosofi judendomen erbjuder.

Bilaga 7

Guide till betygsnivåer i Judiska Studier

Godkänt

För att få godkänt krävs att du kan beskriva:

- händelser i historien
- förhållanden i det judiska samhället
- grundtankar i olika religioner och dessutom olika riktningar inom judendom

Det krävs även att du har egna tankar och reflektioner utifrån dina egna kunskaper. Du uttrycker dessa som åsikter eller känslor kring ett ämne.

Fakta och egna tankar är grundläggande. Du kan dra enkla slutsatser.

Du skall också kunna presentera egna reflektioner kring de källor (böcker, filmer och annan information) som du använder.

Väl godkänt

För väl godkänt krävs att du har djupare förståelse för ämnesområdena. Du kan koppla samman olika händelser och skeenden. Du kan se orsaker och konsekvenser och du kan göra jämförelser. Dessa består inte bara av att räkna upp skillnader och likheter utan du kan förklara vad dessa beror på. Förklaringarna ska vara så pass omfattande att de visar att du kan sätta in jämförelserna i ett större sammanhang.

Dina egna tankar och reflektioner har en tydligare koppling till fakta. Det krävs även större självständighet i tänkandet. Du kan dra slutsatser som du argumenterar för. Argumenten ska vara relevanta för ämnet.

Du skall även kunna värdera och granska källor som du använder.

Mycket väl godkänt

För mycket väl godkänt krävs en stor del egna tankar och reflektioner. Dessa skall vara kopplade till fakta och du skall dessutom argumentera för slutsatser utifrån fakta. Fakta kommer att ge stöd åt dina argument. Ditt faktaurval ska vara sådant att det ger en helhetsbild av t ex ett historiskt skeende, eller geografiska och de judiska kulturella förhållandena. Det är också viktigt att du är tydlig med dina tankar och resonemang. Kravet på självständighet är större än på VG - nivån. Du ska även kunna se problem, händelser och förhållanden ur olika perspektiv, olika synsätt. Det hjälper dig att föra en diskussion med dig själv i ämnet och det hjälper dig i argumentationen. Du behöver också vara noggrann med att inte släppa några tanketrådar och det är viktigt att du felsöker dina texter. Leta upp eventuella svagheter i argumentationen och förtydliga dessa så att dina argument blir vattentäta.

Du skall även kunna bedöma och granska om källor du använder är relevanta och argumentera för dina slutsatser kring källorna.

Rapport

2009-10-01
94 (97)

Skillnad mellan år 8 och år 9

Den största skillnaden mellan år 8 och år 9 är att det krävs mer koppling till fakta i resonemang och slutsatser i år 9. Det krävs även att man kopplar resonemangen till ett större sammanhang, till exempel att man tar hänsyn till hur judendom påverkas och blir påverkade av globala förhållanden. I år 7 ligger tyngdpunkten på resonemang kring biblisk historia och grundläggande judiska helger. I år 8 och 9 kommer tyngdpunkten successivt att flyttas ut mot globala förhållanden. Kravet på att ge en helhetsbild är också större, ju äldre du är. Du ska ta hänsyn till sådant du lärt dig tidigare och bör väga in sådant som tagits upp i undervisningen vid andra tidpunkter.

Kom ihåg - det är viktigt att du:

- Lämna in uppgifter och gör prov, om läraren inte får in uppgifter och prov så har läraren väldigt lite att sätta betyg på.
- Följ med på lektioner och anteckna.

Bilaga 8

Målkriterier i hebreiska

ÅK 7

För att nå målen för åk 7 skall eleven

- kunna språkets alfabetet
- kunna visa uttalsregler
- kunna enkla hälsningsfraser
- kunna och förstå inlärd fraser
- veta något om landet där språket talas
- veta något om det hebreiska språkets utveckling

Målkriterier i judiska studier

Åk 7

För att nå målen för åk 7 skall eleven

- känna till vad som är rätt/orätt och rättvisa i relation till det judiska kulturarvet
- kunna återge bibliska berättelser
- känna till judiska symboler och riter
- ha kunskaper om religionens funktion i samhället
- känna till hur judendom står i relation till de övriga religioner
- känna till olika kunskapskällor samt sammanställa information från dess med egna ord

Rapport

2009-10-01
96 (97)

Bilaga 9

Judisk ordlista

Chanukka: Högtid i december då man firar återinvigningen av templet år 165 f.v.t.

Haskala: Den judiska upplysningen, en rörelse inom europeisk judendom som sökte närma sig upplysningens idéer.

Hebreiska: Judarnas heliga språk, Israels officiella språk.

Jeschurun: En av judiska församlingens tre synagogor i Stockholm, på Riddargatan. Ortodox inriktning.

Jiddisch: Det språk som talades av judarna i östra Europa, numera främst inom ortodoxa judiska kretsar världen över.

Judisk liturgi: Böner och recitationer beskrivna i siddur.

Kantor/Chazzan: Leder (ofta sjungande) gudstjänsten. Förrättar begravningar m.m.

Kippa: Kalott. Bärs av alla pojkar/män i synagogan och i varierande utsträckning även till vardags.

Konservativ judendom: I likhet med ortodoxa judar accepterar konservativa judar halacha som en guide till judiskt liv. Däremot är konservativa judar betydligt mer liberala och positiva till modern kultur.

Kosher: Passande. Lämplig för rituellt bruk, tillåtet att äta eller använda.

Ortodox judendom: Den form av judendom som är mest observant mot judisk lag, halacha.

Purim: Högtid i mars-april då man firar att judarna i Persien övervann hot om utrotning. Händelsen beskrivs i Esters bok.

Rabbin: Mästare, lärare. Judisk förkunnare och rättslärd. Ej att förväxla med judiska präster, vilka verkade templet i Jerusalem.

Reform judendom: En frisinnad och fritänkande inriktning. Reformistiska judar menar att man inte skall hålla lika strikt på äldre judiska regler och att man skall anpassa judendomen till vardagen i det sekulära samhället.

Ruts bok: handlar om en icke-judisk kvinna som tar till sig judendomen. Läses vid Shavout.

Shabbat: Sabbatsdagen, vilodagen. Från fredag solnedgång till lördag solnedgång.

Shavout: Veckofesten. Högtid i maj då man firar att judarna fick Toran vid Sinai berg.

Siddur: Bönbok vars namn kan härledas från ordet seder som betyder ordning.

Stora Synagogan: En av judiska församlingens tre synagogor i Stockholm, på Wahrendorfsgatan. Konservativ inriktning.

Synagoga: En judisk samlingslokal avsedd för tillbedjan och religiösa studier.

Tallit: Bönemantel för gudstjänst

Talmud: Judarnas stora efterbibliska skriftsamling som i detalj reglerar den ortodoxe judens liv. Här finns de skriftlärdes stadgar, lagdiskussioner och skriftutläggningar.

Tishrei: En höstmånad i den judiska kalendern. Under denna månad infaller högtiderna Rosh hashana, Yom kippur, Sukkot och Simchat Tora

Tora: Lära. Torarulle: Skriftrulle innehållande de fem Moseböckerna.

Bilaga 10

Timplan Vasa Real 2005/06

Skolåren 7-9 (jämkad), minuter/vecka.

De judiska klasserna är markerade med ”ju”.

	Åk 7	Åk 7 ju	Åk 8	Åk 8 ju	Åk 9	Åk 9 ju
Svenska	200	200	160	160	170	160
Engelska	120	120	120	120	110	110
Matematik	160	160	160	160	160	150
NO	160	160	160	160	150	150
Teknik	40	40			40	40
SO	160	160	200	200	220	200
B-språk	160	160	160	160	150	150
Hemkunskap			100	100	40	40
Slöjd	60		60	60	60	60
Musik	40		40	40	40	40
Idrott	120	100	120	100	120	100
Bild	60	60	60		60	60
Hebreiska		120		120		120
Judiska studier		120		120		120
Elevens val	80		80		80	
Lektioner/vecka	<i>34,0</i>	<i>35,0</i>	<i>35,5</i>	<i>37,5</i>	<i>35,0</i>	<i>37,5</i>